

”Det ser lite olika ut...”

*En kartläggning av den offentligt finansierade kulturen
för barn*

*Bilaga till betänkandet
Tänka framåt, men göra nu
Så stärker vi barnkulturen*

*Rapport av kommittén
Aktionsgruppen för barnkultur*

Stockholm 2006

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2006:45

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Omslag: Typisk Form designbyrå

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2006

ISBN 91-38-22566-2
ISSN 0375-250X

Till statsrådet Leif Pagrotsky

Den 2 september 2004 beslutade regeringen att tillsätta en aktionsgrupp för barnkultur. Lotta Lundgren, verksamhetsledare för Drömmarnas hus i Malmö tillsattes som ordförande. Ledamöter i aktionsgruppen är Vivi-Ann Nilsson, kommunalråd i Göteborg, Gertrud Widerberg, barnkulturarbetare, Grebbestad, Zargam Asadi kommunalråd i Örebro, Susin Lindblom förbundsdirektör Dramatikerförbundet, Stockholm, Per Sjöberg kulturchef i Karlskoga, Alireza Afshari barn- och ungdomskonsulent, Stockholm och Thor Fosslund, då kulturchef i Skellefteå, idag folkhögskolerektor i Värnamo, som ledamöter. Kerstin Olander och Lotta Brilioth Björnstad är sekreterare i kommittén. Anita Bashar Aréen anställdes som utredare den 1/12 2004 till 30/6 2005.

Syftet med kommittén är att lämna förslag på hur barnkulturens ställning kan stärkas. Enligt direktiven ska Aktionsgruppen genomföra en kartläggning av barnkulturen i Sverige (Dir. 2004:117). Kartläggningen ska omfatta barnens offentliga miljöer och gälla samtliga konstarter, olika kulturinstitutioner samt radio och TV i allmänhetens tjänst.

Aktionsgruppen för barnkultur överlämnar nu sin första delrapport. Den innehåller resultatet av den kartläggning av barnkulturen i Sverige som genomfördes under våren och sommaren 2005.

Stockholm i december 2005

Lotta Lundgren (ordf.)

Vivi-Ann Nilsson

Gertrud Widerberg

Zargam Asadi

Susin Lindblom

Per Sjöberg

Alireza Afshari

Thor Fosslund

Kerstin Olander

Lotta Brilioth Biörnstad

Innehåll

Inledning	11
Sammanfattning	13
1 Barn och barnkultur – ett nedslag i nuet.....	17
2 Styrning och finansiering av barnkulturen	23
2.1 Nationella mål	24
2.1.1 Barnkonventionen	24
2.1.2 De kulturpolitiska målen.....	28
2.1.3 Läroplanerna	29
2.2 De nationella målen genomslag i statliga myndigheter.....	37
2.2.1 Statens kulturråd.....	37
2.2.2 Riksantikvarieämbetet	38
2.2.3 Ungdomsstyrelsen.....	39
2.3 Statliga myndigheter på skolområdet	40
2.3.1 Statens skolverk	40
2.3.2 Myndigheten för skolutveckling	42
2.3.3 Nationella satsningar på kultur och skola.....	44
2.4 Offentliga medel till barnkultur.....	47
2.4.1 Ungdomsstyrelsen.....	49
2.4.2 Allmänna arvsfonden.....	50
2.4.3 Statens kulturråd.....	51
2.4.4 Stiftelsen framtidens kultur	52
2.4.5 Landstingens kulturutgifter	53
2.4.6 Kommunernas kulturutgifter.....	53
3 Barn och medier	57
3.1 Barns medieanvändning.....	57
3.2 Public service: Radio och TV för barn.....	59
3.2.1 Sveriges Television.....	62
3.2.2 Sveriges Radio	65
3.2.3 Utbildningsradion	67

3.3	Kunskapsutveckling om barn och medier.....	69
3.3.1	Medierådet.....	69
3.3.2	Nordicom.....	70
4	Organiserade kulturaktiviteter för barn och unga	71
4.1	Musik- och kulturskolan.....	71
4.2	Barnkulturcentra	74
4.3	Fritidsgårdar	76
4.4	Studieförbunden.....	77
4.4.1	Ekonomi.....	79
4.4.2	Fler studietimmar i estetiska ämnen	79
4.4.3	Spridning över landet.....	80
4.4.4	Ungt deltagande i studieförbunden	80
4.5	Nationella minoriteter	81
4.5.1	Kultur för samiska barn och unga.....	83
4.5.2	Kultur på tornedalsfinska	84
4.5.3	Barnens polarbibliotek.....	84
4.5.4	Kultur på finska.....	85
4.5.5	Unga romer	85
4.5.6	Kulturverksamhet för barn och unga med judisk bakgrund.....	85
4.5.7	Statligt stöd till nationella minoriteter	86
4.6	Funktionshindrade barns tillgång till kultur	86
4.6.1	Statligt stöd för ökad tillgänglighet till kultur	87
4.6.2	Projekt för att öka delaktigheten	88
4.6.3	Sisus – Statens institut för särskilt utbildningsstöd.....	89
5	Kulturinstitutioner	91
5.1	Bibliotek.....	91
5.1.1	Bibliotekslagen	92
5.1.2	Inköpsstöd.....	93
5.1.3	Barnbibliotek i omvandling.....	94
5.1.4	Länsbibliotek.....	94
5.1.5	Barnkonventionen i biblioteksverksamheten.....	96
5.1.6	Folkbibliotekens barnverksamhet.....	96
5.1.7	Barnbibliotekarier	99
5.1.8	Skolbibliotek	100

5.2	Museer	101
5.2.1	Barnens museivanor.....	102
5.2.2	Museernas barnverksamhet i siffror	102
5.2.3	Museipedagogiken i fokus.....	104
5.2.4	Styrning av de statliga museerna.....	107
5.2.5	Nationellt uppdrag på museiområdet.....	108
5.2.6	FUISM – museipedagogernas förening	109
5.3	Arkiv.....	110
5.4	Förskolan och skolan.....	112
5.4.1	Förskolan	113
5.4.2	Grundskolan	115
5.4.3	Resurser.....	120
5.4.4	Den nationella utvärderingen av skolan	123
5.4.5	Lärarytutbildning	128
5.4.6	Högskoleverkets utvärdering av lärarytutbildningen ..	128
5.4.7	Kompetensutveckling.....	129
6	Konstarterna	133
6.1	Litteratur	134
6.1.1	Barnens läsvanor	134
6.1.2	Bokutgivning.....	135
6.1.3	Barnböcker från hela världen	136
6.1.4	Flerspråkiga barnböcker.....	137
6.1.5	Böcker för funktionshindrade barn	139
6.1.6	Läsfrämjande insatser	140
6.1.7	En bok för alla.....	141
6.1.8	Författarcentrum	141
6.2	Film.....	143
6.2.1	Barns filmvanor.....	143
6.2.2	Ungas eget filmskapande.....	144
6.2.3	Professionell film för barn	145
6.2.4	Regionala resurscentrum för film och video	146
6.2.5	Nationellt uppdrag film.....	148
6.2.6	Film i skolan.....	149
6.2.7	Filmvisningar på fritid	150
6.2.8	Textning och syntolkning av svensk film på bio, video och dvd	151

6.3	Teater och musikteater	154
6.3.1	Småbarnens teatervanor.....	154
6.3.2	Ungdomars teatervanor.....	154
6.3.3	Spela teater.....	155
6.3.4	Amatörteater	155
6.3.5	Professionell teater för barn.....	156
6.3.6	Regionala och lokala teatrar	158
6.3.7	Exempel från olika län	160
6.3.8	Riksteatern	163
6.3.9	Fria teatergrupper	166
6.3.10	Nationella uppdrag på teaterområdet	167
6.3.11	Svenska ASSITEJ	167
6.3.12	Forskning om barnteater	168
6.3.13	Ny dramatik för barn.....	169
6.4	Dans	170
6.4.1	Barns dansvanor	170
6.4.2	Dansa själv	170
6.4.3	Professionell dans för barn.....	171
6.4.4	Danskonsulenter	172
6.4.5	Danscentrum	174
6.4.6	Dansspridning i Mellansverige	175
6.4.7	Zebra dans	175
6.4.8	Dansfestival för barn och unga	175
6.4.9	Nationellt utvecklingsprogram för dans i skolan.....	176
6.4.10	Handlingsprogram för dansen	177
6.5	Musik.....	178
6.5.1	Barns lyssnarvanor	178
6.5.2	Spela själv.....	179
6.5.3	Professionell musik för barn	180
6.5.4	Regional musikverksamhet.....	180
6.5.5	Rikskonserter	183
6.5.6	Barnmusik på skiva	184
6.6	Folkets hus och parker.....	185
6.7	Arkitektur och fysisk miljö	186
6.7.1	Arkitektur i förskolan och skolan.....	187
6.7.2	Aktörer med inriktning på arkitektur och barn	187
6.7.3	Handlingsprogram för arkitektur i skolan	188

6.8	Konst	189
6.8.1	Barns konstvanor	189
6.8.2	Skapa själv	189
6.8.3	Var finns konsten?	190
6.8.4	Konstkonsulenter.....	191
6.8.5	Riksställningar	193
6.8.6	Utveckling av konstpedagogiken	194
6.8.7	Forskning om konstpedagogik	196
6.9	Slöjd	196
6.9.1	Nämnden för hemslöjdsfrågor.....	196
6.9.2	Hemslöjdskonsulenter.....	197
6.9.3	Slöjdcirkus	197
6.9.4	Slöjdklubben.....	198
6.9.5	Unga slöjdare.....	198
7	Forskning	199
7.1	Forskning med anknytning till förskola, skola och pedagogik.....	200
7.1.1	Forskarutbildning för lärare	200
7.1.2	Lärarhögskolor med forskning om kultur och estetiska lärprocesser	202
7.1.3	Forskning inom pedagogikämnet	203
7.1.4	Forskningsgruppen för estetiska ämnen och teknik	204
7.2	Forskning med anknytning till kulturpedagogik.....	205
7.2.1	Film- och mediepedagogik	205
7.2.2	Drama- och teaterpedagogik	206
7.2.3	Danspedagogik	207
7.2.4	Musikpedagogik	208
7.2.5	Bildpedagogik.....	210
7.2.6	Slöjdpedagogik	211
7.2.7	Konstpedagogik	211
7.2.8	Musei-, arkiv- och kulturarvspedagogik	212
7.2.9	Arkitekturpedagogik.....	212
7.2.10	Läsning.....	212
7.2.11	Bibliotek	213
7.2.12	Lekforskning	214

7.3	Barnkulturforskning utanför det pedagogiska fältet.....	215
7.3.1	Litteraturvetenskap.....	215
7.3.2	Film-, teater-, konst- och musikvetenskap.....	216
7.3.3	Historia.....	218
7.3.4	Etnologi.....	218
7.3.5	Medie- och kommunikationsvetenskap.....	219
7.3.6	Filosofi.....	220
7.3.7	Barns miljö.....	220
7.3.8	De konstnärliga högskolorna.....	222
7.3.9	Kulturpolitisk forskning saknas.....	223
7.4	Forskningsmiljöer.....	223
7.5	Andra aktörer inom barnkulturforskningen.....	226
7.6	Hur når forskningen ut?.....	227
	Slutord.....	229
	Referenser.....	231

Inledning

I Sverige finns en stark känsla för barnkulturen. Här finns en stor barnboksutgivning och en stolt barnteatertradition, här satsas mycket pengar på kultur jämfört med i många andra länder. Många engagerade människor arbetar med barnkultur och många bra projekt startar varje år. Men det är inte tillräckligt. Efter 30 år av barnkulturpolitik borde man kunna vänta sig ett mer strategiskt arbete, med en tydlig röd tråd mellan mål, uppföljning och utveckling.

Barnkonventionen, förskolans och skolans läroplaner och de kulturpolitiska målen säger att alla barn – oavsett kön, funktionshinder, geografiskt hemvist, föräldrars födelseland, minoritetstilhörighet, ekonomiska förutsättningar – *alla* barn har rätt att utvecklas till sin fulla potential. Och vi har kommit överens om att kulturen och skapandet är en viktig väg för att nå dit. Men med den återkommande uppföljning som görs är det omöjligt att se vad vi har uppnått. Underlaget är för litet, frågorna för få, de viktiga detaljerna finns inte med. Och nästan ingen frågar barnen vad de tycker eller vad de själva gör.

Det saknas också en levande diskussion om innehållet i barnkulturen. Det går inte att luta sig tillbaka och säga att man har uppfyllt det kommunala målet om barnen har fått gå på en konsert eller en teaterföreställning om året. Man måste också ta reda på om det gav barnen en upplevelse. Om kulturen bidrog till att uppfylla våra högt ställda mål om demokrati, yttrandefrihet och utveckling av det enskilda barnet. Här behövs fortfarande mycket forskning.

Vi har medvetet valt att basera kartläggningen på de kontinuerliga mätningar och uppföljningar som görs på nationell nivå av barns kulturvanor och förskolans, skolans, kulturinstitutionernas och det fria kulturlivets insatser på barnkulturområdet.

Det har vi gjort av flera skäl: Sedan kulturpolitiken i sin nuvarande form formaliserades 1974 har det inte gjorts någon stor

faktainsamling och kartläggning av hur det ser ut på hela barnkulturområdet – inom samtliga konstarter. Barnkulturgruppen, som var knuten till utbildningsdepartementet, kom ut med rapporten *Barnen och kulturen* 1978, efter fyra års arbete. Men den rapporten innehåller inte något större siffermaterial utan är snarare en beskrivning av hur barnkulturen är organiserad och vilka frågor som man borde ta itu med för att stärka barnkulturen. För oss har det alltså inte funnits ett samlat siffermaterial att följa upp.

Med de resurser som stod till vårt förfogande var det inte möjligt att starta stora nya faktainsamlingar och vi valde därför att följa det som står i våra direktiv, nämligen att kartläggningen kan baseras på befintligt analysmaterial. Men det viktigaste skälet är att vi på det här sättet tydligt har kunnat se hur de ambitiösa nationella målen för barnkulturen följs upp.

Välvilja är inte tillräckligt. Barnkulturen förtjänar en professionell hantering – från mål till förverkligande!

Sammanfattning

Aktionsgruppen för barnkultur har under våren och sommaren 2005 genomfört en kartläggning av nuläget för barnkulturen i Sverige. Vi har i första hand baserat kartläggningen på befintligt material, t.ex. nationell kulturstatistik, regleringsbrev och årsredovisningar från statliga institutioner och myndigheter på kulturområdet samt SOU:er, rapporter och forskning som rör barn och kultur.

Vi har också haft kontakt med företrädare för myndigheter, kommuner, landsting, organisationer och kulturinstitutioner för att samla in synpunkter och kompletterande uppgifter.

Med barnkultur menar vi kultur för, med och av barn mellan 0 och 18 år. Vi har koncentrerat oss på verksamhet som helt eller delvis finansieras med offentliga medel.

Kartläggningen tar upp fem huvudområden:

De strukturella förutsättningarna för barnkulturen: Vilka nationella mål finns för barnkulturområdet? Hur arbetar man för att förverkliga och följa upp målen på nationell, regional och i viss mån, lokal nivå. Hur ser finansieringen av barnkulturområdet ut? Hur ser ansvarsfördelningen ut – nationellt, regionalt och lokalt.

Barns och ungdomars kulturvanor: Vad vet vi om barns kulturvanor idag. En sammanställning av statistik och annat material.

Vad har barn för möjligheter att själva skapa: Vilken räckvidd har kommunala kultur- och musikskolor, barnkulturcentra, studieförbund m.fl. Hur ser stödet till barns egna kulturföreningar ut?

Hur ser det offentliga kulturutbudet för barn ut? Här har vi ställt upp resultaten konstområde för konstområde för att få en överblick över det offentligstödda kulturutbudet för barn inom scenkonst, film, arkitektur, litteratur, musik, public service-TV och -radio samt på kulturinstitutioner som museer, arkiv och bibliotek. Här

tar vi också med förskolan och skolan och redogör för hur långt man har kommit med satsningarna på att integrera kulturen i skolans vardag.

Vilken *forskning* finns om barn- och ungdomskultur? Aktionsgruppen har gjort en rundfrågning till universitet och högskolor om aktuell forskning med anknytning till barn- och ungdomskultur.

Resultat

När det gäller *de strukturella förutsättningarna* för barnkulturen ser vi att det finns mycket kvar att göra. De nationella mål som finns på området (Barnkonventionen, de kulturpolitiska målen och läroplanerna) bryts inte ner till uppföljningsbara mål och uppdrag i myndigheternas regleringsbrev. Det saknas en tydlig samordning mellan uppdrag som gäller barns eget skapande och medel att fördela till verksamhet som bedrivs regionalt och lokalt. Den nationella uppföljningen på barnkulturområdet är bristfällig och ger inte svar på om verksamheten leder till de resultat man har förväntat sig. I vissa regioner och kommuner bedrivs dock ett väl strukturerat mål- och uppföljningsarbete.

Barns och ungdomars kulturvanor är hittills otillräckligt studerade. De undersökningar som görs idag (Barnbarometern, Kulturbarmetern och Mediebarometern) innehåller ett mycket litet material om barns och ungas eget skapande. Huvuddelen av frågorna i de intervjuundersökningar som ligger till grund för statistiken handlar om kulturkonsumtion. Undersökningarna ger inte heller tillräckliga svar på frågan om huruvida ekonomiska förhållanden, föräldrars utbildning, geografiskt hemvist m.m. styr barns kulturvanor. Det är också svårt att se eventuella åldersbundna mönster eftersom statistiken bygger på ett mycket litet underlag och svaren delas in i grova åldersgrupper.

När det gäller *barns möjligheter att skapa själva* har vi valt att enbart beskriva verksamheter som är offentligt finansierade och som finns i någon större omfattning. Vi har inte haft möjlighet att samla in exempel på verksamheter som bedrivs i liten skala, kanske bara på en ort eller i en skola eller förskola. Avsnittet baseras helt på uppgifter om studieförbunden, de kommunala kultur- och musikskolorna samt de kommunala barnkulturcentra som finns runtom i landet. Mycket kort kan vi sammanfatta att förutsätt-

ningarna för barn att ta del av sådan verksamhet skiljer sig åt beroende på bostadsort, föräldrarnas utbildning, i vilken skola eller förskola barnen går och i viss mån även beroende på föräldrarnas ekonomi.

Det *offentliga kulturutbudet* för barn skiljer sig också åt beroende på var i landet man bor. När det gäller länsinstitutionerna (teatrar, länsmusik, museer) finns det stora skillnader i hur stor del av verksamheten som riktar sig till barn och hur man arbetar med utbudet till barn.

Det finns också stora skillnader i utgivning mellan olika konstarter. Under 2004 gavs det ut 468 svenska böcker i förstautgåva för barn och unga. Antalet skivor med nyskriven musik för barn som gavs ut samma år gick att räkna på ena handens fingrar. På filmområdet är det nya, svenska utbudet också litet.

En grupp som har stor betydelse för barns möjligheter att möta kulturen är de regionala konsulenter som finns i vissa län inom film, teater, bibliotek, dans, slöjd och konst.

Hur mycket kultur som når barnen beror också i hög grad på hur kommunerna är organiserade: finns det barnkultursamordnare eller kultursekreterare med ansvar för att förmedla kontakter mellan kulturliv och skola, har biblioteket tillräckligt många barnbibliotekarier för att kunna bedriva uppsökande verksamhet och hur ser fortbildningsmöjligheterna ut för verksamma inom barnkulturområdet?

Forskningen på barnkulturområdet är svag och splittrad. Inom vissa ämnen finns så få forskare att det inte kan uppstå några stimulerande forskningsmiljöer. Många forskare arbetar ensamma och har inga möjligheter att utbyta tankar och idéer. Barnkulturforskningen har svårt att hävda sig inom många ämnen.

Barnkulturområdet är stort och låter sig inte ringas in så lätt. Vi har samlat ett antal faktorer som är viktiga för att barns och ungas rätt till kultur ska kunna tillgodoses:

- Tillgång till ett kulturellt utbud av hög kvalitet: böcker, scenkonst, film, museer, bibliotek m.m.
- Mångfald i utbud och verksamheter.
- Möjligheter att få utveckla sin egen skapande förmåga – i förskolan, skolan och på fritiden.
- Utbud och verksamhet anpassad till barn i olika åldrar.
- Genusperspektiv: vilka hinder/möjligheter finns det för flickor och pojkar att delta i olika verksamheter?

- Tillgänglighetsperspektiv: vilka hinder/möjligheter finns för barn att delta i kulturlivet, beroende på funktionshinder, ekonomi, geografisk hemvist eller språklig/kulturell bakgrund.
- Möjligheter för barn och unga att påverka både utbud och egna aktiviteter på kulturområdet.
- Utbildade vuxna, t.ex. lärare, bibliotekarier, museipedagoger och kulturpedagoger.
- Stimulerande miljöer – inomhus och utomhus.
- Ekonomiska resurser för ordinarie verksamhet och utvecklingsprojekt.
- Effektiv organisation: samarbete mellan olika aktörer på barnkulturområdet – lokalt, regionalt och nationellt, uppföljningsbara mål för verksamheten, strategiskt formulerade uppdrag m.m.

För att kunna ge en djupare beskrivning av hur väl de här faktorerna tillgodoses på olika håll i landet räcker det inte med att utgå från befintliga undersökningar och analyser. Det skulle kräva både nya faktainsamlingar och fler kvalitativa studier.

1 Barn och barnkultur – ett nedslag i nuet

Den här kartläggningen handlar i första hand om vilka offentliga insatser som görs för att barn och unga ska få möta och utöva kultur – i skolan och på sin fritid. Men för att sätta in de insatserna i ett sammanhang inleder vi med en kort beskrivning av hur barns verklighet ser ut i Sverige idag. Enligt Aktionsgruppens direktiv ska vi ta hänsyn till om barns möjligheter till eget skapande eller deltagande i kulturlivet påverkas av kön, ekonomisk eller etnisk bakgrund, geografisk hemvist eller eventuellt funktionshinder. Vi börjar därför med en generell beskrivning av var barnen bor, hur många som tillhör familjer med svag ekonomi osv.

Var bor barnen?

Det finns nära 2 miljoner barn under 18 år i Sverige. 72 procent av dem bor i fyra områden i landet: 21 procent i Stockholm, 20 procent i Västsverige, 17 procent i Östra mellansverige och 14 procent i Sydsverige.

Ekonomiskt utsatta barn

I betänkandet *Barns och ungdomars välfärd* (SOU 2001:55) konstateras att barn i Sverige har en hög materiell standard. Men många barn lever trots detta i familjer där de ekonomiska marginalerna är små, dvs. familjerna kan inte på kort tid få fram kontanta medel för oförutsedda utgifter. Professor Tapio Salonen, vid Växjö universitet, har i sin forskning fått fram siffror på att drygt 13 procent av barnen mellan 0 och 17 år lever i familjer med en ekonomisk standard under miniminivån (siffran är från 2001). Andelen familjer

med låg ekonomisk standard är störst i storstäder och högst i Malmö stad, där den ligger på över 33 procent.¹

Hur många har utländskt ursprung?

Ungefär 15 procent av barnen är födda utomlands eller har föräldrar som båda är födda utomlands. Barn med utländsk bakgrund bor framförallt i större städer. Den största koncentrationen finns i Malmö och i Botkyrka, utanför Stockholm. I Malmö har 40 procent av barnen utländsk bakgrund och i Botkyrka är det 47 procent.

Cirka 117 000 barn tillhör någon av de fem nationella minoriteterna. Sverigefinnar är den största gruppen med ca 90 000 barn och ungdomar.

Funktionshinder

Siffror kring funktionshinder får ses som en grov uppskattning. Definitionerna på olika funktionshinder varierar, och även hur funktionshindren registreras. Eftersom olika funktionshinder får olika konsekvenser när det gäller barns möjligheter att delta i kulturlivet kan det ändå vara intressant att ta med siffror här.

Enligt siffror från Hjälpmedelsinstitutet fanns det så här många barn mellan 2 och 17 år i Sverige med olika funktionshinder år 2000:

Autism: 1 500–2 300

Synskada: 2 200

Talfel: 7 000

Rörelsehinder: 7 000

Hörselskada: 8 800, varav 3 500 gravt hörselskadade eller döva

Utvecklingsstörning: 8 000

Den ojämförligt största gruppen är barn med läs- och skrivsvårigheter. Av skolbarnen beräknas 5–10 procent ha svårare läs- och skrivsvårigheter och räknar man in barn med lättare läs- och skrivsvårigheter stiger siffran till 20 procent.²

---

¹ Uppgifterna är hämtade ur rapporten *Barn och knapp ekonomi*, Växjö universitet 2005.

² Källa: LSS- och hjälpmedelsutredningens betänkande *Hjälpmedel*, SOU 2004:83.

Kulturkonsumtion

Barn är aktiva kulturkonsumenter. TV dominerar vardagskonsumtionen stort. Många lyssnar på radio och främst på de kommersiella musikkanalerna.

Bokläsningen toppar i småbarnsåldern – 74 procent av 3–8-åringarna läser eller blir lästa för varje dag i hemmet. Läsningsgången går ned med stigande ålder och redan i tonåren är det färre än hälften som har läst en bok den senaste veckan. Men över 90 procent av ungdomarna ser på TV varje dag – och i genomsnitt mer än två timmar om dagen.

Medieutbudet har exploderat de senaste tio åren. Massor av TV- och radiokanaler, reklam-TV för barn, Internet, dataspel, video och DVD, mobiltelefoner – allt är en påtaglig del av barns vardag.

Göra själv

Barn är också flitiga kulturutövare – de dansar, sjunger, skriver låtar, ritar, syr kläder, lajvar, filmar och spelar teater. Men vi vet alldeles för lite om det. De kulturvaneundersökningar som görs av bl.a. Kulturrådet innehåller få frågor om eget utövande – och frågorna speglar en föräldrad syn på vilka kulturaktiviteter som finns.

Under hösten genomför aktionsgruppen en enkätundersökning i samarbete med Barnombudsmannen, där barn från Barnombudsmannens kontaktklasser (från åk 4 t.o.m. åk 3 på gymnasiet) får svara på frågor om sitt eget skapande och kulturkonsumtion – både i skolan och på fritiden. I oktober kommer också en rapport från SCB, med material ur levnadsvaneundersökningarna, ULF, som bland annat berör barns och ungdomars kulturvanor.

Miljön inskränker friheten

De flesta barn i Sverige bor i städer eller tätorter. Pia Björklid, professor på Lärarhögskolan i Stockholm, studerar barns lekmiljö och hur barn och föräldrar ser på den.

I intervjuer med tolvåringar har hon fått fram svar från barnen om vad de tycker om och vad de oroar sig för. Barnen efterlyser: parklek med personal, naturområden och områden med affärer. De

oroar sig för hänsynslösa bilister, brist på övergångsställen, sociala problem i ett område och nedskräpning och klotter.

Föräldrarna har blivit oroligare för att låta barnen gå hem själva från skolan eller vara ensamma hemma. Björklid har jämfört siffror från olika år om hur barn får gå ensamma till skolan. År 1971 fick 94 procent av 7–9-åringarna i Sverige gå ensamma till skolan. År 2001 hade siffran sjunkit till 67 procent.

Barn är institutionaliserade

Barn tillbringar en stor del av sin vakna och aktiva tid i barnomsorg eller skola. 96,3 procent av alla 4–5-åringar är inskrivna i förskolan. Alla över sju går i skolan – ofta med påföljande fritids för de mindre barnen. Allt mer av barnens tid är styrd av vuxnas planering.

Med tanke på att barn tillbringar så stor del av sin tid i förskolan och skolan är det anmärkningsvärt att det inte finns några regler för hur utemiljön ska se ut. Det är fullt tillåtet att starta skolor och förskolor som inte har tillgång till någon gård. Och de gårdar som finns får se ut nästan hur som helst – och gör det också.

Barn har yttrandefrihet

Barn i Sverige har rätt att säga och tycka vad de vill. Barns rätt till medbestämmande lyfts fram i många mål och styrdokument – men hur ser det ut i praktiken? Får barn verkligen vara med och yttra sig i viktiga frågor som rör dem? Och har samhället ett intresse av att fördjupa sin kunskap om barn och barnfrågor?

Ingrid Söderlind, forskare vid Institutet för framtidsstudier och Tema Barn i Linköping och Kristina Engwall, från Institutet för framtidsstudier har tillsammans gjort studien *Var kommer barnen in? Barn i politik, vetenskap och dagspress*. (Institutet för framtidsstudier 2005.) Forskarna har letat efter hur barn och barns frågor speglas i det offentliga samtalet och har gått igenom förstasidesnyheter i Dagens Nyheter, ämnen för doktorsavhandlingar samt SOU-serien, med nedslag vart tionde år från 1950 och framåt. Med barn avses i studien barn från 0 till 19 år.

Under perioden 1950 till 1999 publicerades nära 4 000 utredningar i SOU-serien. Nästan en tredjedel av dem kom under 1990-

talet. Cirka 7 procent av utredningarna under hela perioden är relaterade till barn, men under 1980- och 90-talen har de barnrelaterade utredningarna minskat sin andel. En tredjedel av de barnrelaterade rapporterna handlar om skolan. Andra teman är barnpornografi, familjeekonomi, adoptioner och ungdomsbrott. Det finns nästan inga utredningar som handlar om barns fritid eller barnkultur.

Under 1990-talet kom däremot ett antal utredningar som handlar om barn och barns möjligheter att påverka. Flera är relaterade till barnkonventionen, som ratificerades av Sverige 1990 och Barnombudsmannen, som inrättades 1993. Ett utmärkande drag för de utredningar som kom under 1990-talet är att föräldrar och förhållandet mellan barn och föräldrar nästan inte finns med i de utredningar som handlar om barns inflytande.

2 Styrning och finansiering av barnkulturen

Barnkulturområdet styrs inte av lagar – bortsett från bibliotekslagen som reglerar skol- och folkbiblioteken och läroplanerna som styr skolan och förskolan. De övriga gemensamma styrdokument som finns på nationell nivå är de nationella kulturpolitiska målen och FN:s barnkonvention. Man kan säga att det är de gemensamma överenskommelser vi har i samhället där barns rätt till kultur beskrivs. Därför har vi valt att titta närmare på hur just dessa styrdokument implementeras och följs upp på olika nivåer i samhället.

Vi har valt att lägga särskild vikt vid den nationella nivån eftersom man där lägger grunden till att barn i hela landet får likvärdiga möjligheter till eget skapande och deltagande i kulturlivet. Man bör inte underskatta statens roll som förebild när det gäller satsningar på barnkultur.

Som underlag har vi bl.a. använt kulturpropositionen från 1996, regleringsbrev och årsredovisningar från statliga myndigheter och stiftelser, nationell kulturstatistik, rapporter från Barnombudsmannen, Rädda barnen, Svenska kommunförbundet och relevanta SOU:er. Vi har också intervjuat företrädare för myndigheter och organisationer.

På den statliga nivån har vi valt att enbart ta upp de myndigheter som har ett samordnande uppdrag på kulturområdet i detta avsnitt. Vissa av dem är också stora bidragsgivare. De myndigheter och statliga stiftelser som framför allt är kulturinstitutioner tas upp under respektive konstområde i kapitel 3 i rapporten. Det gäller t.ex. Riksställningar, Riksteatern, Rikskonserter och vissa centrala museer.

En annan viktig förutsättning för barnkulturen är de ekonomiska resurser som satsas på kultur på nationell, regional och kommunal nivå. Vi har gjort ett försök att se hur stor del av de offentliga medlen till kultur som kommer barn och ungdomar till godo.

Eftersom insatser för barn och unga sällan särredovisas har vi inte kunnat göra en fullständig beskrivning av vilka resurser som satsas. Men vi delar med oss av de uppgifter vi har lyckats få fram i avsnitt 2.4.

2.1 Nationella mål

Ett sätt att verka för att alla barn ska få samma förutsättningar till kultur och eget skapande är att låta nationella mål vara gemensamma för barn- och kulturverksamhet på alla nivåer. Det finns tre viktiga nationella dokument som stödjer barn rätt till kultur: FN:s barnkonvention, ratificerad av Sverige 1990, läroplanerna för grundskolan (Lpo 94) och förskolan (Lpfö 98) samt de nationella kulturpolitiska målen från 1996.

I kartläggningen kan vi konstatera att det hör till undantagen att de nationella mål som handlar om barns rätt till kultur bryts ner till uppföljningsbara mål i regleringsbrev och andra styrdokument.

2.1.1 Barnkonventionen

I FN:s barnkonvention finns ett starkt stöd för barnkulturfrågorna. *Artikel 31* säger att konventionsstaterna ska främja barnets rätt att ”till fullo delta i det kulturella och konstnärliga livet och skall uppmuntra tillhandahållandet av lämpliga och lika möjligheter för kulturell och konstnärlig verksamhet samt för rekreations- och fritidsverksamhet.” *Artikel 12* stadgar barnets rätt till yttrandefrihet. *Artikel 13* tar upp barns rätt att uttrycka sig i ”tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer.” *Artikel 17* uppmuntrar till produktion och spridning av barnböcker och *artikel 29* stadgar att barnets utbildning ska ”utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga.”

När det gäller barnkonventionen är det viktigt att komma ihåg att den ska ses som en helhet och att man inte utan vidare kan plocka ut en artikel och arbeta enbart efter den. Flera av paragraferna måste läsas tillsammans för att få sin fulla kraft. Följande bör man hela tiden ha i bakhuvudet:

- Rätten att inte diskrimineras: konventionen gäller alla barn, oavsett hudfärg, kön, språk, religion, nationella eller etniska ursprung, egendom, handikapp osv. (artikel 2).
- Alla barns rätt till liv och utveckling (artikel 6).
- Principen om att barnets bästa alltid ska komma i främsta rummet vid beslut som rör barnet (artikel 3).
- De stater som har skrivit under konventionen ska vidta åtgärder ”till det yttersta av sina tillgängliga resurser” när det gäller ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

Strategi för barnkonventionen

År 1999 antog Sveriges riksdag en nationell strategi för att förverkliga barnkonventionen. Strategin innehåller följande punkter:

- Barnkonventionen ska vara ett aktivt instrument och genomföra allt beslutsfattande inom Regeringskansliet som rör barn.
- Barnperspektivet ska i lämplig omfattning finnas med i utredningsdirektiv.
- Barnkonventionen bör på olika sätt tas upp i utbildningar för de yrkesgrupper som ska arbeta med barn.
- Statligt anställda vars arbete har konsekvenser för barn och ungdomar ska erbjudas fortbildning för att kunna stärka sin barnkompetens och sina kunskaper om barnkonventionen.
- Kommuner och landsting bör på samma sätt erbjuda sin personal fortbildning.
- Kommuner och landsting bör inrätta system för att kunna följa hur barnets bästa förverkligas i det kommunala arbetet.
- Barnkonsekvensanalyser ska göras vid statliga beslut som rör barn.
- Barns och ungdomars inflytande och delaktighet i samhälls- och trafikplaneringen ska utvecklas.
- Barnombudsmannens verksamhet och organisation ska ses över i syfte att stärka dess roll vid genomförandet av barnkonventionen i Sverige.
- Barnstatistiken ska utvecklas.

Barn- och familjeminister Berit Andnor har det samordnande ansvaret för regeringens barnpolitik och till sin hjälp har hon en särskild samordningsfunktion för barnkonventionen i Socialdepartementet. Barnkonventionssamordningen ska driva på och

samordna processer för att bevaka att regeringens arbete och beslut genomsyras av ett barnperspektiv. År 2004 började Samordningen att arbeta för att man ska få in ett barnperspektiv i det statliga budgetarbetet. Under hösten 2005 kommer barnkonventionssamordningen att arbeta tillsammans med finansdepartementet för att göra konsekvensanalyser.

Barnombudsmannen

Barnombudsmannen är en statlig myndighet som ska företräda barns och ungdomars intressen, driva på genomförandet och bevaka efterlevnaden av barnkonventionen i Sverige.

Barnombudsmannen stöttar myndigheter, regioner, landsting och kommuner i deras arbete med att genomföra barnkonventionen. Myndigheten samlar kunskap och idéer och utvecklar metoder och strategier för att genomföra barnkonventionen på kommunal, regional och statlig nivå.

Barnombudsmannen utgår från ett antal framgångsfaktorer i arbetet med att driva på utvecklingen i de statliga myndigheterna. Framgångsfaktorerna redovisas av Ekonomistyrningsverket i rapporten *Barnperspektiv vid statliga beslut*:

- Ledningens stöd och engagemang
- Tydliga signaler i styrdokument
- Genomförande i befintliga strukturer
- Utbildning anpassad efter olika målgrupper
- Samverkan och kunskapsöverföring inom den egna organisationen och med andra aktörer som har jämförbar verksamhet.

Barnombudsmannen kan lägga förslag till regeringen för att barns och ungas kulturella rättigheter ska tillgodoses bättre. BO har också rättsliga befogenheter att kalla till sig myndigheter m.fl. för att ställa frågor om hur de arbetar med barnkonventionen.

Förverkligande och uppföljning av barnkonventionen

Alla myndigheter har ansvar för att arbeta efter Barnkonventionen inom sitt område. Barnombudsmannen refererar i sin årsrapport från 2005, *Öppna för gränser*, en enkätundersökning om 90 statliga myndigheters arbete med barnkonventionen, som gjordes 2003.

Barnombudsmannen konstaterar att den utveckling som är målet för den nationella strategin har uteblivit i stora delar av statsförvaltningen. I undersökningen ingick bl.a. Skolverket, Myndigheten för Skolutveckling, Kulturrådet, Forum för levande historia, Statens biografbyrå och samtliga länsstyrelser.

Barnombudsmannen betonar i årsrapporten att

Det är uppenbart att det finns ett positivt samband mellan uppdrag i regleringsbrev och graden av intern dialog om barnkonventionen i en myndighet. Det finns också ett samband mellan uppdrag i regleringsbrev, intern dialog och erfarenhetsutbyte med andra.

Aktionsgruppen konstaterar att inte någon av kulturmyndigheterna under Utbildnings- och kulturdepartementet har barnkonventionen inskriven i sitt regleringsbrev.

BO:s enkät visar också att myndigheterna inte själva är särskilt drivande i sitt barnkonventionsarbete. Endast 27 av 88 svarande myndigheter hade informerat personalen eller genomfört utbildningar om barnkonventionen. Endast två myndigheter gör barnkonsekvensanalyser vid budgetbeslut men ingen myndighet gör särskilda bokslut för att visa hur stora resurser som avsatts för barn och unga.

FN:s barnrättskommitté, som är den högsta uttolkaren av Barnkonventionen, lämnade synpunkter om hur Sverige lever upp till barnkonventionen till den svenska regeringen i januari 2005. Flera synpunkter gäller det systematiska arbetet.

Barnrättskommittén menar även att Sverige på ett övergripande plan måste göra större ansträngningar för att koordinera arbetet med att genomföra barnkonventionen. Kommittén förslår att Sverige tillsätter en permanent struktur bestående av frivilligorganisationer, departement, landsting, länsstyrelser och kommuner för att koordinera samtliga aktörers åtgärder i syfte att garantera att barnkonventionen och barnrättskommitténs synpunkter genomförs på alla nivåer i samhället.¹

---

¹ Barnombudsmannens årsrapport 2005.

2.1.2 De kulturpolitiska målen

De nationella kulturpolitiska målen antogs av riksdagen 1974. I 1996 års kulturproposition reviderades målen och de lyder nu så här:

1. Värna yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för alla att använda den.
2. Verka för att alla får möjlighet till delaktighet i kulturlivet och till kulturupplevelser samt till eget skapande.
3. Främja kulturell mångfald, konstnärlig förnyelse och kvalitet och därigenom motverka kommersialismens negativa verkningar.
4. Ge kulturen förutsättningar att vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft i samhället.
5. Bevara och bruka kulturarvet.
6. Främja bildningssträvanden.
7. Främja internationellt kulturutbyte och möten mellan olika kulturer inom landet.

De kulturpolitiska målen är inskrivna i regleringsbrev för alla statliga myndigheter på kulturområdet. Målen främsta syfte är att stärka kulturpolitiken och skapa gemensamma referensramar för kulturpolitiken på statlig, regional och lokal nivå. De är inte kopplade till återrapporteringskrav.

I målen pekas inga prioriterade målgrupper ut, istället används ordet alla – som självfallet inkluderar barn och unga lika väl som funktionshindrade, nationella minoriteter osv. I 1996 års kulturproposition finns dock en del förtydliganden av de olika målen när det gäller hur de ska tolkas för målgruppen barn och unga. Bland annat betonas att barn ska ha tillgång till kulturella och språkliga verktyg för att FN:s barnkonvention ska kunna förverkligas, att kulturpolitiken ska bidra till att stärka kulturen i skola och förskola och att alla ska kunna uppleva kultur och skapa själva oavsett var de bor.

Är de kulturpolitiska målen nationella eller statliga?

Våren 2005 presenterade Sveriges kommuner och landsting en studie av vilket genomslag de nationella kulturpolitiska målen har på lokal nivå, framför allt i kommunerna. Genom intervjuer med

politiker och tjänstemän i sju kommuner, från Jokkmokk till Ystad, ger Dimitrios Iordanoglou en bild av hur kommunerna ser på de nationella målen och deras relevans i en kommunal verklighet.²

Studien visar att de nationella målen från 1996 har fått mycket litet genomslag i den kommunala kulturpolitiken och Iordanoglou kommer med flera olika tänkbara förklaringar till varför det har blivit så:

- Den statliga nivån har inte lagt ner tillräcklig kraft på att sprida och förankra målen på lokal nivå eller på att lyssna på lokala synpunkter.
- Målen upplevs som alltför allmänna och abstrakta.
- Det är oklart om målen ska uppfattas som styrande eller kraftsamlade.
- Om målen ska vara styrande – hur ska staten kunna styra kommunerna inom ett område som i övrigt är så fritt från lagstiftning och resultatorienterade sektorsmål från statligt håll?
- På lokal och framförallt regional nivå betonas kulturens roll som tillväxtfaktor alltmer – målet om ”kommersialismens negativa verkningar” upplevs på många håll som förlegat eller som att det står i konflikt med de lokala målen.

2.1.3 Läroplanerna

Att utbildningssystemet omfattas av tre läroplaner är kanske en självklar sanning för de flesta som läser den här rapporten. Men för att tydliggöra var i dokumenten som just kulturaspekter är synliga gör vi ett kort nedslag i varje läroplan.

De tre läroplanerna gäller för förskolan (Lpfö 98), den obligatoriska skolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) och för de frivilliga skolformerna (Lpf 94). Avsikten är att de tre läroplanerna ska länka in i varandra utifrån en gemensam syn på kunskap, utveckling och lärande.

Läroplanerna är förordningar och anger skolans värdegrund, grundläggande riktlinjer och mål. De styrdokument som anger kravnivån i utbildningen är program mål, kursplaner och betygskriterier. Varje kommun ska sedan 1991 fastställa sin egen skolplan.

---

² Ursprungsglöd och värmedöd. *Om de nationella kulturpolitiska målen i den lokala kulturpolitiken*. Dimitrios Iordanoglou, Sveriges kommuner och landsting 2005.

Förskolans läroplan

Regeringsförklaringen 1996 slog fast att förskolan, skolan och skolbarnomsorgen skulle integreras för att förbättra grundskolans första viktiga år. Regeringen anförde att en gemensam syn på utveckling och lärande bör genomsyra alla verksamheter som riktar sig till barn och unga. Barn ska inte mötas av ett förhållningssätt i förskoleverksamheten och ett annat när det börjar grundskolan. År 1998 kom så den första läroplanen för förskolan (Lpfö 98). Till sin struktur överensstämmer förskolans läroplan i huvudsak med skolans läroplaner.

En viktig skillnad mellan läroplanen för förskolan och läroplanen för den obligatoriska skolan är att barnens prestationer inte kartläggs. Det är verksamhetens målpuppfyllelse som ska utvärderas, inte det enskilda barnets prestationer.

I Lpfö 98 slås fast att "Barnen ska få bilda sig utifrån olika aspekter såsom intellektuella, språkliga, etiska, praktiska, sinnliga och estetiska" (s. 10). Den pedagogiska verksamheten ska genomföras så att den stimulerar och utmanar barnets utveckling och lärande, och särskild vikt ska läggas vid att stimulera barns språkutveckling. Ett uttalat strävansmål i förskolan är "att varje barn utvecklar sin förmåga att lyssna, berätta, reflektera och ge uttryck för sina uppfattningar". Lärandet ska vara lustfyllt:

Ett medvetet bruk av leken för att främja varje barns utveckling och lärande skall präglade verksamheten i förskolan. I lekens och det lustfyllda lärandets olika former stimuleras fantasi, inlevelse, kommunikation och förmåga till symboliskt tänkande samt förmåga att samarbeta och lösa problem. (Lpfö 98, s. 9)

I förskolans uppdrag ingår såväl att utveckla barns förmågor och eget kulturskapande, som att överföra ett kulturarv. Även barn med annat modersmål än svenska ska ges möjlighet att delta, och att få utveckla det svenska språket och sitt modersmål. Läroplanen betonar värdet av att olika estetiska uttrycksformer ska ges plats.

Att skapa och kommunicera med hjälp av olika uttrycksformer såsom bild, sång och musik, drama, rytmik, dans och rörelse liksom med hjälp av tal- och skriftspråk utgör både innehåll och metod i förskolans strävan att främja barns utveckling och lärande. Detta inbegriper också att forma, konstruera och nyttja material och teknik. --- Multimedia och informationsteknik kan i förskolan användas såväl i skapande processer som i tillämpning. (Lpfö 98, s. 10)

Läroplanen för grundskolan

Den senaste läroplanen för den obligatoriska skolan (Lpo 94) trädde i kraft 1994. Den är gemensam för grundskolan, sameskolan, den obligatoriska särskolan och specialskolan och anpassades 1998 till att omfatta även förskoleklassen och fritidshemmet. Läroplanen anger skolans värdegrund och grundläggande mål och riktlinjer.

I Lpo 94 bekräftas att eleverna ska få använda olika estetiska uttrycksformer, både för att söka kunskaper, kommunicera och gestalta lärdomar. Som ett av skolans uppdrag gäller att stimulera varje elev att bilda sig och växa med sina uppgifter. I skolarbetet ska både de intellektuella och de praktiska, sinnliga och estetiska aspekterna uppmärksammas. Läroplanen anger att

eleverna skall få uppleva olika uttryck för kunskaper. De skall få pröva och utveckla olika uttrycksformer och uppleva känslor och stämningar. Drama, rytmik, dans, musicerande och skapande i bild, text och form skall vara inslag i skolans verksamhet. (Lpo 94, s. 8).

Läroplanen föreskriver att eleven ska kunna utveckla och använda kunskaper och erfarenheter i så många olika uttrycksformer som möjligt: språk, bild, musik, drama och dans nämns. I målformuleringarna sägs att varje elev innan de lämnar grundskolan ska ha

utvecklat sin förmåga till kreativt skapande och fått ett ökat intresse för att ta del av samhällets kulturutbud. (a.a., s. 12).

Eleverna ska också få en förtrogenhet med centrala delar av vårt svenska och nordiska, inklusive samiska, samt västerländska kulturarv.

I målen ingår att eleverna ska kunna använda informationsteknik som ett verktyg för kunskapssökande. Skolan ska vidare ansvara för att eleven efter genomgången grundskola har "kunskaper om medier och deras roll" (a.a., s.12)

Läroplan och program för gymnasieskolan

Den senaste läroplanen (Lpf 94) för gymnasieskolan och de övriga frivilliga skolformerna (komvux, gymnasiesärskolan och särsvux) trädde i kraft den 1 juli 1994. Skrivningarna ovan är således giltiga även för gymnasiet.

Den svenska gymnasieskolan ger grundläggande kunskaper för yrkes- och samhällsliv och för vidare studier. Från år 2000 finns det

17 olika nationella program, samtliga är treåriga. Gymnasiets uppdelning i olika program bidrar till att vissa av läroplanens texter ges förstärkt anknytning till kultur, media och estetik.

Estetiska programmet

Det estetiska programmet syftar till att ge grundläggande kunskaper i kultur och estetik samt att ge möjlighet att allsidigt utveckla förmåga till skapande, inlevelse och uttryck. I det estetiska programmet betonas den egna skapande verksamheten. Begreppet estetik används inom det estetiska programmet i en vid betydelse. Skolverket definierar estetik på följande sätt:

Estetiken inbegriper upplevelse av allt som människan skapat och formerna för hur detta skapande arbetats fram samt de bakomliggande faktorerna till idéerna. I estetiken inryms också förståelsen av den egna kulturens och andra kulturers uttrycksformer och värderingar samt förmågan att kommunicera med estetiska uttryck.

Det estetiska programmet har fyra nationella inriktningar: Bild och formgivning, Dans, Musik och Teater.

Medieprogrammet

Medieprogrammet ska ge grundläggande kunskaper i kommunikation och en bred orientering inom hela medieområdet. Tyngdpunkten är kommunikation i teori och praktik. Fokus ligger på masskommunikativa medier och bild, text och ljud är byggstenar i utbildningen.

Medieprogrammet har två nationella inriktningar – Medieproduktion och Tryckteknik.

Läroplan för särskolan

Barn och ungdomar som inte kan gå i grundskolan och gymnasieskolan därför att de har utvecklingsstörning går i särskola. Till särskolan räknas den obligatoriska särskolan och gymnasiesärskolan.

Särskolan har från den 1 juli 1994 samma läroplan som den övriga grundskolan, respektive den övriga gymnasieskolan. Därmed

markeras att alla elever, oberoende av utvecklingsnivå, omfattas av samma värdegrund. Däremot har särskolan egna kursplaner som är anpassade till skolformen och till de olika behov skolan ska kunna tillgodose för var och en av särskolans elever.

Till den obligatoriska särskolan räknas grundsärskolan och träningskolan. Den innebär nio års skolplikt för alla barn och ungdomar mellan 7 och 16 år, med rätt till ett tionde, frivilligt skolår för att komplettera utbildningen. I grundsärskolan går elever med lindrig utvecklingsstörning. Eleverna undervisas ungefär i samma ämnen som grundskolans elever. Ämnenas innehåll och omfattning anpassas dock till varje elevs förutsättningar.

Eleverna i träningskolan har en begåvningsnedsättning som gör att de inte kan tillgodogöra sig undervisningen i grundsärskolan. Istället för enskilda ämnen rymmer träningskolan fem undervisningsområden, som tillsammans ska ge individen förutsättningar för en god helhetsutveckling: estetisk verksamhet, kommunikation, motorik, vardagsaktiviteter och verklighetsuppfattning.

Ett av målen i särskolan är att eleverna ska utveckla sin förmåga till kreativt skapande och få ett ökat intresse för att ta del av samhällets kulturutbud. För eleven i träningskolan är motsvarande mål begränsat till "att använda olika uttrycksmedel i upplevelser och för kreativt skapande".

Gymnasiesärskolan erbjuder yrkesförberedande utbildning på samma sätt som gymnasieskolan i nationella eller specialutformade program. Det finns också ett individuellt program.

Kursplanerna

Kursplaner finns både för gymnasieskolan och grundskolan. I detta avsnitt koncentrerar vi oss på innehållet i grundskolans kursplaner. Sedan 1 juli 2000 gäller reviderade kursplaner för grundskolan. Dessa uttrycker på ett tydligare sätt än tidigare skolans ansvar för att arbeta med kreativa uttrycksformer. Där preciseras att varje elev efter genomgången grundskola ska ha utvecklat sin förmåga till kreativt skapande och fått ett ökat intresse för att ta del av samhällets kulturutbud.

Kursplanerna genomsyras av tanken att lärande ska vara en lustfylld och skapande process. Kursplanerna markerar kulturaspekter utifrån olika perspektiv. Estetiska läroprocesser kan givetvis användas i fler ämnen än de praktiskt estetiska, som t.ex. drama i

historieämnet (film, teater, skönlitteratur) eller i engelska (olika medieupplevelser, musik). I det följande ger vi några exempel från ämnen där kursplanetexten är av särskilt intresse för detta sammanhang.

Svenska

Att använda olika kulturformer har framför allt fått ett genomslag i kursplanen för ämnet svenska. Redan i inledningen till kursplanen skriver man om olika konstnärliga uttryck som en förlängning av elevernas språk:

Utbildningen i ämnet svenska syftar till att ge eleverna möjligheter att använda och utveckla sin förmåga att tala, lyssna, se, läsa och skriva samt att uppleva och lära av skönlitteratur, film och teater. Språkförmågan har stor betydelse för allt arbete i skolan och för elevernas fortsatta liv och verksamhet. Det är därför ett av skolans viktigaste uppdrag att skapa goda möjligheter för elevernas språkutveckling. Ämnet skall ge läs-, film- och teaterupplevelser och tillfällen att utbyta erfarenheter kring dessa.

Språket och litteraturen är ämnets centrala innehåll, men kursplanen betonar också det vidgade textbegreppet:

Att tillägna sig och bearbeta texter behöver inte alltid innebära läsning utan kan ske även genom avlyssning, drama, rollspel, film, video och bildstudium. Ämnet utvecklar elevens förmåga att förstå, uppleva och tolka texter. Ett vidgat textbegrepp innefattar förutom skrivna och talade texter även bilder.

I slutet av det nionde skolåret ska eleverna ”kunna ta del av, reflektera över och värdera innehåll och uttrycksmedel i bild, film och teater”.

Bild

Kursplanen för bildämnet för fram en bred syn på bildspråk. Målen som eleverna ska ha uppnått i slutet av det nionde skolåret är bland annat att ”ha förmåga att se och framställa bilder och former med hjälp av traditionella och moderna metoder och tekniker” och att ”kunna analysera och kritiskt granska konstbilder, bilder för reklam och propaganda, nyheter och information i form av tredimensionell gestaltning, stillbilder och rörliga bilder”.

Kursplanen tar särskilt upp populärkulturens betydelse och påverkan på barns och ungas liv och att bildämnet måste förhålla sig till detta:

Populärkulturen rymmer den styrande och dominerande bildkategorin i barns och ungas liv och har en medskapande roll i deras konstruktion av identitet, kunskap och kultur. Bildens ökande mångfald, informationsteknikens tillväxt och förändringarna i villkoren för bildproduktion förändrar snabbt bildningsstrukturen inom kulturområdet.

Musik

Även i kursplanen för musik nämns populärkulturen i relation till ungdomskulturen och de estetiska uttrycksformerna:

I dagens internationella ungdomskultur förenas musik och text, ofta i kombinationen med bild, till nya uttrycksformer som speglar och påverkar den växande individens livssyn.

I musikämnet sätts denna musikerfarenhet in i ett nytt och bredare sammanhang. Det anses ge fördjupad kompetens att analysera och värdera musikupplevelser, se ämnesövergripande samband och kulturella skillnader samt att själv bli aktiv i ämnet genom eget musicerande och skapande.

Vid beskrivningen av ämnets karaktär och uppbyggnad nämns att utvecklingen av IT har förändrat ämnets förutsättningar. Det erbjuder nya möjligheter till lärande, kommunikation, musicerande och skapande och innebär att "även elever utan färdigheter på instrument självständigt kan arbeta med musik, såväl genom eget komponerande som för att lära sig olika delar av ämnet."

Slöjd

Slöjdämnet ska enligt kursplanen ge eleverna både praktiska och teoretiska kunskaper.

Ämnet ska lägga en grund för nytänkande och nyskapande. Utbildningen skall också, genom kännedom om slöjdtraditioner både förr och nu, ge insikter i vardagshistoria och jämställdhetsfrågor. I ett vidare perspektiv syftar slöjdämnet även till att skapa medvetenhet om olika kulturers hantverkstraditioner.

Det betonas att slöjdämnet bidrar till begreppsbyggnad och begreppsutveckling även i andra skolämnen – att det exempelvis genom matematiska tillämpningar ger en grund för storleksuppfattning och förståelse för geometri.

Samhällsorienterande ämnen

Kursplanen för de samhällsorienterande ämnena talar om kunskapsbyggnad i ett informationsrikt samhälle. Medier och mediernas budskap spelar stor roll när människor bildar sina uppfattningar. Eleverna ska bli förtrogna med olika sätt att lära sig samt utveckla insikter i hur olika medier kan användas och hur de påverkar människan och samhället. Genom att orientera sig i olika informationsmiljöer och använda olika informationskällor ska eleverna ges insyn i de möjligheter och problem som IT-samhället medför.

Att söka, granska, välja, strukturera, kritiskt värdera, integrera och redovisa information på skilda sätt – i tal, skrift, bild, form, drama, musik och rörelse är centralt i de samhällsorienterande ämnena. Det främjar elevernas orientering i tid och rum och deras konstruerande av egna mönster och bilder av omvärlden, vilka kan användas som redskap för analys och bedömning av såväl andras tolkningar som egna ståndpunkter.

Lokala arbetsplaner, skolledarnas roll

Varje kommun ska fastställa en skolplan som visar hur kommunens skolor ska organiseras och utvecklas. Läroplanen, skolplanen och kursplanerna ger sedan utrymme för den enskilda skolans rektor, lärare och elever att anpassa innehåll, organisation och arbetsätt till lokala förhållanden. Planeringen av detta fastställs i skolans arbetsplan.

De kommunala skolplanerna och lokala arbetsplaner är dokument som tar hänsyn till lokala förhållanden men ska överensstämma med de övergripande nationella målen. Den ordning som gäller innebär att skolledaren har en högst aktiv roll – dels ett ansvar gentemot kommunens politiska styrdokument, dels att stödja och medverka till den lokala skolutvecklingen. I läroplanen anges de ramar som gäller kring rektors ansvar för skolans resultat.

Det pågår en försöksverksamhet att slopa timplanen enligt en förordning SFS 1999:903. Timplanedelegationen är en kommitté

som leder försöksverksamheten som pågår på ca 900 skolor. De kommer att lämna sitt slutbetänkande hösten 2005.

2.2 De nationella målens genomslag i statliga myndigheter

Under Utbildnings- och kulturdepartementet finns en rad myndigheter och statliga stiftelser som på olika sätt har betydelse för barnkulturen. Här tar vi upp några exempel på hur de nationella målen för barn- och ungdomskulturen är inskrivna i regleringsbrev för vissa myndigheter med ett samordnande ansvar på barnkulturområdet, och vilka konsekvenser det kan få för verksamheten.

2.2.1 Statens kulturråd

Statens kulturråd har enligt sitt regleringsbrev för 2005 i uppdrag att särskilt värna om barns och ungdomars:

- rätt till yttrandefrihet
- rätt och möjlighet att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet, till kulturupplevelser samt till eget skapande.

Kulturrådet ska också stärka och vidareutveckla arbetet med kultur i skolan på nationell nivå. De två första målen ligger nära Artikel 31 i FN:s barnkonvention.

Till målen kopplas också ett återrapporteringskrav:

Statens kulturråd skall redovisa inriktning och omfattning på insatser för barn och ungdom. Av redovisningen skall framgå insatser som leder till att kulturens roll i skolan stärks samt insatser som främjar samarbetet mellan det fria kulturlivet, kulturinstitutionerna, förskolan och skolan. Statens kulturråd skall även tillstålla Ungdomsstyrelsen denna redovisning.

Det finns dock flera omständigheter som försämrar möjligheterna för Kulturrådet att uppnå målet som handlar om barns och ungas eget skapande:

- Kulturrådet saknar en barnkulturstrategi där man bryter ner målen i regleringsbrevet till uppföljningsbara mål. Arbeta med att ta fram en sådan strategi pågår enligt uppgift.

- Kulturrådet har inget aktivt barnkonventionsarbete. Man har inte utbildat personalen i barnkonventionsfrågor och har inte heller gjort interna måldokument som formulerar hur myndigheten ska arbeta för att medverka till att målen i barnkonventionen förverkligas på kulturområdet.
- Kulturrådet arbetar i hög grad med det professionella kulturlivet. Därför blir det lätt så att myndighetens barn- och ungdomsarbete i första hand kommer att handla om att skapa ett bra utbud av kultur för barn – medan det blir svårare att verka för barns eget skapande – eftersom det inte passar in lika lätt i de stödsystem myndigheten förvaltar.

Om Kulturrådet ska kunna verka för att utveckla arbetet med kultur i skolan behövs ett tydligare uppdrag och bättre möjligheter att samarbeta med skolmyndigheterna. Ett problem när det gäller kultur-i-skolanfrågor är också att Kulturrådet främst verkar på den nationella och regionala nivån, medan skolan till stor del är en kommunal angelägenhet. Kulturrådet har inte fått några särskilda medel för att driva kultur-i-skolanfrågor och har inte heller någon anställd som har till huvuduppgift att driva sådana frågor.

2.2.2 Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet ska vara ”samlande och pådrivande” i kulturmiljöarbetet och stödja de regionala museerna i samarbete med Kulturrådet. Myndigheten ska också utveckla samspelet mellan den statliga kulturmiljöorganisationen, kommunerna och de centrala kulturarvsinstitutionerna.

I myndighetens regleringsbrev nämns varken ordet barn eller skola, men med en generös tolkning kan man se barnen t.ex. i ett mål som ”allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön”. I en nedbrytning av målen kan man välja att arbeta strategiskt med barnfrågor inom sitt ansvarsområde, men för närvarande har myndigheten snarare valt att gå motsatt väg. Eftersom Riksantikvarieämbetet inte arbetar direkt mot allmänheten finns det risk att man inte ser möjligheterna i att arbeta strategiskt gentemot de samarbetsparter man har som i sin tur arbetar mer direkt mot barn och unga.

Under många år har Riksantikvarieämbetet haft en tjänst som ”skolinformatör”, med uppgift att arbeta med kulturarvsfrågor

gentemot skolan. Ämbetet har bl.a. gett ut en skriftserie för skolan med inriktning på kulturmiljöer och man har också gett ut lärarhandledningar och drivit kulturarvspedagogiska projekt på olika håll i landet. I åiterrapporteringskraven i myndighetens regleringsbrev stod det fram till 2004 ”Vidare skall insatser redovisas som har gjorts för att stödja det arbete som görs på lokal och regional nivå, särskilt hos de regionala museerna och i skolan.” I 2005 års regleringsbrev ströks detta och efter det togs också tjänsten som skolinformator bort.

2.2.3 Ungdomsstyrelsen

I Ungdomsstyrelsens regleringsbrev finns varken de kulturpolitiska målen eller barnkonventionen inskrivna. I den nationella ungdomspolitikerna finns dock de kulturpolitiska målen med. Uppföljningen av ungdomars möjligheter att delta i kulturlivet och att skapa själva ska göras av Kulturrådet, som rapporterar till Utbildnings- och kulturdepartementet, med kopia till Ungdomsstyrelsen.

Under verksamhetsgrenen Fritid och föreningsliv är målet i Ungdomsstyrelsens regleringsbrev att ”stärka ungdomars delaktighet och inkludering i samhället genom bidragsgivning till ungas egen organisering samt stöd till metodutveckling inom ungas fritids- och kulturliv.”

Myndigheten har inga öronmärkta pengar till kultursatsningar för, av och med ungdomar.

Ungdomsstyrelsen stöttar kommunerna i deras ungdomspolitik, genom metoder, verktyg och kunskap. Bland annat erbjuder man kommunerna en webbenkät om ungdomars levnadsvillkor, den s.k. LUPP-undersökningen. Ungdomsstyrelsen bidrar med erfarenhetsspridning, konferenser och möten på olika teman, t.ex. föreningslivets roll i lokalsamhället.

Ungdomsstyrelsen ska öka omfattningen och effektiviteten av sådana åtgärder som stärker ungdomars levnadsvillkor genom att:

- bygga upp och förmedla kunskap
- stödja metodutveckling
- föra dialog med myndigheter, andra nationella aktörer och ungdomar

2.3 Statliga myndigheter på skolområdet

Avsnittet ger en beskrivning av vilka myndigheter som driver frågor av betydelse för barns och ungas liv i skolan. Först och främst gäller det Skolverket och Myndigheten för skolutveckling. Vad står i deras regleringsbrev och vilka särskilda uppdrag har funnits med inriktning på kultur under senare år? En kort historik om nationella satsningar med direkt anknytning till området tycker vi känns angeläget att göra. Ett nytt sätt att arbeta med kultur och estetiska frågor tar lång tid att genomföra.

2.3.1 Statens skolverk

Skolverket är central förvaltningsmyndighet för det offentliga skolväsendet, förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Skolverket ska följa upp och utvärdera skolväsendet, förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen, se över kursplaner och betygskriterier samt sammanfatta och publicera resultaten av sitt arbete med utbildningsinspektion, uppföljning och utvärdering.

Som mål för verksamhetsområdet Barn- och ungdomsutbildning gäller: ”Öka andelen elever som når målen för utbildningen.”

Skolverket skall redovisa en samlad bedömning av hur myndigheten har bidragit till målfyllnelsen inom verksamhetsområdet.

Bland övriga mål och återrapporteringskrav anges bl.a. att Skolverket ska redovisa resultaten av fördjupade analyser avseende dels utbildningsvillkoren för barn och ungdomar i segregerade områden, dels barn och ungdomar som anländer till Sverige sent under grundskoletiden eller till individuella program i gymnasieskolan. Skolverket skall även arbeta i enlighet med de förslag till handikappolitiska etappmål som verket redovisat till regeringen i september 2002.

Aktionsgruppen noterar särskilt att ”Skolverket skall redovisa myndighetens arbete med att integrera FN:s konvention om barnets rättigheter i sin verksamhet”.

Bland nya uppdrag gäller att Skolverket inom sitt ansvarsområde ska följa upp delar av ungdomars levnadsvillkor avseende mål som anges i prop. 2004/05:2 (Makt att bestämma – rätt till välfärd). Skolverket uppmanas även att senast 1 november 2005 redovisa kartläggning och analys av utbildningssituationen för de nationella minoriteterna.

Utbildningsinspektionernas mål är att varje kommun och dess förskoleverksamhet, skolbarnomsorg och skolor ska omfattas av inspektion vart sjätte år.

Uppföljning och utvärdering

Varje skola är skyldig att årligen ta fram en kvalitetsredovisning som är en resultatmätning av måluppfyllelsen enligt läroplanen. Skolan ska analysera och bedöma sin egen måluppfyllelse och samtidigt ta fram åtgärdsförslag. De fristående skolorna har samma skyldigheter. I samband med införandet av den nya skollagen är även förskolan skyldig att kvalitetsredovisa.

Skolverket har utformat ett nationellt kvalitetsindikatorssystem – BRUK³ – för kommunernas arbete med uppföljning och utvärdering av lokala arbetsplaner och lokala kursplaner. BRUK är ett omfattande system som ska kunna användas av såväl den enskilda förskolan, skolan som kommunen. Att ge en detaljerad beskrivning av BRUK är invecklat. Kort beskrivet finns det kvalitetsindikatorer för både förskolan och grundskolan som i sin tur är indelat i indikatorområden och delområden. Alla indikatorer är kopplade till skolans styrdokument och till lagar som t.ex. kommunallagen och bibliotekslagen. Skolorna måste inte använda BRUK, utan det ska snarare ses som ett möjligt arbetsverktyg. Tanken är att man väljer något område att arbeta med mer kvalitetsmässigt, och BRUK kan vara en hjälp vid en första kartläggning av området.

Enligt Skolverket har BRUK använts till en stor del av förskolorna under senare år som ett led inför deras satsningar på kvalitetsarbete. För förskolan finns det under indikatorområdet *pedagogisk verksamhet* och delområdet *utveckling och lärande* en hel del om barns uttrycksformer och arbetet med språk, bild och form, musik, rörelse, drama och rollek. Under indikatorområdet *personal* framhålls kompetensutveckling av förskollärare eller barnskötare.

För grundskolan finns motsvarande kvalitetsindikatorer för estetiska lärprocesser, fast inte i lika stor utsträckning. Under indikatorområdet *pedagogisk verksamhet* finns kreativitet och skapande verksamhet och användning av skolbibliotek. Tillgång till skolbibliotek finns under indikatorområdet *materiella resurser* och del-

---

³ Bedömning Reflektion Utveckling Kvalitet. Uppgifterna är hämtade från Myndigheten för skolutvecklings webbsida. Från den 2005-08-06 övertogs BRUK av Myndigheten för skolutveckling från Skolverket.

området *läromedel/pedagogiska hjälpmedel*. Om det saknas någon relevant kvalitetsindikator har den enskilda skolan rätt att utforma den.

Vid granskning av estetiska läroprocesser är problemet inte huruvida det saknas läroplansformuleringar eller kvalitetsindikatorer. Det tycks snarare vara en fråga om strukturella faktorer (t.ex. antal elever, tillgång på utbildad personal, ändamålsenliga lokaler) och processuella faktorer (arbetsätt, pedagogik m.m.), skolhuvudmannens intresse för frågorna samt Skolverkets uppföljning av desamma. I augusti i år övertogs BRUK av Myndigheten för skolutveckling. Om detta innebär att indikatorerna inte kommer att finnas med vid kvalitetsgranskning har vi inte kunnat få svar på.

De estetiska ämnena visar sig sällan vara inkluderade i inspektionsverksamheten. Ambitionen är att titta på om skolan uppfyller kravet på en "allsidig" undervisning, där både olika uttrycksformer och strikt traditionella kärnämnen ryms. Men enligt en företrädare för Skolverkets inspektionsverksamhet har uppgiften ett alltför brett fokus som innebär att de estetiska ämnena inte hinns med. Skolverkets regleringsbrev föreskriver att inspektionen ska gälla "kunskapsutveckling i läsning och matematik" och inte språkutveckling som är ett mycket bredare begrepp.

På Myndigheten för skolutveckling diskuteras en uppföljning för att se "hur pass i bruk BRUK är". Kanske skulle en eventuell revidering kunna ge mer plats till ett kulturfokus.

2.3.2 Myndigheten för skolutveckling

Myndigheten har sedan den bildades 2003 tagit över Skolverkets uppgift att stimulera utvecklingsarbetet med kultur i skolan. Regleringsbrev 2005 för Myndigheten för skolutveckling skriver bl.a. följande av relevans för detta sammanhang:

Regleringsbrevet anger bland mål för verksamhetsområde Barn- och ungdomsutbildning att myndighetens insatser särskilt ska fokuseras på följande nationellt prioriterade områden: utbildningsvillkor för barn och ungdom i segregerade områden, basfärdigheter i språk, läs- och skrivutveckling, samt matematik och jämställdhet.

Under punkten övriga mål och återkopplingskrav uppmanas myndigheten att redovisa bl.a. hur myndigheten beaktar FN:s barnkonvention om barnets rättigheter i myndighetens arbete, särskilt vad

gäller barns rätt till inflytande samt insatser för att främja utvecklingen och användandet av IT i förskola och skola.

Regleringsbrev 2005 förespråkar samverkan med följande myndigheter: Statens skolverk, Specialpedagogiska institutet, Specialskolemyndigheten, Sameskolstyrelsen, Internationella programkontoret för utbildningsområdet och Svenska institutet.

Särskilda uppdrag 2005

Myndigheten för skolutveckling fick i februari 2005 ett nytt kulturuppdrag, och avser att skapa en kontinuitet i tänkandet att estetiska läroprocesser bör vara en del i hela skolans kunskapsuppdrag. Insatsen finns inte inskriven i nuvarande regleringsbrev. Uppdraget innefattar att ta tillvara erfarenheter från regeringens tidigare satsningar på "Kultur i skolan".

I direktiven för det nya uppdraget står det att "kreativa arbetsformer och läroprocesser ska vara en del av skolans vardag. Skolans arbete med kultur och kreativitet bör inte skiljas ut från den pedagogiska verksamheten i övrigt och är inte heller förbehållet vissa ämnen eller aktiviteter utan en bas för allt lärande. En samverkan mellan de teoretiska ämnena och de "praktiskt-estetiska" ämnena skapar en skola där alla ämnen kan bidra till att ställa mer betydelsefulla frågor som barn och unga är intresserade av". Enligt direktiven ska myndigheten inom ramen för det uppdraget samverka med Malmö högskola, Statens kulturråd, Sveriges Musik- och Kulturskoleråd samt Aktionsgruppen för barnkultur.⁴

I PM 2005-03-08 (Dnr 2004:341) "Kulturuppdrag för skolutveckling i förskola och skola" anger myndigheten följande viktiga områden för insatser inom kultur och estetik:

- Språkutveckling
- Metodutveckling för estetiska läroprocesser
- Kompetensutveckling av lärare och skolledare
- Lärande exempel inom alla skolformer samt mellan olika institutioner
- Miljöer för lärande

---

⁴ Regeringsbeslut U2004/3821/S.

Myndigheten har i den här satsningen en strävan efter att arbeta för långsiktighet. Tanken är att i samverkan med många andra aktörer ska en kombination av generella och riktade uppdrag kunna ge synergieffekter. Projekt är nu påbörjade, bl.a. som samverkan med Sveriges Musik och Kulturskoleråd (SMoK) och med Malmö Högskola.

Nationellt centrum för främjande av fysisk aktivitet (NCFE), som har i uppdrag att verka för främjande av ökad fysisk aktivitet i skolan, har tillsammans med Myndigheten för skolutveckling, Kulturrådet, Elevorganisationen och Sveriges Elevråd ingått en överenskommelse för att gemensamt arbeta med att utveckla dans i skolan. Utvecklingsprogrammet Dans i skolan presenteras närmare i avsnittet om dans.

Markeringar i kommande regleringsbrev skulle tydligare kunna legitimera och förstärka utvecklingsprocessen av myndighetens aktuella uppdrag avseende kultur i skolutveckling.

2.3.3 Nationella satsningar på kultur och skola

Sedan 1980-talet har flera satsningar gjorts från statens sida med utgångspunkt från synen på att kulturlivet är en resurs för den lokala skolan för att nå bildningsmålen.

Under den senaste tioårsperioden har flera nationella satsningar ägt rum inom området kultur och skola. 1995 tillsattes en arbetsgrupp inom Kulturdepartementet med uppgift att leda arbetet med att utarbeta en ny strategi för kultur i skolan. Arbetsgruppen slog fast att skolan kan betraktas som vår största kulturinstitution eftersom den omfattar alla barn och ungdomar. En viktig utgångspunkt för arbetsgruppens arbete var alla barns och ungas lika rätt att ta del av samhällets kulturutbud. Arbetsgruppen verkade för att öppna skolan mot kulturlivet och öppna kulturlivet för skolan. Under en treårsperiod genomfördes ett antal projekt och symposier. Erfarenheterna redovisades i idéskriften *Kulturens Asplöv*. Arbetsgruppens samlade reflektioner och förslag presenterades i *En strategi för kultur i skolan* (Ds 1998:58).

”Skola i utveckling” var den samlade beteckningen på sju utvecklingsområden där Skolverket under åren 1996–1998 följde och gav stöd till 270 skolors utvecklingsarbeten. De sju områdena berörde viktiga inslag i den pågående reformeringen av skolväsendet. Ett av områdena gällde specifikt kultur i skolan: ”Bild

och media”, ett annat tangerade fältet: ”IT i undervisningen”. Rapporten för bild och media hette ”Bland eldsjälar och esteter” (Skolverket 1999).

År 1998 ägde en manifestation rum på temat ”Skaparkraft i skolan” – en nordisk konferens i Stockholm med Nordiska Ministerrådet som arrangör. Nordiskt Skolsamarbete och Nordisk barn- och ungdomskultur administrerade och utvecklade dokumentationsmaterial för fortsatt förankringsarbete.

Från 1998 och tre år framåt avsattes fem miljoner kronor per år för att stimulera utvecklingsarbete med kultur i skolan. En beredningsgrupp på Utbildningsdepartementet utformade riktlinjer för fördelning av dessa medel. Totalt fördelades medel till åtta utvecklingsprojekt.

Skolverket och Kulturrådet fick 1998 regeringens uppdrag att samordna insatserna för att stärka och vidareutveckla arbetet med kultur i skolan. Samarbetsuppdraget kring kulturverksamhet i skolan gällde i första hand treårsperioden 1999–2001, under projektnamnet ”Kultur för lust och lärande”. Skolverket och Kulturrådet skulle tillsammans med andra myndigheter, institutioner och organisationer inom skol- och kulturområdet utveckla långsiktiga strategier för att stimulera skolor att arbeta med kultur i olika former. Under projektåren öppnades en särskild webbplats på Skoldatanätet under namnet Kulturfönstret för samlad information. Där visades också hur olika kommuner och skolor arbetade med skapande verksamhet. Webbplatsen upphörde några år efter att projektet avslutats.

I samarbete med Filminstitutet genomfördes sammanlagt 25 projekt i 21 län. Arbetet bestod i att kartlägga situationen i regionen, initiera pilotprojekt och genomföra utbildningar. Här tycks en långsiktig utvecklingsprocess ha startat. Filminstitutet anser att det finns en bra grund för att fortsätta med arbetet att länka samman regionala pedagogiska resurscentra på högskolor med regionala resurscentra för film och video.

Lärarytbildningen vid Malmö högskola fick i uppdrag att utveckla modeller för kompetensutveckling av lärare avseende kultur och lärande i skolan. Uppdraget skulle genomföras under en period av tre år med slutredovisning i juni 2003.

En överblick av nationella satsningar på kultur i skolan under 1999–2003 ger Utbildnings- och kulturdepartementets skrift *Kultur i skolan* (januari 2005). Att positionerna flyttats fram ett steg konstateras. Men bristen på uppföljning av olika insatser

påpekas. Många obesvarade frågor hänger i luften. Vad är det barnen lär sig? Händer det något med dem? Händer det något med skolan? Och hur gör man som lärare om man verkligen vill integrera estetiska arbetsprocesser i sin undervisning? I skriften presenteras och summeras ett samlat intryck från de nationella utvecklingsprojekten.

Många frågor har väckts. Det är av stort intresse att veta mer om effekterna av dessa års omfattande satsningar. Inom ramen för innevarande uppdrag finns inte den typen av forsknings- eller utvärderingsutrymme. Men det finns all anledning att göra vidare studier kring dessa myndighetsinsatser.

Myndigheternas samverkansgrupp

En samverkansgrupp för kultur i skola bildades 1999 under projektet Kultur för Lust och Lärande (se ovan) och utgör fortfarande ett forum för diskussion och erfarenhetsutbyte. Myndigheternas samverkansgrupp består av företrädare från olika myndigheter som Kulturrådet, Skolverket, Myndigheten för skolutveckling, Högskoleverket, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Rikskonserter, Riksteatern, Riksutställningar, Filminstitutet och Ungdomsstyrelsen. Från år 2000 deltar även Sveriges Musik- och Kulturskoleråd, Utbildningsradion, Kommunförbundet, Lärarförbundet, Lärarnas Riksförbund och Skolledarförbundet.

Under år 2005 har kommittén aktionsgruppen för barnkultur inbjudits till samverkansgruppens två möten. Gruppen har då påtalat behovet av ett tydligt gemensamt uppdrag för att legitimera arbetet. Flera myndigheter har delar i sin verksamhet som berör området, och tangerar varandras uppdrag. En fortsatt samverkan mellan myndigheterna behövs.

Det sätt som kultur i skola prioriteras och hanteras på nationell nivå har stor betydelse för hur man agerar på regional och lokal nivå.

Uppdraget till Malmö högskola

Malmö Högskola fick 1999 regeringens uppdrag att utarbeta olika modeller för kompetensutveckling för lärare avseende kultur och lärande i skolan. Under åren 2000–2003 fick de rollen att stödja

utvecklingen av estetiska läroprocesser i skolan och utveckla lärarutbildningen i det avseendet. Utvecklingsprojektet kallades Kultur och skola (KOS). Analys och slutsatser av genomförda kulturprojekt bildade utgångspunkt för att genomföra utbildningsinsatser, upprätta mötesplatser på Internet och formera intern kompetensutveckling av personal. Satsningen mynnade ut i en serie rapporter som har publicerats via Lärarutbildningen, Malmö Högskola.

Rapporterna synliggör och problematiserar kring fältet utifrån olika perspektiv. Kultur i skola är inget sammanhållet forskningsfält. Det finns en hel del praktisk erfarenhet inom området men dokumentationen är bristfällig. Området är enligt Malmö Högskola än så länge relativt vagt. Det behövs mer forskning varvat med utbildning och utvecklingsarbete.⁵

Det finns idag ingen högskola med uppdrag att driva och utveckla arbetet med kultur i skola brett. Däremot finns en del pågående satsningar där nationella utvecklingsprogram bedrivs mellan olika parter i nära samverkan med högskolor.

2.4 Offentliga medel till barnkultur

Det går inte att säga exakt hur mycket offentliga medel som går till barn- och ungdomskultur varje år. Redan när man vill ange hur mycket som går till kultur totalt kan det vara svårt. Om man tittar på kommunnivå kan det skilja sig åt från kommun till kommun vilka budgetposter som räknas som kultur, detsamma gäller på regional nivå. Även på statlig nivå kan siffrorna skilja sig åt, t.ex. beroende på om man räknar in folkbildning och mediefrågor i kulturutgifterna eller inte.

När man vill visa hur stor andel som går till barnkultur så finns det många faktorer att ta hänsyn till:

- Vilka åldrar räknas? Slås siffror om barn och ungdomar ihop? Var går den övre åldersgränsen?
- Redovisas resurser som kommer barn till godo separat eller ingår de i en större budgetpost, t.ex. kostnaden för folkbiblioteken?

---

⁵ Kultur, estetik och skola – Några forskningsperspektiv. Delrapport utredningen Kultur och skola, Lena Aulin-Gråhamn red., Lars Gustaf Andersson och Jan Thavenius, Malmö Högskola, 9/2002.

- Hur stora personalresurser avsätts för verksamhet med och för barn och unga?
- Hur stor andel av målgruppen är barn för vissa typer av kulturverksamhet – hur räknar man t.ex. teaterföreställningar och utställningar som vänder sig till både barn och vuxna?

Allt detta leder till att siffrorna blir mycket grova uppskattningar. Kulturrådet ger regelbundet ut statistikrapporten *Kulturens pengar* som bl.a. redovisar statens, landstingens och kommunernas kulturutgifter. Här finns uppgifter om kostnader för vissa verksamheter för barn och ungdom, t.ex. kommunernas utgifter för musik- och kulturskolorna – men en sammanfattning av hur stor andel av de offentliga kulturutgifterna som går till barn och unga finns inte.

År 1998 gav Kulturrådet därför ut en särskild statistikrapport om barn- och ungdomskultur: *Barns och ungdomars kultur, Kulturen i siffror 1998:1*. Siffrorna i rapporten är från 1995/95 – sedan dess har ingen sådan samlad rapportering gjorts. I rapporten påpekas dock att beräkningar av vilka samlade offentliga resurser som på barn- och ungdomskultur måste ske med hjälp av schablonuppskattningar och att resultaten måste ses som räkneexempel som antyder ”nivåer och grova proportioner”.

Det mest intressanta är kanske fördelningen av resurserna. 1995/96 beräknades staten stå för 13 procent av resurserna till barn- och ungdomskultur, landstingen stod för 3 procent och kommunerna för 84 procent. I rapporten görs också ett försök att se fördelningen av resurser uppdelade på olika konstområden. Merparten gick till biblioteken: 44 procent, följt av musik 38 procent, teater 12 procent, museer/utställningar 4 procent och film 2 procent. Litteratur/tidskrifter och övrig kultur fick dela på mindre än en procent av resurserna. I siffrorna ingår då stöd till statliga och regionala kulturinstitutioner, skolbibliotek, musik- och kulturskola, fria teatergrupper, fonogram- och litteraturstöd samt stöd till barn- och ungdomsfilm. Här ingår t.ex. inte det stöd till föreningsliv och folkbildning som också kommer barn- och ungdomskulturen till del, eller det stöd till barnkulturprojekt som utgår från Allmänna arvsfonden och andra bidragsgivare.

Kulturens pengar 2002, *Kulturen i siffror 2003:6* är den senaste sammanställningen från Kulturrådet om offentliga kulturutgifter. När man räknar på kulturområdet i stort (alltså utgifter för både barn- och vuxenkultur) blir fördelningen av kulturutgifter mellan stat, kommuner och landsting en annan. I den här samman-

ställningen ingår även utgifter för folkbildning, ungdomsorganisationer, mediefrågor m.m. vilket gör att uppgifterna från de båda rapporterna blir svåra att jämföra.

I Kulturens pengar finns ett diagram som visar att de totala statliga kulturutgifterna 2002 uppgick till drygt 8 miljarder, kommunernas kulturkostnader var 7,6 mdr och landstingen bidrog med 1,7 mdr. De största utgifterna stod dock hushållen själva för: drygt 38 miljarder betalade hushållen för varor och tjänster inom kultur- och medieområdet, t.ex. tidningar, böcker, cd-skivor, biljetter till bio, teater och konserter, TV-apparater, musikinstrument m.m.

Vid sidan av de offentliga medel som satsas på löpande kulturverksamhet för barn- och ungdom – allt från musik- och kulturskola till museipedagogisk verksamhet och barnteater – så finns det några större bidragsgivare som delar ut projektmedel. Det kan både vara medel som kan sökas av det ”professionella kulturlivet” och av organisationer där i viss mån barn, men framför allt ungdomar, själva tar initiativ till kulturprojekt.

2.4.1 Ungdomsstyrelsen

En stor del av det statliga stöd som går till barns och ungas egen kulturverksamhet fördelas till föreningar och ideella organisationer. Stödet till nationella ungdomsorganisationer har ökat kraftigt de senaste åren.

Ungdomsstyrelsen fördelar det statliga stödet till nationella ungdomsorganisationer (utanför idrotten). En del av stödet är ett statsbidrag och sedan 1999 fördelar Ungdomsstyrelsen också en del av överskottet från Svenska Spel.

När Ungdomsstyrelsen fick uppdraget att fördela en del av överskottet från Svenska Spel, kom det enbart från de s.k. Jack Vegasautomaterna. Men från 2004 infördes ett vinstdelningssystem avseende överskottet från Svenska Spels verksamhet. Efter avdrag för ett grundbelopp som tillfaller staten öronmärktes en andel av överskottet för barn- och ungdomsverksamhet. Dessa medel fördelas med ca 80 procent av Svenska Riksidrottsförbundet och ca 20 procent av Ungdomsstyrelsen.

År 1999 fördelade Ungdomsstyrelsen 9,3 mnkr från Svenska Spel men de senaste åren har summan legat på runt 140 mnkr per år.

År 2004 hade Ungdomsstyrelsen ca 215 mnkr att fördela till nationella ungdomsorganisationer. Ca 73 mnkr var statsbidrag, resten överskott från Svenska Spel.

Organisationerna kan vara politiska och religiösa, hobby- och kulturorganisationer eller andra typer av intresseorganisationer. Många av organisationerna bedriver kulturverksamhet även om de inte är renodlade kulturorganisationer. Ojämförligt störst är Sverok, Sveriges Roll- och konfliktspelsförbund, som får 17,2 mnkr i stöd för 2005. Riksförbundet Unga Musikanter får 5,7 mnkr – vilket är mer än något av de politiska ungdomsförbunden – för att göra en jämförelse.

Under 1990-talet minskade antalet medlemmar mellan 7 och 25 år i ungdomsorganisationer (idrott ej medräknat). Enligt de siffror Ungdomsstyrelsen redovisar på sin webbplats minskade antalet medlemmar från 706 556 år 1990/91 till 553 789 år 2002 – en minskning med 21 %. Under 2000-talet har Ungdomsstyrelsen dock märkt en ökning av antalet medlemmar igen. Det gäller framför allt organisationer som styrs och drivs av unga – den största ökningen finns hos Sverok – Sveriges roll- och konfliktspelsförbund.

Den största minskningen har skett inom kategorierna allmänna, politiska och nykterhetsorganisationer.

2.4.2 Allmänna arvsfonden

I likhet med stödet från Ungdomsstyrelsen ska stödet från Allmänna arvsfonden gå till ideella organisationer. Regeringen har beslutat att öronmärka 20 mnkr om året ur Arvsfonden för *stöd till barns och ungdomars kulturengagemang*, från 2005–2007.

Pengarna kan sökas av ideella organisationer med en verksamhet som riktar sig till barn och ungdomar och där barn och unga själva får möjlighet att utveckla sitt kulturengagemang och egna skapande. Projekten kan genomföras i samarbete med lokala och centrala kulturinstitutioner. ”Projekt som skapar bestående samverkan mellan ideella aktörer och kulturinstitutioner bör ges särskild uppmärksamhet.”

Projekt som uppfyller något eller några av följande villkor ska prioriteras:

- bryter etnisk och /eller social segregation
- utvecklar föreningsbaserad kulturverksamhet i kommuner som saknar nationella, regionala eller kommunala kulturinstitutioner
- lyfter fram de kulturella uttryckens betydelse i en demokratisk process
- involverar barn och unga med funktionshinder
- bryter traditionella könsmönster
- utvecklar nya konstnärliga eller kulturella uttryck
- stärker ungdomars demokratiska deltagande och rätt att uttrycka sig
- involverar barn och ungdomar som generellt inte deltar i kultur- och samhällsliv.

Även när Arvsfonden inte har öronmärkta medel till kulturprojekt, går en del av medlen till sådana projekt: 2004 fick sju kulturprojekt för barn mellan 0 och 12 år dela på ca 5,9 mnkr från Arvsfonden. För ungdomar mellan 13 och 25 fick 9 kulturprojekt dela på 3,8 mnkr.

2.4.3 Statens kulturråd

Den största delen av Kulturrådets stöd till barn- och ungdomskultur betalas ut via verksamhetsbidrag och utvecklingsbidrag till fria grupper och institutioner, men vi har inte kunnat räkna fram en siffra på hur stor andel det rör sig om. Barnkulturen är en del av de flesta institutioners och grupper verksamhet, men hur stor andel av deras budget som går till denna verksamhet redovisas inte.

Kulturrådet har också medel som är öronmärkta till insatser för barn och unga. I anslaget för 2005 är 500 000 kr avsatta för att främja barn- och ungdomsteater. Större delen av den summan går till lönen för en tjänsteman. I budgeten finns också medel för årsavgiften till European Youth Orchestra, inköpsstöd till folk- och skolbibliotek 28,8 mnkr, stöd till läsfrämjande verksamhet 6,7 mnkr, Litteraturpriset till Astrid Lindgrens minne 5 mnkr, klassikerstöd för skolans behov, stöd till En bok för alla samt minst 900 000 kr till läsfrämjande verksamhet för barn och ungdomar. Kulturrådet stöder via produktionsstödet till kulturtidskrifter tidskriften Ponton, en tidskrift som innehåller litterärt material och illustrationer av ungdomar i åldrarna 15–21 och produceras av en ungdomsredaktion. Tidskriften har sin hemvist på ungdomsbiblioteket

vid Medborgarplatsen i Stockholm. Från och med 1 juli 2005 ska 7,5 mnkr fördelas i syfte att permanenta och integrera den museipedagogiska satsningen på de regionala museerna.

Målet i regleringsbrevet för Kulturrådets stöd till barnkultur lyder:

Målet är att barns och ungdomars rätt till yttrandefrihet tas till vara liksom deras rätt och möjligheter att delta i det kulturella och konstnärliga livet, till kulturupplevelser samt till eget skapande.

Kulturrådets årsredovisning för 2004 redovisar i stort sett bara verksamhet som leder till kultur *för* barn – i någon mån *med* men inte *av*. Årsredovisningen innehåller ingenting om medbestämmande och inflytande. Det enda tydliga exemplet på projekt som har fått stöd där barn själva är medskapande är Barnens bibliotek, en webbplats med boktips m.m. för och av barn.

2.4.4 Stiftelsen framtidens kultur

Stiftelsen framtidens kultur bildades 1994 med pengar från de nedlagda löntagarfonderna. Ursprungligen var tanken att stiftelsen skulle förbruka sitt kapital på tio år, men den tiden har förlängts på grund av den gynnsamma utvecklingen av stiftelsens fonder.

Framtidens kultur ger stöd till ”konstnärligt och kulturellt nyskapande projekt”, med ett ansökningstillfälle per år. Handläggningstiden är förhållandevis lång eftersom ansökningarna också granskas av myndigheter med expertkompetens inom stiftelsens verksamhetsområde, t.ex. Statens kulturråd.

Under åren har Framtidens kultur haft olika prioriterade områden för sin bidragsgivning. För år 2005 gäller följande prioriteringar:

- projekt som bidrar till regional utveckling
- stöd till konst- och kulturlivets utvecklings- och förnyelsearbete samt förnyelse av kulturinstitutioner och kulturorganisationer
- projekt som verkar för att närma kulturliv och skola till varandra
- projekt med ett tydligt medborgarperspektiv

Under 2004 fördelade Framtidens kultur 9,8 mnkr till 28 barn- och ungdomsprojekt (av 296 sökande). Totalt fördelade stiftelsen 44,5 mnkr under 2004.

Under de senaste åren har stiftelsen fått fler ansökningar där skolan är involverad eller sökande (på grund av att kultur i skolan är ett prioriterat område), målgruppen är oftare ungdomar än mindre barn, fler kommuner och organisationer söker. De vanligaste konstområdena är musik, dans och teater. En tendens är också att ansökningarna inte handlar om kultur som ”medicin” och att fler projekt har ungdomarna som medskapande.

2.4.5 Landstingens kulturutgifter

Landstingens kulturutgifter består i första hand av stöd till de regionala kulturinstitutionerna, annan regional kulturverksamhet som t.ex. konsulenter inom olika konstområden samt stöd till folkbildningens regionala nivå.

De mest aktuella siffrorna kommer från Kulturrådets rapport *Kulturens pengar 2002*, *Kulturen i siffror 2003:6*.

År 2002 låg landstingens totala driftkostnader för kultur på drygt 1,7 mdkr. Scenkonstområdet stod för den största andelen: 17 procent till teater och dans och 22 procent till musik. Museer och utställningar stod för 18 procent av utgifterna, studieförbund 16 procent och bibliotek 6 procent. Bild och form, film och AV, länsbildningsförbund och ungdomsorganisationer stod för sammanlagt 11 procent av utgifterna.

Det regionala stödet till kulturarbetare är mycket litet: 1 procent av de totala kostnaderna.

Om man slår ut landstingens driftkostnader för kultur per invånare ser man att det finns stora regionala skillnader. Stockholms län hade den lägsta nivån: 132 kr/invånare och Västra Götalands län hade den högsta: 342 kr/invånare. Genomsnittet låg på 202 kr/invånare.

Hur stor andel som gick till kultur för barn och ungdom framgår inte av Kulturens pengar.

2.4.6 Kommunernas kulturutgifter

I SCB:s statistik om den offentliga sektorn från 2002 kan man se hur kommunernas utgifter för kultur och fritid fördelas mellan olika verksamhetsområden: 29 procent gick till idrotts- och fritidsanläggningar, 13 procent till allmän fritidsverksamhet, 9 procent till musik- och kulturskola, 20 procent till bibliotek, 4 procent till studieorganisationer, 15 procent till allmän kulturverksamhet och "övrigt", 10 procent till fritidsgårdar. Sammanlagt låg kommunernas utgifter på 14,8 mdkr. Siffrorna är hämtade ur *Om kultur- och fritidssektorerna, kostnader*, PM från Svenska Kommunförbundet januari 2004.

Under 1990-talet gjordes stora nedskärningar inom både kultur- och fritidssektorn i kommunerna. Kultursektorn sparade ca 5 procent under 1990-talet och fritidssektorn gjorde besparingar på närmare 20 procent. Under andra halvan av 1990-talet började kulturutgifterna åter öka. År 2002 hade de stigit så att de översteg nivån 1990. De största ökningarna har skett på biblioteksområdet, närmare 400 mnkr mellan 1995 och 2002 och inom musik- och kulturskolan, 350 mnkr mellan 1995 och 2002.

Kommunerna stödjer också föreningslivet och studieförbundens cirkelverksamhet. Stödet till studieförbunden minskade med 23 procent från 1995 till 2002 och låg då på 590 mnkr.

Stöd utanför föreningarna

Hösten 2003 skickade Svenska kommunförbundets kultur- och fritidssektion ut en enkätundersökning till samtliga kommuner för att ta reda på om kommunerna stödjer ungdomsverksamhet som inte är föreningsbaserad eller äger rum på fritidsgård. 72 procent av kommunerna svarade på enkäten.

Enkäten visar att 42 procent av de svarande kommunerna stödjer ungdomsaktiviteter som inte är föreningsbaserade. Stödet vänder sig främst till verksamhet för barn från mellanstadiet och uppåt, med tonvikt på de äldre åldrarna. Stödet kan vara kontantstöd eller att kommunen stöder med lokal eller material till en grupp. 71 procent av de kommuner som har stöd saknar kriterier för stödet.

Kommunförbundet frågade också hur kommunerna uppfattade syftet med stödet. Svaren blev bl.a. att man ville skapa meningsfulla

aktiviteter för ungdomar i riskzonen, påverka värderingar och attityder, stötta initiativ där kraven på föreningsbildning troligen skulle leda till att projektet inte blev av, få ungdomar mer engagerade i demokrati samt öka utbudet av verksamheter för ungdomar.

Många av kommunerna har ingen särskild budget för stöd till projekt utanför föreningslivet och där det finns en budget avsatt är skillnaderna mycket stora mellan olika kommuner. Spannet går från ca 5 000 kronor till 500 000 kr per år.

I 81 procent av kommunerna som har den här typen av stöd behövs det inget nämndbeslut för att bevilja stödet.

Gemensamt för de flesta kommuner är att de inte har någon särskild strategi för att informera om att stödet finns. Bara 19 procent informerar om stödet på kommunens webbplats.

Piteå är en av de kommuner som valt att samla stödet till ungdomsverksamhet i en pott som unga kan söka pengar från – även utan att vara medlemmar i en förening. I *Piteå* har man gått längre än i de flesta kommuner när det gäller att satsa på ungdomsverksamhet som är initierad av ungdomarna själva.

Påpp (Påse-pengar-projektet) är resultatet av en utredning om ungdomsfrågor som Kultur- och fritidsförvaltningen i *Piteå* gjorde 1996. Då kom man bl.a. fram till att det fanns en stor mångfald av intressen bland ungdomar och att den fritidsverksamhet som fanns för unga ofta var ett resultat av att man ville lösa ett problem. Målet för Påpp var istället att bygga på nyckelbegrepp som eget ansvar, växande, möten mellan människor, delaktighet och fokus på det positiva.

Grundtanken i Påpp är att ge unga möjlighet att göra det de själva vill och att ge dem förtroendet att genomföra det. Kommunens fyra ungdomskonsulenter kan bistå med det stöd som behövs.

Påpp går vid sidan av både fritidsgårdar och föreningsliv, istället har man försökt att nå direkt fram till intresserade ungdomar. Den som söker pengar från Påpp måste också ange på vilket sätt projektet engagerar andra ungdomar – även utanför den grupp som står för ansökan.

Ungdomar mellan 13 och 20 kan söka pengar från Påpp. Det tar högst 7 dagar från inlämnad ansökan till beslut om stöd. Om projektet beviljas stöd kan man få hjälp att utveckla sin idé och genomföra projektet. När projektet är klart måste man lämna in en dokumentation och en finansiell rapport. Exempel på genomförda

projekt är disco, spelningar, poesikvällar, skateboardramper och fiskeläger.

År 2005 finns det 640 000 kr i påsen – vilket är en stor summa med tanke på att det bor drygt 40 000 personer i Piteå kommun – varav ca 3 500 (grovt uppskattat) är mellan 13 och 20 år.

3 Barn och medier

Medierna står för en stor del av barns och ungdomars kulturkonsumtion.

I kapitel tre har vi också ett särskilt avsnitt som handlar om kultur för, med och av barn med funktionshinder. Vi tar också upp de insatser som görs för att barn som tillhör någon av de fem nationella minoriteterna ska få utveckla sin kultur och ta del av kultur på sitt minoritetsspråk.

3.1 Barns medieanvändning

Mediebarometern 2003, utgiven av Nordicom, mäter befolkningens medievanor. Undersökningen baseras på telefonintervjuer – sammanlagt intervjuas ca 3 500 personer. Av dem är 298 personer 9–14 år, 245 personer är 15–19 och 182 är 20–24 år. I tabellerna är barn- och ungdomsgruppen indelad i grupperna 9–14 och 15–24, vilket är en grov indelning om man tänker på barns skiftande vanor i olika åldrar. Om man delar upp antalet svarande per årskull blir det färre än 50 barn som har svarat i varje årskull. Mätningarna ger trots det en fingervisning om vilka medier som används och hur användningen fördelas tidsmässigt.

Enligt Mediebarometern använder så här många 9–14-åringar olika medier en genomsnittlig dag:

- 93 procent tittar på TV
- 60 procent lyssnar på radio
- 55 procent läser bok
- 47 procent lyssnar på CD
- 46 procent läser tidskrift
- 44 procent läser dagstidning
- 36 procent tittar på video
- 28 procent använder Internet

Sammanlagt använder 9–14-åringar 219 minuter per dag* åt olika massmedier. 40 procent av tiden går åt till TV-tittande.

Ungdomar mellan 15 och 24 har andra vanor:

- 86 procent tittar på TV
- 75 procent lyssnar på radio
- 40 procent läser bok
- 62 procent lyssnar på CD
- 28 procent läser tidskrift
- 71 procent läser dagstidning
- 23 procent tittar på video
- 42 procent använder Internet

Sammanlagt använder 15–24-åringar 361 minuter per dag* åt olika massmedier. 31 procent av tiden går åt till TV-tittande, följt av radiolyssnande, 21 procent.

* Observera att mätningarna inte tar hänsyn till att olika medier kan användas samtidigt. Summan består alltså av den tid varje enskilt medium har använts – i själva verket kan den faktiska tiden vara kortare eftersom många t.ex. lyssnar på musik och använder internet samtidigt.

Under hösten 2005 kommer Medierådet (se mer om Medierådet nedan) att publicera en kvantitativ studie gjord bland 2 000 barn och unga mellan 9–16 år: ”Ungar och Medier 2005”.

Syftet med studien är att få en stabil grund när det gäller kunskap om barns och ungas medievanor, t.ex. hur länge och hur ofta de använder olika medier (film, video, TV, datorspel, Internet), varför de spelar datorspel, tittar på såpor etc. samt hur de upplever det de möter i medierna. Det finns också flera frågor om hur man hanterar medier inom familjen.

Eftersom resultaten från den undersökningen ännu inte är tillgängliga väljer vi att referera till en aktuell norsk studie, som enligt Medierådet bör vara giltig även för svenska förhållanden.

NOVA, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, har kartlagt användningen av nya medier bland 1 112 7–12-åringar på 6 skolor i Oslo. Rapporten¹ är en del av projektet ”En digital barndom” som syftar till att öka kunskapen om teknologins betydelse för 7–12-åringars uppväxt.

Undersökningen visar att nästan alla barn har tillgång till datorer och Internet hemma men när forskarna delar upp barnen i fyra

¹ En digital barndom? En spørreundersøkelse om barns bruk av medieteknologi, (NOVA rapport 1/04) av Petter Bae Brantzæg m.fl.

grupper efter hur de använder medierna visar det sig att den största gruppen är ointresserade, dvs. de använder nya medier endast i liten utsträckning. 40 procent av barnen tillhör denna grupp, majoriteten av dem är flickor.

25 procent av barnen är underhållningsinriktade och använder i första hand TV-spel. 12 procent är teknikinriktade datoranvändare med stor kunskap om datorer. De gör egna program, skapar musik eller egna webbplatser. Den fjärde gruppen är nyttoinriktade – 23 procent – och använder medierna som verktyg, t.ex. genom att leta information på nätet för att lösa skoluppgifter. Den här gruppen tittar mindre på TV än de övriga grupperna.

Undersökningen visar också att barn som använder nya medier är lika fysiskt aktiva som andra barn när det gäller bollspel, idrott och utelek.

Den dominerande medieformen för 7–12-åringar är fortfarande TV – alla barn i undersökningen använder mycket tid till TV-tittande, de flesta mer än två timmar per dag.

3.2 Public service: Radio och TV för barn

Radio- och TV-apparater finns i de flesta svenska hem och om det är någon kulturyttring som verkligen når nästan alla barn så är det TV. Barn lyssnar och tittar förstås både på sådant som är producerat för dem och på sådant som egentligen är avsett för vuxna. Men eftersom kartläggningen koncentreras kring den offentligt finansierade kultur som vänder sig just till barn och unga så väljer vi att främst ta upp barn- och ungdomsutbudet även när det gäller public service-TV och -radio.

Inledningsvis tar vi upp i hur stor utsträckning barn i olika åldrar ser på TV och lyssnar på radio. Siffrorna kommer från Barnbarometern och Mediebarometern och i den mån det finns med i statistiken har vi också tagit med i hur stor utsträckning barn och ungdomar väljer det utbud som finns i public servicekanalerna.

Därefter går vi närmare in på public service-radio och TV och vilka uppdrag de tre public serviceföretagen UR, SVT och SR har på barn- och ungdomsområdet. Vi har också träffat de ansvariga för barnredaktionerna på alla tre företagen för att få veta mer om hur de ser på sina uppdrag och på de möjligheter och svårigheter de ser i sitt arbete just nu.

Aktionsgruppens kartläggningsuppdrag omfattar inte det rent kommersiella kulturutbudet och vi har därför inte gått närmare in på utbudet för barn och unga i de kommersiella TV-kanalerna. För den som vill veta mer om det rekommenderar vi läsning av Medierådets skrift *Mer tecknat...?* där medieforskaren Cecilia von Feilitzen gör en studie av marknad och utbud av animerade TV-program och om vad barn och deras föräldrar tycker om utbudet.

Framtiden för public service har nyligen utretts och i slutbetänkandet *Radio och TV i allmänhetens tjänst – Riktlinjer för en ny tillståndsperiod* (SOU 2005:1) skriver utredarna också om framtiden för barn- och ungdomsprogrammen i de svenska public servicekanalerna:

Vi konstaterar att egenproduktion av barn- och ungdomsprogram på svenska språket i mycket stor utsträckning är något som public service-företagen är ensamma om. Studier visar att SVT har betydligt större mångfald i sitt utbud för barn och unga än kommersiella TV-kanaler och att kvaliteten genomgående är högre i SVT, om man med kvalitet menar exempelvis pedagogiskt innehåll och en balanserad bild av förhållandet mellan män och kvinnor eller olika etniska grupper. Inom svensk radio har SR mycket begränsad konkurrens när det gäller barn och ungdomsprogram vid sidan av musikutbudet. Kommittén anser att det är av stor betydelse att public serviceföretagen fortsätter att vara en förebild när det gäller program riktade till barn och unga och även fortsätter att låta barn och ungdomar själva medverka i programmen. Detta är inte minst viktigt för barn med teckenspråk som förstaspråk eftersom dessa har sämre möjligheter att ta del av andra barnprogram.

TV-tittande

I Barnbarometern och Mediebarometern mäts barns TV-tittande och radiolyssnande. Observera att siffrorna inte gäller specifikt barnprogram utan tittande och lyssnande generellt. Barn tittar och lyssnar förstås på många program som inte är avsedda för dem.

Barnbarometern 2002/2003 visar att 69 procent av 3–6-åringarna tittar på TV en genomsnittlig dag. Andelen tittare har gått ner sedan mätserien startade 1984. Då tittade 81 procent av 3–6-åringarna en genomsnittlig dag. Å andra sidan har tittartiden för dem som tittar gått upp. 1984 tittade 3–6-åringarna i genomsnitt 61 minuter per dag, 2002/03 hade tiden stigit till 84 minuter per dag i genomsnitt.

Barnen tittar mest på SVT 1 – i genomsnitt 36 minuter per dag. Barnbarometern innehåller också en 20-i-topplista över vilka program som har flest tittare i åldern 3–6 år respektive 7–10 år. Listan innehåller endast program som är längre än tio minuter. För gruppen 3–6 år sändes samtliga program på topplistan i SVT 1 och alla var avsedda för barn. Högst tittarsiffror hade Kalle Anka och hans vänner, som lockade 60 procent av målgruppen. På andra plats kom 2002 års julkalender Dieselryttor och sjömansmöss.

För gruppen 7–10-åringar ser listan annorlunda ut. SVT dominerar fortfarande, men flera vuxenprogram finns med på 20-i-topplistan. Även här ligger Kalle Anka på julafton i topp, med 56 procent av målgruppen som tittare, men redan på andra plats kommer Expedition Robinson, med 44,8 procent av målgruppen som tittare. Andra vuxen- och familjeprogram som finns med på listan är Gladiatorerna (på tredje plats) och Melodifestivalen.

Några av de SVT-program som är gjorda för just den här målgruppen visar sig ha en betydligt större andel tittare i småbarnsgruppen. Vetenskapsprogrammet Hjärnkontoret har t.ex. drygt 40 procent av småbarnstittarna men kommer inte med på 7–10-åringarnas 20-i-topplista. Och gör-det-självt-programmet Fixat som vänder sig till barn i mellanstadieåldern har över 45 procent av småbarnstittarna, men bara 29 procent av tittarna 7–10 år.

Äldre barn och ungdomar är de allra flitigaste TV-tittarna. 96 procent av pojkarna mellan 9 och 17 år tittar på TV en genomsnittlig dag och något färre av flickorna – 89 procent, enligt Mediebarometern.

TV-tittare i åldern 9–14 tittar i genomsnitt 93 minuter om dagen och 15-24-åringar tittar i genomsnitt 131 minuter. Bland 15–24-åringa tittare finns också en rätt stor grupp högkonsumenter av TV – 18 procent tittar mer än 3 timmar om dagen.

Äldre barn och ungdomar är de som tittar minst på SVT 1 och 2. Istället är det TV 4 som lockar flest tittare – runt 50 procent av de 9–24-åringa tittarna ser på TV 4 en genomsnittlig dag. SVT kommer på andra plats bland 9–14-åringarna med 42 procent av tittarna och TV 3 kommer trea med 38 procent av tittarna.

15–24-åringa tittare ser oftast på TV 4 – 47 procent, på andra plats kommer TV 3 med 34 procent tittare ur målgruppen en genomsnittlig dag.

9–24-åringar tittar mer på utländska satellitkanaler än den övriga befolkningen. Runt 20 procent av de unga tittarna ser på en sådan kanal en genomsnittlig dag. Ett exempel är MTV.

Radiolyssnande

30 procent av barnen mellan 3 och 8 år lyssnar på radio en genomsnittlig dag. Det är nästan en fördubbling jämfört med 1984. 62 procent av barnen lyssnar någon gång under veckan. De barn som lyssnar på radio lyssnar i genomsnitt ungefär en halvtimme om dagen. Barnen lyssnar framför allt på kommersiell radio och P4. Det finns inga siffror i Barnbarometern över hur många barn som lyssnar på barnradion i P1 och P4.

Radiolyssnandet ökar med stigande ålder. Mediebarometern 2003 visar att 60 procent av 9–14-åringarna lyssnar en genomsnittlig dag och 75 procent av 15–24-åringarna. Lyssnartiden bland lyssnarna ökar också med åldern. 9–14-åringarna lyssnar genomsnitt 47 minuter per dag och 15–24-åringarna lyssnar i genomsnitt 115 minuter. Det är viktigt att komma ihåg att lyssnandet inte behöver vara aktivt – många gånger handlar det om en radio som står på i bakgrunden samtidigt som man sysslar med annat.

Av Sveriges Radios kanaler är det endast P3 som har något större genomslag bland ungdomar. 5 procent av de 9–14-åriga radiolyssnarna och 21 procent av de 15–24-åriga lyssnar på P3 en genomsnittlig dag. De privata lokalradiostationerna har överlägset flest lyssnare bland ungdomar. 45 procent av 9–14-åringarna och 54 procent av 15–24-åringarna väljer en sådan kanal.

3.2.1 Sveriges Television

Riksdagen beslutar om villkor för Sveriges Television i det s.k. sändningstillståndet. Vissa villkor i sändningstillståndet är särskilt intressanta för den här kartläggningen.

I 12 § står det att SVT ska ägna ”ökad uppmärksamhet åt program för och med barn och ungdomar samt i dessa program förmedla kulturella och konstnärliga upplevelser samt nyheter och information. SVT skall ta särskild hänsyn till de språkliga behoven hos barn som tillhör språkliga eller etniska minoritetsgrupper.” (Regeringsbeslut 27, 2001-12-20)

14 § tar upp att SVT ska öka sina insatser för att göra programmen tillgängliga för funktionshindrade. Barn och ungdomar ska särskilt prioriteras.

Varje år lämnar SVT en s.k. public service-redovisning till regeringen där man redogör för hur man har uppfyllt sitt uppdrag. Här

kan man följa den senaste utvecklingen för SVT:s sändningar för barn och unga.

SVT:s digitala kanal *Barnkanalen* introducerades julen 2002. Barnkanalen sände under 2004 mellan 6.30 och 18 på vardagar och mellan 7 och 18 på helgerna.

I SVT 1 och 2 sändes sammanlagt 825 timmar barnprogram under 2004. 418 av de timmarna var repris. Sedan 2001 har utbudet för barn och ungdom minskat med 73 timmar i SVT 1 och 2. Andelen repris har ökat. Från 2004 var mer än hälften av sändningstimmarna repris.

Den här sammanställningen bygger på SVT:s public service-redovisning för 2004 så eventuella förändringar i tablån som har gjorts under 2005 redovisas inte här.

Barnprogrammen sänds i ett block måndag till lördag mellan 18 och 19.30 och söndagar 18–18.15. På helger och jul- och sommarlov sänds barnprogram på morgnarna och sedan våren 2005 finns också en kort sändning varje vardagmorgon. Sändningarna mellan kl. 18 och 19 ramar in av ett särskilt barnhallå – mer känt som Boli-bompagänget.

Barnprogrammen på vardagar är tänkta för olika åldersgrupper, med program för barn upp till 6 år den första halvtimmen, sedan en halvtimme för 7–10-åringar och sist en halvtimme för ungdomar upp till 15 år. Hur tittarsammansättningen ser ut i praktiken kan man ju fundera på när man ser statistiken i Mediebarometern, som vi redovisar ovan.

SVT strävar efter att erbjuda barnpubliken ett programutbud inom alla genrer: fakta, fiktion, underhållning, nyheter osv.

SVT sänder barnprogram för språkliga minoriteter på finska, meänkieli och samiska. Döva barn har ett eget småbarnsmagasin, Teckenlådan, och under 2004 startade även ett program för lite äldre döva barn.

32 procent av barnprogrammen och 77 procent av ungdomsprogrammen med svenskt ursprung sändes med text-tv-textning. På så sätt fick även hörselskadade barn och ungdomar möjlighet att ta del av programmen.

SVT arbetar medvetet för att spegla etnisk och kulturell mångfald när man väljer medverkande och programledare i barnprogrammen. I konsumentprogrammet REA och pysselprogrammet Fixat hade minst 30 procent av de medverkande barnen invandrarbakgrund, i vetenskapsprogrammet Hjärnkontoret var motsvarande siffra 80 procent.

Kommentarer från SVT:s ”barnredaktion”

Uppgiftslämnare: Maria Groop Russel, vikarierande genrechef för Barn på SVT och Bella Stierne, programinköpare och tablåansvarig.

SVT har inte längre en särskild barnredaktion. Ansvar för barnprogrammen finns i stället på flera nivåer. Barn har en särskild genrechef, som finns i Stockholm och lyder under programdirektören Leif Jakobsson. (Andra genrer med egna chefer är drama, fritid och fakta, kultur, nyheter, underhållning och sport.)

Genrecheferna arbetar med helheten, tablån, vilken inriktning och vilka teman SVT ska satsa på. De beställer barnprogrammen.

Själva programmen produceras i SVT:s regioner (Syd, Mellan, Väst och Nord) men även på tre stockholmsredaktioner: Fiktion, Nyheter och Sport. På Fiktion och Syd har barn en egen programchef, på övriga finns projektledare med ansvar för barnprogrammen. Småbarnsprogrammen görs i Stockholm, Syd har framför allt ansvar för ungdomsprogram och sommarlovsprogram.

SVT:s barnprogram sänds i två kanaler: SVT 1 och den digitala Barnkanalen. I SVT 1 är ca 70 procent egen produktion och 30 procent inköpt. I Barnkanalen råder det omvända förhållandet.

Barnprogrammen i SVT har bra sändningstider. I kommersiell TV skulle ett program som Bolibompa inte kunna sändas kl. 18, eftersom det inte skulle ge tillräckliga reklamintäkter. Public Service är en förutsättning för kvalitetsprogram för barn på bra sändningstider, menar Maria Groop Russel.

Bella Stierne och Maria Groop Russel ser det som ett genombrott att TV och radio är inskrivet i Aktionsgruppens direktiv. TV är den enda barnkultur som verkligen når alla barn menar de, men TV har tidigare inte ansetts tillräckligt ”fint” för att ens omnämnas i barnkultursammanhang.

Det finns inget organiserat samarbete mellan SVT och UR eller SVT och SR när det gäller barnprogram och uppdelningen i olika bolag försvårar samarbete.

Mellan de nordiska länderna finns dock ett väl fungerande samarbete inom Nordvision. Ländernas barnredaktioner träffas en gång per år och utbyter idéer. De producerar också dramaserier ihop. Varje land producerar en serie på 5 program på fem minuter. Sedan byter man med varandra, så att alla får fem serier till priset av en. För att det ska fungera har serierna ingen dialog, utan en speaker så det ska gå lätt att göra olika språkversioner. Liknande samarbeten finns inom EBU, European Broadcasting Union.

Just nu finns det inga konkreta tankar på rena kulturprogram för barn typ bokprogram eller filmad barnteater, men det förs diskussioner om filmad barnteater. Det finns större möjligheter att göra sådana program nu, med olika produktionsbolag och möjligheter att sälja programmen på DVD för att få bättre ekonomi i projekten. Men upphovsrätter kan vara ett problem.

3.2.2 Sveriges Radio

Uppdrag

Det nuvarande sändningstillståndet för Sveriges Radio gäller mellan den 1 januari 2002 och fram till sista december 2005. Sändningstillståndet innehåller följande skrivningar om barn och ungdom:

SR skall ägna ökad uppmärksamhet åt program för och med barn och ungdomar samt i dessa program förmedla kulturella och konstnärliga upplevelser, nyheter och information. SR skall ta särskild hänsyn till de språkliga behoven hos barn som tillhör språkliga eller etniska minoritetsgrupper.

SR ska också beakta behoven hos funktionshindrade och öka insatserna för att göra programmen tillgängliga. I SR:s sändningstillstånd står det dock, till skillnad från i SVT:s, ingenting om att insatser för barn och unga med funktionshinder ska prioriteras.

Verksamhet 2004

Sveriges Radios verksamhet redovisas varje år i den s.k. public serviceredovisningen.

År 2004 sände Sveriges Radio 119 565 timmar, varav drygt 74 000 timmar var lokala sändningar i SR:s 26 lokala kanaler och drygt 6 500 timmar var utlandssändningar.

Under 2004 sändes drygt 2000 timmar barn- och ungdomsprogram på svenska i Sveriges Radio. Den absoluta merparten vände sig till ungdomar mellan 15 och 25 år: 1 784 timmar. 254 timmar vände sig till barn mellan 9 och 14 år och 51 timmar till barn mellan 4 och 8 år.

För gruppen 15–25-åringar sändes 33 timmar nyheter, 121 timmar samhällsprogram, 121 timmar kultur, 8 timmar sport, 196 timmar underhållning och drygt 1 300 timmar musik.

För gruppen 9–14 år sändes 56 timmar kultur, 73 timmar underhållning och 125 timmar musik.

För den yngsta målgruppen rubricerades samtliga 51 timmar som kultur.

SR har en särskild webbplats för barnprogrammen med programinformation, spel och vissa möjligheter att lyssna på redan sända program. På barnwebben presenteras också de program som görs av UR.

SR sänder barnprogram på tre av de nationella minoritetsspråken.

År 2004 sändes:

- Sameradion sände 15 minuter barnradio och 30 minuter ungdomsradio varje vecka. Barnradion gjordes i samarbete med sameskolorna i Sverige.
- Barnprogram på tornedalsfinska för barn i förskoleåldern har sänts i SR:s tornedalsfinska program i P4 över Norrbotten. Hur omfattande sändningstiden har varit går inte att utläsa i SR:s redovisning.
- Barnprogram på finska sänds nio minuter, sex dagar i veckan i P2, P6, i Sisuradions digitala sändningar och via SR:s webbplats.
- Inga barnprogram sändes på romani chib eller jiddisch.

Barnprogrammen i radio sänds i P1, P3 och P4. Sändningstiden är 5 minuter varje vardag i P3 och 12 minuter i P4. Hälften av sändningarna i P4 produceras av UR.

Radioteatern i P1 producerar de program som sänds för målgruppen 9–12 år i lovteatern på påsk, jul och sommarlov.

Programmen i P3 och P4 produceras framför allt i Göteborg, Luleå, Umeå, Kalmar och Örebro. Inga Rexed, producent i Göteborg, samordnar de olika producenterna. Producenterna har telefonmöten och träffas ett par gånger per år, men sitter inte i någon samlad redaktion.

Innehållet i programmen är framför allt gestaltade sagor. I P4 är hälften av SR:s sändningar repriserade klassiker och hälften nyproducerat. Det spelas knappast barnmusik i radio – annat än det som finns med i sagorna. P3 spelar inte heller barnskivor i sina vanliga program.

De program som SR kategoriserar som ungdomsprogram vänder sig till en målgrupp i gränslandet mellan ungdom och vuxen. Till programmen som vänder sig till 15–25-åringar räknar SR bl.a. P3

Star, Sommartoppen, Frank, Transit, Nyheter i P3, Tracks och delar av satir- och humorutbudet.

3.2.3 Utbildningsradion

Uppdrag

UR producerar program både för radio och TV. UR:s uppdrag ligger inom utbildningsområdet. I sändningstillståndet för 2002–2005 står följande:

Programverksamheten skall bedrivas inom utbildningsområdena förskola, ungdomsskola, högskola och vuxenutbildning.

Om barn och unga står det så här:

UR skall ägna ökad uppmärksamhet åt program för och med barn och ungdomar samt skall i dessa program förmedla kulturella och konstnärliga upplevelser. UR skall ta särskild hänsyn till de språkliga behoven hos barn som tillhör språkliga eller etniska minoritetsgrupper.

Liksom övriga public serviceföretag ska UR öka sina insatser för att göra programmen tillgängliga för funktionshindrade.

Verksamhet

UR:s utbud görs med syftet att programmen ska vara beständiga i många år framåt. Allt bandas och ska kunna användas i skolorna som utbildningsmaterial. Utbudet i UR styrs till stor del av skolornas styrdokument.

UR:s program ska ses som ett komplement i skolornas undervisning. Många skolor använder UR:s program, användningen skiljer sig åt mellan olika stadier och ämnen. Några exempel: 90 procent av språklärarna på gymnasiet använder material från UR och 75 procent av lärarna i åk 4–6 använder UR-material.

UR har en barnredaktion som gör program för barn upp till 12 år, både för radio och TV. Redaktionen har ett tätt samarbete med barnradion i SR. UR står för sändningarna i P1 på söndagar 19.03–19.40. Dessutom delar man ansvaret för sändningarna i P4 på vardagar 17.45–18.00 med SR. Hälften av sändningarna görs av UR och hälften av SR. SR:s sändningar i P4 är främst sagor, medan

UR även gör dokumentärer och reportage. Under 2004 sände UR 56 timmar radio för förskolan och 168 timmar radio för skolan.

P4-sändningarna vänder sig till barn från förskoleåldern till ca 8 år. På söndagar är första halvan för förskolebarn och andra halvan för 9–12 år. Enligt en aktuell mätning (RUAB Period 2-2005) lyssnar runt en halv miljon personer på barnradion i P 4 på vardagseftermiddagar. UR gör också ungdomsprogram i radio. Under 2004 sändes programmet Stop! Personligt 40 minuter i veckan, som ett inslag i SR:s ungdomsprogram Frank. I genomsnitt lyssnade 69.000 personer på programmet.

UR producerar också barnprogram för TV. Under 2004 sände UR 353 timmar program för skolan. Programmen sänds dels på förmiddagen för att bandas av AV-centralerna, dels i sändningsblocket Krokodill som sänds sen eftermiddagstid, så att barn och ungdomar kan titta på programmen hemma.

UR producerar program inom de flesta av skolans områden. Naturvetenskap, språk, matematik, geografi, musik och svenska. Det finns även UR-program om demokrati, arkitektur, litteratur, film m.m.

Mediebiblioteket

Mediebiblioteket är den redaktion på UR som arbetar med att göra UR:s utbud tillgängligt på olika sätt. Redaktionen gör beskrivningar av alla UR:s program: programmets längd, innehåll, målgrupp, och kopplar ihop det med provbitar ur programmen, som man kan se via UR:s webbplats. Målet är att alla UR:s program ska finnas i sin helhet att ladda ner från webbplatsen i slutna nätverk. Just nu pågår försöksverksamhet på AV-centralen i Malmö.

Redaktionen består av 20 personer, bl.a. fem projektutvecklare som arbetar med behovsanalys. Till avdelningen hör också 8 mediepedagoger, placerade i Örebro, Luleå, Stockholm, Göteborg, Malmö och Växjö. Deras uppgift är att föra ut programmen och samla in synpunkter, bl.a. genom olika partnerskolor. Skolorna ska återkoppla till UR vad de anser har fungerat bra eller dåligt. På så sätt bygger UR upp sin kompetens. Det finns också en öppen verksamhet inom UR dit skolorna kan komma och göra egen radio, TV animationer m.m. Syftet är att lära sig mer om barns verklighet. Den öppna verksamheten tar också emot barn från särskolan.

I diskussion med Aktionsgruppen har UR:s barnredaktion och Mediebiblioteket fört fram vissa problem när det gäller att distribuera UR:s material till skolor och förskolor:

- Dålig utrustning på skolorna är ett hinder för att använda medier i undervisningen.
- UR har inte makt över alla länkar i distributionen till skolorna.
- AV-centraler och bibliotek kan ofta inte samarbeta, utan ser varandra som konkurrenter.
- UR kan inte mäta hur många som ser programmen när de lånas ut via AV-centraler och bibliotek.
- Det är svårt att nå ut till förskolan, eftersom de inte får låna från AV-centralerna.

3.3 Kunskapsutveckling om barn och medier

Det finns flera institutioner som arbetar med att samla och sprida kunskap om barns medievanor.

3.3.1 Medierådet

Medierådet startade 1990 som en kommitté utan slutdatum – fram till 2003 under namnet Våldsskildringsrådet. Rådet har ett brett uppdrag när det gäller barn, unga och medier. Bl.a. ska man följa och sprida forskning om medieväldets påverkan på barn och unga, verka för förbättrad medieundervisning i skolan och på lärarutbildningar, följa den tekniska utvecklingen och marknadsutvecklingen för våldsskildringar i TV, video, dataspel och Internet, stödja branschernas självsanering m.m. Medierådet är också svensk partner i EU-projektet SAFT som syftar till en säkrare användning av Internet för barn och unga.

Medierådets rapportserie är en viktig källa till kunskap om barn och unga i det nya medielandskapet. Bland annat har rådet i olika rapporter undersökt hur dator- och TV-spel påverkar unga, vad som styr utbudet av filmer, TV-serier och såpor vi kan se i TV och hur barn lever sitt liv på Internet.

3.3.2 Nordicom

Nordicom är ett nordiskt kunskapscenter för medie- och kommunikationsområdet vid Göteborgs universitet. Nordicom ger årligen ut Mediebarometern, som visar hur mycket Sveriges befolkning mellan 9 och 79 år använder ett antal utvalda medier under en genomsnittlig dag och vecka: radio, TV, text-TV, video, bio, ljudkassett, CD, morgontidning, kvällstidning, vecko-/månadstidning, tidskrift, bok, direktreklam och ny medieteknologi. Mätningarna har genomförts varje år sedan 1979 – nya frågor har dock tillkommit under åren, t.ex. gällande internet och olika TV-kanaler.

Vid Nordicom finns sedan 1997 centret *The International Clearinghouse on Children, Youth and Media*. Centret startades på uppdrag av UNESCO. Arbetet syftar till att öka kunskapen om barn, ungdomar och medier och därmed ge underlag för relevant beslutsfattande, bidra till en konstruktiv samhällsdebatt samt främja barns och ungdomars mediekunnsighet och mediekompetens. Det är också en förhoppning att Clearinghusets arbete ska stimulera vidare forskning om barn, ungdomar och medier.

Verksamheten är uppbyggd kring ett globalt nätverk med 1 000-talet deltagare som representerar forskarsamhället, mediebranschen, politiken och frivilliga organisationer. En årsbok och ett nyhetsbrev utges. Clearinghusets arbete sker i samarbete med UNESCO. I år har centret slutit ett femårigt samarbetsavtal med UNESCO om ett fördjupat samarbete i frågor som rör forskningskommunikation inom området barn, unga och medier och även forskning kring "media literacy" som syftar till att stärka unga i dess roll som mediekonsumenter.

4 Organiserade kulturaktiviteter för barn och unga

När det gäller barns möjligheter att skapa själva beskriver vi enligt uppdraget verksamheter som är offentligt finansierade och som finns i någon större omfattning. Vi har inte haft möjlighet att samla in exempel på verksamheter som bedrivs i liten skala, kanske bara på en ort eller i en skola eller förskola. Avsnittet baseras på uppgifter om studieförbunden, de kommunala kultur- och musikskolorna samt de kommunala barnkulturcentra som finns runtom i landet. Vi har också med ett kort avsnitt om fritidsgårdar.

4.1 Musik- och kulturskolan

Musikskola finns 2005 i 169 kommuner och kulturskola finns i 113 kommuner (enligt siffror från Sveriges musik- och kulturskoleråd, SMoK). 275 av dem har kommunen som huvudman, 3 drivs av studieförbund, 2 av ideella föreningar och 2 av ekonomiska föreningar. Åtta kommuner saknar musik- eller kulturskola: Arjeplog, Bollebygd, Karlsborg, Nora, Sorsele, Surahammar, Torsås och Överkalix.

Samtliga musik- och kulturskolor erbjuder musikverksamhet år 2005, 133 har dans, 116 har drama eller teater, 73 har bild, 25 har media och 47 har annat utbud, t.ex. cirkus, keramik eller skrivarkurser.

Många musik- och kulturskolor samverkar med förskolan och skolan. I vissa kommuner driver musik- och kulturskolan obligatorisk undervisning i skolan, t.ex. i Hällefors, där kulturskolan ger alla elever undervisning i musik, drama och bild under vardera ett läsår.

För att få veta mer om hur musik- och kulturskolorna samverkar med skola och förskola har Myndigheten för skolutveckling gett SMoK i uppdrag att genomföra en kartläggning.

I kartläggningen ingår dels en enkätundersökning som skickas ut till ca 100 kommuner, dels beskrivningar av olika modeller för samverkan mellan skola, förskola och skola. Kartläggningen tittar också på vilka uppdrag som styr skolan och övriga skolformer.

I enkäten frågar man bl.a. om:

- vilken typ av samverkan som finns
- samverkan mest finns inom förskola, skola eller gymnasium
- hur många tjänster och hur stor del av anslaget som används för samverkan
- kulturskolan vill ha mer samverkan och vilka hinder som finns
- vilka grupper som önskar mer samverkan (lärare, skolledare, föräldrar m.fl.)

Kartläggningen genomförs under hösten 2005 och ska lämnas till Myndigheten för skolutveckling den 15 februari 2006.

Musik- och kulturskolorna är också en stor distributör av konserter och föreställningar. Både lärarna och eleverna genomför en stor mängd uppträdanden – framför allt i skolan. År 2004 genomförde musik- och kulturskolorna 18 400 konserter/föreställningar för en total publik på 1,6 miljoner besökare.

I många kommuner, framför allt små och medelstora, finns en nära samverkan mellan det lokala amatörkulturlivet och musik- och kulturskolorna. Musik- och kulturskolorna kan, med bl.a. elev- och lärarresurser, stärka och utveckla ett lokalt kulturliv.

Hur många deltar?

SMoK har samlat in uppgifter från musik- och kulturskolorna sedan 1997. År 2005 hade musik- och kulturskolorna i Sverige totalt 359 000 elever, varav ca 190 000 deltog i frivillig verksamhet. Antalet elever har stigit: från 320 000 år 1997 till 359 000 elever 2005. Därutöver står ett stort antal barn i kö för att få delta i undervisningen. Siffror från SMoK från 2002 visar att 11 191 barn stod i kö i ett slumpvis urval av 37 kommuner. Längst var köerna till gitarr, piano och slagverk.

En jämförelse mellan 1997 och 2005 visar att antalet rena musikskolor har sjunkit från 232 till 169 till förmån för kulturskolor, som har en större ämnesbredd. Men det är fortfarande musiken som dominerar. Enligt SMoK deltar ca 150 000 av eleverna i den fri-

villiga verksamheten i musikdelen och 40 000 i någon annan konstform.

Terminsavgiften varierar stort. Fyra kommuner erbjuder verksamheten utan avgift – det är Luleå, Sundsvall, Arvidsjaur och Örnsköldsvik. Högsta avgifterna per termin hittar vi i Lidingö (1 600 kr), Täby (1 480 kr), Vellinge (1 400 kr) och Danderyd (1 300 kr).

Musik- och kulturskola för alla?

År 2002 gjorde Rädda barnen en kartläggning av avgifterna till kommunala musikskolan, för att ta reda på om musik- och kulturskolorna är tillgängliga för barn i ekonomiskt utsatta familjer. Enligt Rädda barnens årsrapport om barnfattigdomen i Sverige från 2004 (med siffror från 2002) levde 252 000 barn i Sverige i fattiga familjer. Det motsvarar 13 procent av alla barn i Sverige. Andelen fattiga barn varierar stort mellan olika kommuner: från 35 procent fattiga barn i Malmö till 5 procent i Nykvarn.

Rapporten *Musik om du är rik* visar att skillnaderna i avgifter mellan olika kommuner är mycket stora. Det är inte bara terminsavgifterna som skiljer sig åt, utan också kostnaden för att hyra instrument. För en familj med två barn som vill spela blockflöjt respektive gitarr kan de totala kostnaderna skilja 3 050 kronor eller mer per termin mellan olika kommuner. 1977 fanns det enligt Rädda barnen helt avgiftsfri musikskola i 57 kommuner, 2005 är siffran 4, som vi redovisat ovan.

År 2004 gjorde SMoK en kartläggning över vilka möjligheter barn med funktionshinder har att ta del av musik- och kulturskolans verksamheter. *Funktionshinder – hinder eller möjlighet i kommunala musik- och kulturskolan?* SMoK skickade ut en enkät till rektorerna för musik- och kulturskolorna. 126 av 283 skolor svarade.

Det man ville ta reda på var: upplevda praktiska möjligheter och hinder (lokaler, instrument m.m.) samt upplevda andra former av möjligheter och hinder (kompetens, synsätt m.m.).

Av de 126 rektorer som svarat anger hälften att de inte har någon speciellt anpassad verksamhet för funktionshindrade och lika många uppger att de inte gör några aktiva försök att få barn med funktionshinder att börja i musik- och kulturskolan. 79 procent har färre än tio eller inga elever alls med funktionsnedsättningar i sin

verksamhet. Nio skolledare svarade att de inte vet om de har elever med funktionsnedsättning.

Några av de hinder som rektorerna upplever när det gäller att göra sin verksamhet mer tillgänglig för barn med funktionshinder är:

- Bristande kompetens
- Dålig tillgång till anpassad utrustning och pedagogiska hjälpmedel
- Brist på samarbetspartners. En dryg fjärdedel samarbetar dock med särskolan

Endast ett fåtal pekar på bristande ekonomi som ett hinder.

4.2 Barnkulturcentra

Det finns 19 barnkulturcentrum i Sverige om man räknar dem som också är medlemmar i föreningen Barnkulturcentra i Sverige – vi har inga uppgifter på om det finns fler. De är spridda över landet från Luleå till Malmö. Alla utom ett har kommunen som huvudman – de kan ligga under kulturförvaltningen, barn- och skolnämnden eller någon annan förvaltning, beroende på hur kommunens kultur- och barn- och ungdomsverksamhet är organiserad.

Gemensamt för barnkulturcentra (bkc) är att de utgår från FN:s barnkonvention och de nationella kulturpolitiska målen i sitt arbete. Uppgiften är att stödja barn och unga i deras eget skapande och att göra vuxna uppmärksamma, medvetna och kunniga om barns och ungas behov av att uttrycka sig med konstnärliga uttrycksmedel.

Eftersom barnkulturcentra är kommunala skiljer sig verksamheten åt mellan dem – både var det gäller innehåll och omfång. De flesta arbetar nära förskolan och skolan, men har också verksamhet för barn på fritiden. Vilka åldrar och vilka konstformer man arbetar med skiftar.

Tillsammans har bkc 228 anställda, når 437 990 barn och har en omsättning på 72 mnkr om året. Siffran 437 990 anger inte unika individer, utan antal besök/deltagare i verksamhet. Samma barn räknas alltså flera gånger, om de är med i regelbunden verksamhet.

Här är några exempel på vad ett barnkulturcentrum kan göra:

På Gruvbäckens kulturcentrum i Falun har man verksamhet för barn från 0 år och uppåt, med kulturförskola, barnteaterlördagar,

författarbesök, skapande verksamhet på bibliotek, drama i skolan, skolbio med mera.

Drömmarnas hus i Malmö, är ett kooperativ som finansieras med projektmedel – huvudsakligen från Malmö kommun. Drömmarnas hus arbetar med barn och ungdomar upp till 16 år – i Rosengård, där man har sina lokaler, men också i resten av Malmö.

Barnkulturcentrum i Frölunda i Göteborg har två delar: kultur- och musikskola och Frölunda kulturhus, som erbjuder teaterföreställningar, författarbesök, sagostunder, dramagrupper, dockteaterverkstad m.m.

Kulturcentrum för barn och unga i Umeå har dels teater- och dramagrupper för barn på fritiden, dels har man ett pedagogiskt och kulturpedagogiskt utvecklingscentrum, Idéan, som genomför projekt i samarbete med för- och grundskoleförvaltningen, där man arbetar både med pedagogerna och barnen.

Barnkulturcentrum i Eskilstuna samarbetar med olika förvaltningar i kommunen för att säkerställa att man når alla barn, även barn med missbrukande föräldrar, invandrade barn, barn i särskolan, barn på sjukhus osv. Bkc finns också representerat i den regionala barnkulturgruppen i Sörmland, där bl.a. länskonsulenterna i dans, konst, film, slöjd, musik och teater deltar.

Framtidsfrågor som flera av bkc lyfter fram i en skrivelse till Aktionsgruppen är:

- Bristande resurser för verksamheten – man har för lite personal och för liten budget för att kunna möta efterfrågan på verksamheten. Anslagen står stilla eller skärs ned.
- Svårt att få gehör för verksamheten inom den egna förvaltningen – man pratar vackert om betydelsen om barnkultur, men det leder inte till handling.
- Bristande tillgänglighet till lokalerna om man ska kunna nå alla barn.
- Skolan har för liten kunskap om/intresse för att utveckla arbetet med estetiska lärprocesser.
- För dyrt för skolklasser att ta sig till kulturarrangemang.

4.3 Fritidsgårdar

Den öppna fritidsverksamheten för ungdomar har genomgått stora förändringar sedan början av 1990-talet. Mellan 1990 och 2000 försvann ca 17 procent av fritidsgårdarna – främst i stora och mellanstora städer och i storstädernas förorter¹. Men enligt Svenska kommunförbundet kan man inte se en generell minskning av de ekonomiska resurserna till öppen fritidsverksamhet under samma period, vilket tolkas som att man istället har satsat på en ökad mångfald. Det kan vara ungdomens hus, som vänder sig till äldre ungdomar än de traditionella fritidsgårdarna, det kan också vara stöd till musikhus eller till fritidsverksamhet som initieras av ungdomarna själva (se exemplet Påpp i Piteå, s. 42).

I kartläggningsarbetet har vi inte hittat tillräckligt med underlag för att kunna komma med generella påståenden om hur förändringen inom kommunernas öppna fritidsverksamhet har påverkat ungdomars möjligheter att ägna sig åt eget skapande eller kulturkonsumtion. Men vi har siffror som antyder att traditionell fritidsgårdsverksamhet inte har så stora kulturinslag.

Enligt Svenska kommunförbundet besöker ungefär 10 procent av alla 13–17-åringar en fritidsgård regelbundet.²

Ungdomsstyrelsens studie om ungdomars fritidsvanor, *Arenor för alla*, visar att utbudet av aktiviteter med kulturinriktning på fritidsgårdarna kan vara mycket litet. I undersökningen tillfrågas 16-åringar i Bengtsfors/Årjäng, Luleå, Stockholms innerstad och Stockholms södra förorter om *var* de deltar i olika kulturaktiviteter.

Svaren visar att ingen ser teater på fritidsgården i Bengtsfors/Årjäng eller Luleå. I Stockholms södra förorter uppger 4 procent av pojkarna att de har sett teater på fritidsgård/ungdomshus – men ingen flicka har gjort det. Spelar teater själv gör man inte heller på fritidsgården – den högsta siffran är 1 procent och gäller flickor i Bengtsfors/Årjäng och pojkar i Stockholms innerstad.

Siffrorna för dans är också mycket låga, undantaget är Stockholms södra förorter där 7 procent av flickorna och 8 procent av pojkarna dansar balett, jazzdans eller breakdans.

---

¹ Källa: *Verksamhet utan avsikt? En debattskrift om öppen ungdomsverksamhet och kommunernas prioriteringar*, Svenska kommunförbundet 2002.

² *Om kultur- och fritidssektorerna Deltagande, vanor och nyttjande, Kultur- och fritidssektionen*, Svenska kommunförbundet 2004.

Musiken får högre siffror – men de gäller inte det egna utövandet. Mellan 13 och 27 procent lyssnar på musik på fritidsgård/ungdomshus, men den högsta siffran för eget utövande ligger på 6 procent (pojkar i Luleå och Stockholms innerstad). Betydligt fler spelar i skolan (mellan 13 och 37 procent) eller hemma (mellan 31 och 60 procent).

4.4 Studieförbunden

Studieförbunden når många barn och unga med studiecirklar och gruppverksamhet inom skapande och kultur.

Det finns mycket skrivet om Studieförbundens verksamhet och framtidsfrågor – men det innehåller förvånansvärt lite om deras stora lokala betydelse för barn- och ungdomskulturen.

Studieförbundens verksamhet utvärderades 2001–2004 av kommittén för statens utvärdering av folkbildningen, förkortad SUFO 2. Slutbetänkandet, *Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskola* (SOU 2004:30) lämnades till regeringen 2004. Samma år gjordes en utredning om folkbildningens förmåga att ta in deltagare från nya grupper i sin verksamhet och på beslutande positioner, med tonvikt på yngre deltagare. Resultaten redovisades i betänkandet *Vem får vara med? En belysning av folkbildningens relation till icke-deltagarna* (SOU 2004:51).

Kulturrådet publicerar varje år statistik om studieförbundens verksamhet. Den innehåller uppgifter om antal deltagare i studiecirklar och kulturprogram, vilken inriktning studiecirkelarna har och hur deltagarna fördelas mellan dem, samt var i landet verksamheten bedrivs. När det gäller deltagarna finns uppgifter om andel kvinnor och män, invandrare, funktionshindrade och arbetslösa – men inga uppgifter om deltagarnas ålder. Därför går det tyvärr inte att se hur stor andel av deltagarna som är ungdomar, var i landet det finns mest verksamhet för unga, vilka studieförbund som är mest aktiva inom ungdomskulturen eller vilka cirklar och kulturprogram som lockar flest unga. Att ungdomar inte finns med i statistiken beror förmodligen på att de inte pekats ut som en särskild målgrupp i förordningen om statsbidrag till folkbildningen – de grupper som särskilt anges där är just arbetslösa, funktionshindrade och invandrare.

De uppgifter som vi har kunnat hitta om ungdomars deltagande i studieförbundens verksamhet har vi hämtat från Folkbildnings-

rådet, betänkandena i de två studieförbundsutredningarna, samt i viss mån från studieförbunden själva. Det gör att den information vi kan presentera här blir betydligt mer lösryckt och slumpmässig än den hade behövt vara om Kulturrådets statistik hade kompletterats med uppgifter om ålder.

Det finns nio studieförbund i Sverige: ABF – Arbetarnas bildningsförbund, Studieförbundet Bilda, Folkuniversitetet, NBV – Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet, SISU – Svenska idrottsrörelsens studieförbund, Sensus, Studieförbundet, Medborgarskolan samt Studieförbundet Vuxenskolan.

Tillsammans arrangerar de ca 310.000 studiecirkelar med totalt nära 2,5 miljoner deltagare. De estetiska ämnena står för drygt 50 procent av cirkelarna. Dessutom arrangerar studieförbunden ca 220 000 kulturprogram med mer än 15 miljoner deltagare. (Källa: Fakta om folkbildning, Folkbildningsrådet 2005.)

Studieförbunden har cirkelar för ungdomar från 13 år och gruppverksamhet för barn under 13 år. 2004 var andelen cirkeldeltagare mellan 13 och 24 år 17 procent, vilket motsvarar 424 000 deltagare, enligt uppgifter från Folkbildningsrådet. Enligt Folkbildningsrådets rapport Studiecirkeldeltagare 2000, från 2002, deltar hälften av studiecirkeldeltagarna under 25 år i en estetisk cirkel.

De nio studieförbunden har olika inriktning, beroende på vilka folkrörelser och andra organisationer som är medlemmar i förbunden. Det gör också att vissa av dem är mer intressanta när det gäller barn och kultur – och vi har valt våra exempel med den utgångspunkten. Här tar vi bara upp exempel som på något sett visar hur stor volym verksamheten har. Det finns naturligtvis mängder av intressanta projekt som skulle vara intressanta att lyfta fram – men vi har inte haft möjlighet att samla in uppgifter som skulle kunna ge en samlad bild av de projekt som förekommer på lokal nivå.

Sensus, som är en sammanslagning av Sveriges kyrkliga studieförbund, KFUM/KFUK:s studieförbund och TBV, finns i samtliga kommuner i landet. Sensus har 40 egna musikhus med bl.a. replokaler för musikgrupper. Över 1 000 band deltar i verksamheten.

Studieförbundet arrangerade under 2004 14 117 musiccirkelar med sammanlagt 65 728 deltagare – de flesta unga. Studieförbundet driver också musikhus och har mer än 1 000 replokaler.

Vi Unga, som är Studieförbundet Vuxenskolans ungdomsförbund, har 9 000 unga medlemmar, fördelade på 170 klubbar runtom i landet. Klubbarna styrs av de unga själva och har en bred

verksamhet som bestäms av medlemmarna. Kulturverksamhet är ett återkommande inslag, under 2005 pågår en särskild satsning på teater inom förbundet.

4.4.1 Ekonomi

Stödet till Studieförbunden från kommuner och landsting har minskat kraftigt sedan början av 1990-talet. Det statliga stödet har däremot varit i stort sett oförändrat, räknat i löpande priser. År 2005 var statsbidraget till studieförbunden drygt 1,3 mdkr.

Men ett oförändrat bidrag innebär i praktiken en minskning:

År 2003 fördelades 45 mnkr mer till studieförbunden än vad som fördelades 1991/92. Om anslaget följt den allmänna kostnadsutvecklingen skulle det i stället ha ökat med nästan 250 mnkr. (SOU 2004:30, s. 106)

Det kommunala bidraget till studieförbunden minskade mellan 1991 och 2003 med 33 procent, från 663,3 mnkr till 441,4 mnkr. Men om man relaterar minskningen till den allmänna kostnadsutvecklingen har stödet från kommunerna halverats, påpekar SUFO 2 i sitt slutbetänkande.

Landstingen står för en mindre andel av det offentliga stödet till studieförbunden, och deras stöd har inte minskat i samma takt som stödet från kommunerna. 1991 låg stödet på 323,1 mnkr, 2003 uppgick det till 306,5 mnkr.

4.4.2 Fler studietimmar i estetiska ämnen

Trots att kommunernas och landstingens stöd till studieförbunden har minskat påtagligt har inte antalet studiecirkelar inom det estetiska området minskat. 1991/92 arrangerades 134 179 studiecirkelar inom musik, teater och dans, slöjd och konsthantverk, bild och form, litteratur och övrig kultur. Sammanlagt blev det drygt 5,2 miljoner studietimmar. Tio år senare arrangerades 137 770 studiecirkelar på det estetiska området, med sammanlagt drygt 7 miljoner studietimmar. Musik stod vid båda tillfällena för runt hälften av studietimmarna – med en liten ökning i siffrorna för 2002. Siffrorna är hämtade från Kulturrådets statistikrapport Studieförbunden 2002.

4.4.3 Spridning över landet

Studieförbunden har stor spridning över landet. Kulturrådets rapport *Schottis på Dalhall* från 2001, som tar upp statens roll i det lokala kulturlivet, framhåller studieförbundens stora betydelse för kulturlivet på små och medelstora orter. Särskilt i glesbygdsområden spelar studieförbunden en avgörande roll för att ett kulturutbud kommer till stånd framhåller SUFO 2 i sitt slutbetänkande:

Utanför de större städerna är folkbildningens organisationer ofta de främsta arrangörerna av konserter, teaterföreställningar, utställningar m.m. Studieförbundens verksamhet är av stor betydelse för att vidmakthålla att ett utbud också är tillgängligt på mindre orter. /... / Det finns anledning till oro när det gäller vilka möjligheter studieförbunden har att fortsatt spela en aktiv roll. Minskade bidrag, ökande kostnader, färre lokalkontor bidrar till sämre möjligheter för förbunden att erbjuda verksamheter och att de som anordnare blir mer osynliga. (SOU 2004:30, s. 333)

Kulturrådets statistik visar att det högsta cirkeldeltagande finns i Norrlandskommuner. Sju av de tio kommunerna med det högsta cirkeldeltagandet ligger i Västerbottens län. De övriga ligger i Norrbottens respektive Gävleborgs län. Åtta av de tio kommunerna med lägst cirkeldeltagande ligger i Stockholms län, de övriga i Skåne och Uppsala län. Ett talande exempel: I Nacka deltog 87 av 1 000 invånare i en studiecirkel under år 2003 – i Norsjö, i Västerbotten, var motsvarande siffra 751 av 1 000 invånare. Hur många av dessa som var ungdomar, framgår dock inte av siffrorna.

4.4.4 Ungt deltagande i studieförbunden

Åren 2003–2004 pågick en utredning med uppgift att ta reda på om folkbildningens inriktning, verksamhetsformer och organisation passar för unga människor och för dem som idag inte deltar i verksamheten.

Utredningens slutbetänkande *Vem får vara med? En belysning av folkbildningens relation till icke-deltagarna* (SOU 2004:51) bygger på intervjuer med ett stort antal personer med anknytning till folkbildning. Här redovisas också en enkätundersökning som besvarats av drygt 1 000 personer mellan 18 och 30 år. Även om de som besvarat enkäten är något äldre än den grupp som Aktions-

gruppen valt att rikta in sig på finns det förstås slutsatser och resonemang i betänkandet som är giltiga även för yngre åldersgrupper.

Några viktiga punkter från betänkandet:

- Utredningens enkät visar att de flesta unga har dålig kunskap om studieförbunden, bara 41,8 procent svarar ja på frågan om de har kännedom om studieförbundens verksamhet och kurser.
- Studieförbunden har dålig representation av unga på styrande poster.
- Hög medelålder bland deltagarna i vissa förbund: 55 år i ABF jämfört med 38 år i Studieförbundet (siffran från Folkbildningsrådet, gäller 2000).
- Kommunpolitiker har inte kunskap om studieförbundens betydelse för lokalsamhället.
- Amatörkulturen hanteras styvmoderligt (s. 69).
- Nuvarande statsstöd ger liten flexibilitet för att starta nya samarbeten eller nya studieförbund, eftersom statens bidrag ligger fast och ev. höjda anslag till ett studieförbund eller ett nytt studieförbund medför att stödet till övriga måste minska.

4.5 Nationella minoriteter

I Aktionsgruppens direktiv står det att vi ska titta på alla barns förutsättningar att delta i kulturlivet. Vi väljer här att ta upp barn från nationella minoriteter och barn med funktionshinder i var sitt avsnitt. Det gör vi för att dessa grupper också omfattas av särskilda statliga stöd, som ska göra det lättare för dessa barn att delta i kulturlivet.

Målet för den svenska minoritetspolitiken är att skydda de nationella minoriteterna och stärka deras möjligheter till inflytande, samt att stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande. Sveriges nationella minoriteter är samer, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar. Minoritetsspråken är samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch. Grunden för minoritetspolitiken finns i regeringens prop. 1998/99:143 *Nationella minoriteter i Sverige*.

Följande särdrag är gemensamma för de grupper som erkänts som nationella minoriteter:

- Grupp med uttalad samhörighet som till antalet i förhållande till resten av befolkningen har en icke dominerande ställning i samhället.
- Religiös, språklig, traditionell och /eller kulturell tillhörighet. Bara ett av dessa särdrag behöver finnas.
- Självidentifikation. Den enskilde såväl som gruppen ska ha en vilja och strävan att behålla sin identitet.
- Gruppen ska ha historiska eller långvariga band till Sverige.

År 1999 fick Kulturrådet i uppdrag av regeringen att utreda hur de nationella minoriteterna i Sverige skulle få mer utrymme i svenskt kulturliv.

Kulturrådet begärde in underlag från de centrala organisationerna inom respektive grupp. Kompletterande information skaffades genom företrädare för minoriteterna och organisationers hemsidor och egna skrifter. Kulturrådet lade särskilt fokus vid de konstnärliga uttrycksmedel som finns inom myndighetens ansvarsområde. Ungas kulturella aktiviteter var av stort intresse, därför vände man sig även till Svenska Filminstitutet som expertorgan. Utredningen ledde till att Kulturrådet lade fram följande i anslagsframställningen för budgetåret 2002:

- Ett nytt anslag ställs till Kulturrådets disposition för stöd till de nationella minoriteterna
- Verksamhetsbidrag till Tornedalsteatern
- Verksamhetsbidrag till språknämnden för meänkieli
- Stöd för projektering av ett romskt kulturcentrum i Malmö och
- Medel för att inrätta en tjänst som finsk bibliotekskonsulent.

Kulturrådet betonade att barn och ungdom har en viktig roll för minoritetsspråkens fortlevande, och att medel för ungdomars kulturskapande borde finnas att tillgå som permanenta medel hos Ungdomsstyrelsen. (2001:4 De nationella minoriteterna och kulturlivet. Rapport från Statens Kulturråd.)

I följande avsnitt har vi listat ett antal exempel på kulturverksamheter som vänder sig till barn och ungdomar ur de olika minoritetsgrupperna. Listan gör inga anspråk på att vara fullständig – det har varit svårt att samla in exempel på kulturaktiviteter speciellt riktade till barn i minoritetsgrupperna.

Det finns inga exakta siffror över hur många barn som tillhör någon av de nationella minoriteterna i Sverige, eftersom det inte är

tillåtet att samla in statistik över etnisk tillhörighet. Men det finns uppskattningar. Siffrorna nedan har vi hämtat ur Barnombudsmannens faktasamling *Upp till 18*, från 2004.

4.5.1 Kultur för samiska barn och unga

Det finns uppskattningsvis 3 000–4 000 barn mellan 0 och 17 år med samiskt ursprung i Sverige.

På sex platser i Sverige finns det sameskolor. I de fall samiska barn bor på andra orter finns det i stället skolor med samisk integrering. Det innebär att de inom grundskolans ram får undervisning i vissa samiska ämnen som samiska språket, slöjd och samhällsorientering. Sameskolorna leds av en särskild styrelse, Sameskolstyrelsen, som har ett kansli i Jokkmokk.

Sáminuorra är den samiska ungdomsorganisationen. Organisationen arbetar för att ta tillvara sameungdomarnas intressen och rättigheter, bl.a. bedrivs olika projekt:

- Informationsprojekt på skolor för att skapa förståelse för samerna och deras kultur.
- Jojk- och slöjdprojekt för ungdomar, för att de på ett djupare sätt ska kunna ta del av kulturen som ett led i att stärka identiteten.
- Språkprojekt, dels för att språket ska få fortlevnad, dels för att unga ska få möjligheter till fördjupning i språkkunskaper. Språket ses som en viktig kulturbärare.

Film

Ett av Filminstitutets regionala resurscentra, Filmpool Nord i Luleå, har samproducerat kort- och dokumentärfilm om den samiska ursprungsbefolkningen. Filmkulturell verksamhet för barn och ungdom har däremot inte förkommit som särskild insats gentemot minoritetsspråksbefolkningen i länet.

Filmkulturella åtgärder omfattande minoritetsspråken var inte föremål för diskussion i filmavtalsförhandlingarna 2002. Den saknades också i årets nyligen fattade avtal.

4.5.2 Kultur på tornedalsfinska

Antalet barn mellan 0 och 17 år med tornedalsfinsk bakgrund uppskattas till ca 10 000. Här nedan finns exempel på kultursatsningar som rör denna grupp och även andra nationella minoriteter i norra Sverige – sverigefinnar och samer.

Tornedalsteatern

Tornedalsteatern kallar sig själva för en mångkonstnärlig scen i en levande minoritetskultur. Sedan starten 1986 har den vuxit till en folkrörelse med stort förtroende hos befolkningen i Tornedalen.

Teatern har synliggjort den tornedalska kulturen och stärkt det egna språkets (meänkieli) status. Verksamheten erbjuder både amatörverksamhet (där olika medier och konstnärliga uttryck används), utbildning (förskola- skola, gymnasium och vuxenutbildning), professionella produktioner (pedagoger och konstnärer som arbetar gränslöst) och internationellt utbyte med andra språkliga minoriteter.

I barn- och ungdomsverksamheten möts man både på skoltid och på fritiden. Tillsammans med kultur- och musikskola erbjuds intresserade barn och ungdomar möjligheter att utveckla sitt eget skapande.

4.5.3 Barnens polarbibliotek

En verksamhet som berör flera av minoritetsspråken i norr är Barnens polarbibliotek. Barnens polarbibliotek är en webbplats som samlar information om den regionala barn- och ungdomslitteraturen runt Nordkalotten (www.barnenspolarbibliotek.com). Barnens polarbibliotek har Norrbotten som utgångspunkt men är tänkt att stimulera barn och unga inom hela Barentsregionen, såväl som andra Polarområden.

Projektet startade med stöd från Kulturrådet och 1998–1999 utvecklades verksamheten med stöd från bl.a. Nordiska Ministerrådet, EU:s Arianeprogram och Norrbottens läns landsting.

Visionen är att skapa ett tvärvetenskapligt projekt som byggs upp och utvecklas utifrån aktuell forskning i ett nära samarbete med universitet, forskningscentra, barn och pedagoger, professionella konstnärer, författare m.fl. i regionen.

4.5.4 Kultur på finska

I Sverige bor uppskattningsvis 90 000 barn med finsk bakgrund. Hälften av alla Sverigefinnar är bosatta i Mälardalen. Mälardalens Högskola har inrättat ett finskt språk- och kulturcentrum.

Uusi teatteri – Nya finska teatern i Sverige är ett nystartat teaterprojekt med stöd från Statens Kulturråd. Finska Kulturföreningen i Sverige är huvudman för projektet. Uusi Teatteris produktioner turnerar som uppsökande verksamhet runt om i landet där sverigefinnar finns och teatern har ingen egen fast scen.

4.5.5 Unga romer

I Sverige bor uppskattningsvis 8 000 romska barn under 18 år.

År 2004 invigdes Romska kulturcentrum i Stockholm. Centret ska synliggöra romsk kultur och arrangerar bl.a. utställningar, föreläsningar och musikevenemang, samt kurser i olika romska språk och romsk hantverkstradition. Syftet är att utveckla ett center för att göra barn och ungdomar mer stolta över sin etniska tillhörighet, och vidareutveckla det romska arvet.

Romska ungdomsförbundet och Romska kulturcentret genomför verksamheter för barn och unga, som till exempel sagoberättande, romsk musik, dockteater, film, dans och romsk matlagning. Detta var ett av de första projekten inom regeringens särskilda satsning på barns- och ungas kulturengagemang som fick stöd 2005. Projektet omfattar ca 70 förskolor och barn i grundskolan år 0–6.

I Malmö finns Romska biblioteket som fungerar som mötesplats för romsk kultur. Biblioteket har köpt in romska böcker och bedriver musikverksamhet för barn och ungdomar. Biblioteket får stöd från Kulturrådet för sin verksamhet.

4.5.6 Kulturverksamhet för barn och unga med judisk bakgrund

Ungdomssektionen inom den judiska gruppen har ett omfattande föreningsliv. Det finns ett tiotal aktiva föreningar med ett utbud för barn och ungdomar 10–25 år. Judiska församlingens center i Stockholm fungerar som ett allaktivitetshus.

Under 2004 har två större kulturprojekt genomförts med ungdomssektionen och kultursektionen: Judisk humor i musiken och en bok- och kulturdag.

År 2005 har Judiska församlingen fått stöd från Kulturrådet för ett projekt där ungdomar ska erbjudas skrivarkurser, teater och musik i syfte att öka intresset för jiddisch och jiddischkultur.

4.5.7 Statligt stöd till nationella minoriteter

Kulturrådet fördelar stöd till nationella minoriteters språk och kultur. Enligt riktlinjerna ska prioritet ges åt insatser av strukturell karaktär samt projekt med inriktning på barn och ungdom. År 2005 har 6,7 mnkr fördelats.

4.6 Funktionshindrade barns tillgång till kultur

”Att ha tillgång till kultur är bra för alla barn, men kanske i synnerhet för barn med funktionshinder”, skriver Barnombudsmannen i skriften *Många syns inte men finns ändå* (2002). Kulturen kan vara en väg till ett nytt sätt att uttrycka sig eller göra sin röst hörd. Att få spela ett instrument, sjunga, dansa eller spela teater berikar livet, utvecklar ett barn och är ett sätt att stärka självförtroendet. ”Sveriges kommuner bär ett stort ansvar för att kunna erbjuda barn och unga ett rikt kulturutbud som kommer *alla* barn till del, oavsett livssituation eller bakgrund” (s. 11).

Barnombudsmannens enkätundersökning från hösten 2001 redovisar en del nedslående fakta. Barn med funktionshinder blir alltför ofta utestängda från aktiviteter både i skolan och på fritiden. Men rapporten pekar också på idéer om positiva drivkrafter och barns tilltro till sina möjligheter.

Unga med funktionshinder känner inte alltid igen sig i kulturens spegling av deras liv. De värjer sig för ”tycka synd om”-perspektiv eller att en del kultur i för hög grad lägger fokus på själva funktionshindret, och mindre på individen. De vill i stället lyfta fram det som enar oss, det som ger kraft och bär framåt, det allmänmänskliga oavsett man har funktionshinder eller ej. De vill få sin egen röst hörd i kulturen och få sitt eget personliga perspektiv speglat.

4.6.1 Statligt stöd för ökad tillgänglighet till kultur

År 2000 antog riksdagen en nationell handlingsplan för handikappolitiken – *Från patient till medborgare* (1999/2000:79). Planen har som mål att skapa ett samhälle där människor med funktionshinder är fullt delaktiga. Enligt handlingsplanen ska alla inom den offentliga sektorn (inklusive skolan och kulturinstitutionerna) arbeta med frågor kring bemötande av människor med funktionshinder. Samverkan ska ske mellan olika myndigheter.

År 1998 publicerades Kulturrådets rapport *Funktionshindrades tillgång till kultur*. Den innehåller ett handlingsprogram för att göra kulturen tillgänglig för personer med funktionshinder. De fem punkterna i handlingsplanen rör även barn och unga:

1. Ge kulturfrågorna tydligare uppmärksamhet inom vård och omsorg.
2. Se till att kulturinstitutionernas lokaler, verksamhet och information om verksamheten är tillgänglig för funktionshindrade.
3. Ge människor med funktionsnedsättning möjlighet att använda sin kreativitet och sina konstnärliga och intellektuella färdigheter inom folkbildning och eget skapande.
4. Se till att litteratur finns på läsbara medier, t.ex. storstil, lättläst, tal, punkt eller elektronisk form. Statligt stödd TV, radio och film bör också vara tillgänglig för funktionshindrade.
5. Genomför ett program för ökad tillgänglighet:
  - förbättra kunskaperna inom kulturinstitutionerna om funktionshindrades behov
  - stärk samarbete och samverkan mellan kultursektorn och handikappsektorn
  - utveckla nya verksamhetsformer
  - utveckla ny teknik och anpassa existerande teknik

Kulturrådet fördelar stöd till verksamhet som förbättrar tillgängligheten till kultur för personer med funktionshinder. Stödet kan sökas av kulturinstitutioner, lokala, regionala eller nationella organisationer samt landsting och kommuner.

- Under 2005 har Kulturrådet bl.a. fördelat stöd till skapande verksamhet för dövblinda, de treåriga projektet Share Music, musikverksamhet för barn och ungdomar med funktionshinder, bokpaket för Punktskriftsklubben samt projektet

Cirkusmobilen, uppsökande cirkusverksamhet i samverkan med Barn- och ungdomshabiliteringen i Skåne-regionen.

Allmänna Arvsfonden är en annan stor bidragsgivare (läs mer om Arvsfonden på s. 38). År 2004 fick 6 projekt sammanlagt 4 mnkr i stöd från Arvsfonden under rubriken "Bemötande med kultur – barn och unga med funktionshinder".

I några av projekten är spridningstanken tydligt inbyggd: Vid TBV Mediacenters ska unga med lindrigt förståndshandikapp med hjälp av teater informera andra med förståndshandikapp om innebörden i mänskliga rättigheter. Aktiviteterna ska visualiseras och föras över på CD för spridning genom FUB-föreningar. Ungdomar med rörelsehinder i Västmanland ska framställa en bok med text och fotografier som handlar om syskonrelationer. Boken ska spridas till habiliteringsmottagningar i landet tillsammans med erbjudande om en fotoutställning (RBU).

4.6.2 Projekt för att öka delaktigheten

Handikappförbundens samarbetsorgan (HSO) har i samverkan med Barnombudsmannen fått stöd från Allmänna Arvsfonden för det tvååriga projektet "Alla barns rätt till kultur och fritid". Målet är att skapa förutsättningar för barn och unga med funktionshinder att bli delaktiga i befintliga kultur- och fritidsverksamheter.

Syftet med projektet är att öka kunskapen och medvetenheten hos ansvariga inom kommuner och organisationer om hur kultur- och fritidsverksamheter kan inkludera barn- och ungdom med funktionshinder. Projektet ska öka kunskapen om hur insatser enligt LSS, tillgång till tolk, rätt till färdtjänst, insatser enligt socialtjänstlagen m.m. påverkar barns och ungas möjlighet att delta i fritidsaktiviteter.

Under 2005 görs en inventering av framgångsrika fritidsverksamheter och 2006 kommer en rapport med goda exempel för gratis spridning i kommuner, landsting och föreningar.

4.6.3 Sibus – Statens institut för särskilt utbildningsstöd

Sibus är en myndighet under Socialdepartementet. Verksamheten bedrivs inom ramen för de handikappolitiska målen. Myndigheten ska främja möjligheterna till utbildning för unga och vuxna med funktionshinder och verka för ett förbättrat bemötande av personer med funktionshinder.

Bemötandeuppdraget

Sibus har tagit fram ett nationellt program för att öka kompetensen om bemötande av människor med funktionshinder. Målgruppen är anställda i offentlig sektor, alltså även anställda i skolan och på kulturinstitutioner.

Sibus presenterar 48 modellprojekt inom bemötandeområdet, med goda exempel att hämta inspiration och erfarenhet ifrån. 13 modellprojekt inom skolområdet beskrivs närmare i Sibus idébank, som finns på <http://idebank.sibus.se>.

Sibus ungdomsgrupp

För att fånga upp ungas erfarenheter och behov i bemötandearbetet har Sibus tillsatt en ungdomsgrupp. Gruppen består av fem personer som alla har funktionshinder.

I ungdomsantologin *Strutsens vingar* skriver 34 ungdomar om sin vardag. Alla bidragen handlar om hur det är att vara ung och leva med funktionshinder. Materialet arbetades fram i nära samarbete med representanter från Sibus ungdomsgrupp, Sibus och Myndigheten för skolutveckling.

Som ett komplement till antologin gjordes ett inspirationsmaterial med studiehandledning, CD och filmtips. Antologin skickades ut till landets alla sjundeklassare hösten 2003. Materialet finns tillgängligt på Sibus webbplats www.sibus.se.

5 Kulturinstitutioner

Kulturinstitutionerna har stor betydelse för barns möjligheter att möta kultur. I det här avsnittet tittar vi närmare på bibliotek och museer. Vi tar också upp skolan och förskolan i det här avsnittet – för att syna det vanliga påståendet att ”skolan är Sveriges största kulturinstitution”. Institutioner som är knutna till en specifik konstform tas upp i kapitlet Konstarterna.

5.1 Bibliotek

Biblioteken är den kulturinstitution som är allra mest besökt av barn – folkbibliotek finns i alla Sveriges 290 kommuner. Under det senaste året har 88 procent av 3–8-åringarna varit på biblioteket, enligt Barnbarometern 2002/2003. De flesta, 56 procent, går på biblioteket med sin familj, 41 procent var där tillsammans med förskolan eller skolan. En tredjedel av barnen som varit på biblioteket under det senaste året har också varit med på en sagostund.

I åldern 9–14 år har 97 procent besökt biblioteket någon gång det senaste året, enligt Kulturbarometern 2002. Skillnaden mellan pojkar och flickor är marginell. 76 procent har varit på biblioteket de senaste fyra veckorna – 73 procent av pojkarna och 80 procent av flickorna.

I åldern 15–24 år går biblioteksbesöken ner: 84 procent har varit på biblioteket det senaste året, 58 procent någon gång de senaste fyra veckorna. I den här åldersgruppen är skillnaden mellan pojkar och flickor markant: av de besökare som besökt biblioteket de senaste fyra veckorna är 67 procent flickor och 49 procent pojkar.

Kulturrådets folkbiblioteksstatistik från 2003 innehåller många siffror som rör barnkulturområdet. Om man tittar på bibliotekens mediebestånd ser man att det finns stora skillnader över landet om man slår ut antalet barnböcker per barn, men gemensamt för landet är att barnböcker utgör runt 30 procent av det totala bokbeståndet

(i barnböcker räknas även ljud- och talböcker för barn in). I tätbefolkade Stockholms län är antalet barnböcker per barn 0–14 år 4,9 vilket är lägst i landet, medan det i Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge och Jämtlands län ligger över 13. Genomsnittet är 8,4 barnböcker per barn 0–14 år.

Utlåningen uppvisar stora skillnader över landet. Minst lånar barnen i Stockholms län: 11,8 böcker per barn och år. Mer än dubbelt så mycket lånar barnen i Kronoberg: 28 böcker per barn och år. Genomsnittet är 17,4 böcker per barn. De län som har ett högt värde på antal böcker per barn har också högre andel utlån per barn än genomsnittet.

Sedan 1980-talet har bibliotekens öppettider ökat. Hur mycket de håller öppet skiljer sig mycket åt mellan olika kommuner och mellan olika filialer – generellt har öppettiderna ökat på huvudbiblioteken, men minskat på filialerna. Ökade öppettider ökar möjligheterna att besöka biblioteket både för barn och vuxna men kan samtidigt missgynna den organiserade barnverksamheten – eftersom öppethållandet minskar barnbibliotekariens tid att planera och genomföra uppsökande verksamhet och att ta emot grupper.

5.1.1 Bibliotekslagen

Folkbiblioteken intar en unik position på barnkulturområdet eftersom det är den enda kulturverksamhet som regleras i lag. Enligt bibliotekslagen (SFS 1996:1596) ska varje kommun ha ett folkbibliotek och det ska finnas ”lämpligt fördelade skolbibliotek inom grund- och gymnasieskolan för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen.” Paragraf nio i bibliotekslagen säger att ”folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.”

När man läser kursplanerna för grundskolan kan man dock konstatera att biblioteken inte nämns med ett ord t.ex. i kursplanen för svenska – trots att kursplanen lägger stor vikt vid elevernas litteraturläsning och språkutveckling.

Bibliotekslagen säger också att ett länsbibliotek bör finnas i varje län för att bistå folkbiblioteken med kompletterande medieförsörjning m.m.

5.1.2 Inköpsstöd

År 1997 infördes ett statligt stöd för inköp av litteratur till folk- och skolbibliotek, efter förslag i 1996 års kulturproposition (prop. 1996/97:3). Syftet med stödet är att främja barns och ungdomars intresse för läsning, genom att förbättra tillgången till litteratur på folk- och skolbiblioteken. Stödet kom till efter att Statens kulturråd, på uppdrag av regeringen, hade gjort en översyn av barnbokens ställning. I rapporten *Barnbokens ställning*, Rapport från Statens kulturråd 1996:1 konstaterades att försäljningen av barn- och ungdomsböcker hade minskat med en fjärdedel under åren 1990–1994. Samtidigt minskade utlåningen av barnböcker på biblioteken. Under samma period hade bibliotekens uppsökande verksamhet på förskolorna gått ner kraftigt – 1993 nåddes bara 54 procent av förskolorna av uppsökande verksamhet från biblioteken och i 20 kommuner saknades sådan verksamhet helt. Tyvärr har Aktionsgruppen för barnkultur inte kunnat få fram hur många förskolor som nås av uppsökande verksamhet idag, men vi har fått uppgifter från flera håll om att området är eftersatt.

För 2005 har Kulturrådet 28,5 mnkr att fördela i inköpsstöd. Bidraget kan enbart sökas av kommuner. I ansökan måste det ingå en plan för hur kommunen arbetar för att stimulera barns och ungas läsning i samverkan mellan bibliotek, förskola och skola. För att få bidrag måste kommunerna se till att deras anslag för inköp av böcker under ansökningsåret är minst lika stort som året innan.

Det högsta belopp en enskild kommun kan få är 1,2 mnkr, vilket missgynnar stora kommuner som Stockholm, som har det största antalet barn i landet. Som vi tidigare visat har Stockholm också en låg andel barnlitteratur per barn och förhållandevis låg utlåning.

År 2004 gjorde Kulturrådet en enkät om nedskärningar i kommunernas biblioteksbudgetar. Då redovisade 45 procent av de 203 svarande kommunerna nedskärningar. Samma år hade 20 procent av kommunerna skurit just i medieanslaget. Det tolkar Kulturrådet som att villkoret i inköpsstödet om bibehållen nivå på medieanslaget faktiskt har en skyddande effekt.

5.1.3 Barnbibliotek i omvandling

Sedan 1980-talet har antalet biblioteksfilialer minskat successivt. 1980 fanns det 1 670 filialer och år 2000 hade det minskat till 1 171. För barn har närheten till kulturen betydelse, så man kan anta att en nedlagd filial gör det svårare för barnen att ta sig till biblioteket – men vi har inga siffror på hur filialnedläggningarna har påverkat barns biblioteksvanor.

Under 1990-talet skedde stora förändringar på landets folkbibliotek. Kommunala besparingar, omorganisationer, fokus på biblioteket som en plats för vuxnas lärande, IT-utvecklingen – med nya möjligheter och nya medier på biblioteken som följd – allt detta påverkade även barnavdelningarna. Denna utveckling har bl.a. fått till följd att barnbibliotekarierna har fått flera andra arbetsuppgifter, vilket har minskat den tid som kan ägnas åt barnverksamhet.

Sedan slutet av 1990-talet har också skolbiblioteken och barnbibliotekens roll för skolan varit under diskussion. Den nyutkomna rapporten *Hissa segel och bygga vindskydd*, utgiven av Regionbibliotek Stockholm i samarbete med flera länsbibliotek, sammanfattar den pågående diskussionen på barnbiblioteksområdet på ett bra sätt. Det handlar inte bara om resurser – det handlar i hög grad om inriktningen på verksamheten, om vilken roll biblioteket ska spela på barnkulturområdet – och på vems uppdrag?

Till vem vänder sig barn- och ungdomsavdelningarna? Är de ... ”en angelägenhet för alla barn?” Eller är de enbart redskap för den formella utbildningen, för vuxna som arbetar med barn och för studerande på de pedagogiska utbildningarna? Är de också till för barnen på barnens egna villkor, en hemvist för den fria läsningen, det fria kunskaps-sökandet och kulturupplevelser? (ur *Hissa segel och bygga vindskydd*, s. 18)

5.1.4 Länsbibliotek

Länsbiblioteken är en resurs för folkbiblioteken och ska bistå med utvecklingsarbete, utbildning och fortbildning, kompletterande medieförsörjning, information m.m.

På de flesta länsbibliotek finns en konsulent med inriktning mot barn- och skolbiblioteksverksamhet. Utvecklingsarbetet genomförs också utifrån den regionala politiska målsättningen och i samråd

med kommunbiblioteken. De resurser som avsatts för barnverksamhet skiftar från län till län.

Det finns flera aktuella samarbetsprojekt mellan länsbibliotek som rör barn- och ungdomsbiblioteken:

Hissa segel och bygga vindskydd är ett samarbete mellan länsbiblioteken i Gävleborgs, Stockholms, Sörmlands, Uppsala, Västmanlands och Örebro län, som pågick 2003–2004, och som kommer att följas upp. Inom det nya projektet DOFF ska vissa idéer som väcktes inom "Hissa segel" utvecklas för att underlätta för barnen att använda biblioteket.

Syftet med "Hissa segel" är att åstadkomma en strategisk och långsiktig utveckling av barn- och ungdomsbibliotekens verksamhet i enlighet med FN:s barnkonvention. Cirka 120 barnbibliotekarier i de sex länen har deltagit i projektet, som finns redovisat i två skrifter: *Hissa segel och bygga vindskydd – projektet som blev en process* samt *Hissa segel och bygga vindskydd. Rapporter från lokala utvecklingsprojekt*. Båda skrifterna är utgivna 2005 och finns tillgängliga på www.ssb.stockholm.se/regionbiblioteket.

2020 Mars Express är ett samarbetsprojekt mellan länsbiblioteken i Jönköping, Skåne och Västra Götaland. Projektet ställer ett antal frågor om framtidens barn- och ungdomsbibliotek:

- Hur kommer barn- och ungdomsbiblioteken att se ut 2020?
- Vilka krav kommer barn och unga att ställa på framtidens bibliotek?
- Hur ska vi tillmötesgå detta och med vilka metoder?

I projektet kommer man att intervjua barn, ungdomar och vuxna, öka sin omvärldsbevakning, lära av hur museer och andra institutioner arbetar och utveckla internationella kontakter. Den som vill följa projektet kan gå in på webbplatsen www.2020marsexpress.se.

Det finns flera bibliotek som arbetar med biblioteket som fysisk miljö just nu. I Stockholm har man öppnat ett nytt ungdomsbibliotek, Punkt Medis, där ungdomar själva fått vara med och påverka utformningen av den fysiska miljön. I oktober öppnar barnbiblioteket på Kulturhuset, Rum för barn, sitt ombyggda bibliotek där barnperspektivet har fått sätta sin prägel på möbler, inredning och hur böckerna är uppställda på hyllorna.

Kärnhusgruppen bildades av sex bibliotekskonsulenter år 2003. Gruppen verkar för att förbättra bibliotekens service till barn med funktionshinder och vänder sig i första hand till personal på läns-

biblioteken. Syftet är att arrangera fortbildning, bidra till utvecklingen av folkbibliotekens ”äppelhyllor” för barn med funktionshinder samt att medverka till att bibliotekens handlingsplaner för att förbättra tillgängligheten kommer till stånd i enlighet med Kulturrådets etappmål för 2005. I gruppen medverkar Länsbibliotek Jönköping, Länsbibliotek Skåne, Regionbibliotek Västra Götaland, Göteborgs stadsbibliotek, Talboks- och punktskriftsbiblioteket samt Kulturrådet.

5.1.5 Barnkonventionen i biblioteksverksamheten

För att stärka barnverksamheten har barnkonsulenter på länsbiblioteken, på initiativ av de länsbibliotek som ingått i Hissa segelprojektet, formulerat en målsättning utifrån FN:s barnkonvention, *På barns och ungdomars villkor*. Den antogs som nationella rekommendationer av Svensk Biblioteksforening 2003. Tanken är att rekommendationerna ska användas som utgångspunkt för ett tydligare barnperspektiv när biblioteken formulerar mål för sin verksamhet och planerar sitt dagliga arbete på biblioteket.

I rekommendationerna betonas bl.a. att barnen ska kunna påverka bibliotekens verksamhet, att biblioteket ska bidra till att stärka barnens personlighetsutveckling och vara en fristad och mötesplats för barn och ungdomar. Självklart ska biblioteket spegla världen, vara tillgängligt för funktionshindrade barn och vara en angelägenhet för alla barn och ungdomar. Biblioteket ska vara aktivt och uppsökande och barns och ungas användande av biblioteket ska inte begränsas av ekonomiska hinder.

Rekommendationerna finns att ladda ner på Svensk Biblioteksforenings webbplats www.biblioteksforeningen.org

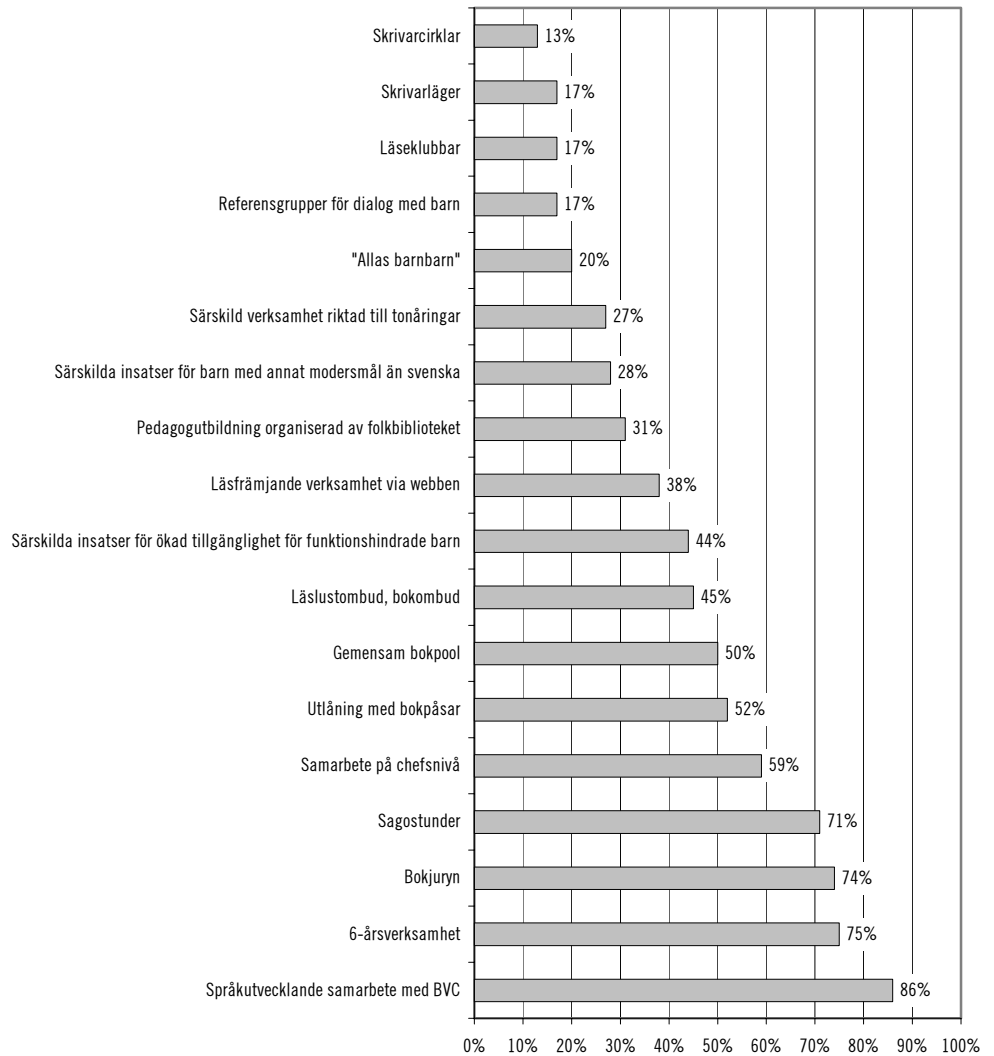
5.1.6 Folkbibliotekens barnverksamhet

År 2004 skickade Kulturrådet ut en enkät angående barnbiblioteksverksamheten i Sveriges kommuner 2004. 258 kommuner svarade. Enkäten ger ingen heltäckande bild av verksamheten men visar att även om det finns en bred barnverksamhet på de flesta bibliotek så återstår mycket att göra innan rekommendationerna från Svensk Biblioteksforening har omsatts i praktiken.

De flesta samarbetar med BVC om information om litteratur och språkutveckling till nyblivna föräldrar, 71 procent har sagostunder och 75 procent har 6-årsverksamhet. 52 procent har bokpåsar, som lånas ut till förskolor. Men när det gäller verksamhet för äldre barn och ungdomar ser det mer magert ut. 27 procent anger att de har särskild verksamhet riktad till tonåringar. Bara 17 procent har referensgrupper för dialog med barn. Mer än hälften, 56 procent gör inga särskilda insatser för att öka tillgängligheten för funktionshindrade barn. Siffran säger dock ingenting om den nuvarande anpassningsnivån – med en välvillig tolkning kan det ju vara så att de redan har vidtagit åtgärder.

Resultat av enkät angående barnbiblioteksverksamheten i Sveriges kommuner 2004. 258 kommuner av 290 har svarat.

Källa: Statens kulturråd.

5.1.7 Barnbibliotekarier

Att vara barnbibliotekarie innebär att man har arbetsuppgifter på ett bibliotek som rör verksamheten för barn och unga. Uppgifterna har stor bredd, det kan vara: särskilda insatser för ökad tillgänglighet för funktionshindrade barn, särskilda insatser för barn med annat modersmål än svenska, bokprat i sexårsgrupper, inköp av barn- och ungdomsböcker, arbete i informationsdisken, sagostunder, rim och ramsor, utbildning för barn och förmedlare i informationssökning, samarbete med BVC, förskolor, skolor och andra aktörer som omger barnet, bokprat/bokpresentation och boksamtal för både barn och förmedlare, att ordna skrivarkurser - själva eller i samarbete med någon författare, skapa mötesplatser för barn- och ungdomar osv. En del barnbibliotekarier har även ansvar för barnkulturen i kommunen.

Men det finns inte någon särskild utbildning för blivande barnbibliotekarier. På Bibliotekshögskolan i Borås kan man välja inriktningen "Individens och grupperns interaktion med bibliotek och informationssystem". Då ingår en 5-poängskurs om barn och medier på C-nivå. Det kan också finnas andra valbara kurser som rör barn på de olika bibliotekarieutbildningarna. Men en fullständig uppsättning arbetsverktyg för att bli barnbibliotekarie har man inte när man kommer ut på sin första arbetsplats. Därför finns det en stor efterfrågan på fortbildning från länsbiblioteken om bl.a. pedagogik, barns utveckling och barnlitteratur.

Trots att 43 procent av alla böcker som lånas på biblioteken är barnböcker finns det inte barnbibliotekarier på alla folkbibliotek – eller ens i alla kommuner. Kulturrådet genomförde i samarbete med länsbiblioteken en enkätundersökning om antalet barnbibliotekarietjänster på folkbiblioteken i kommunerna våren 2005. Som barnbibliotekarietjänster räknades tjänster som innehåller riktade aktiviteter som bokprat, sexårsgrupper eller liknande eller innehas av en person som har kunskaper om barnlitteratur som används i utåtriktad verksamhet.

En viktig uppgift för barnbibliotekarier är uppsökande verksamhet, så att bibliotekarien verkligen kan möta barnen. Antalet barn per bibliotekarie får givetvis betydelse för vilken verksamhet som går att genomföra och hur många barn som går att nå.

284 kommuner svarade, av dem var det tolv kommuner som helt saknade barnbibliotekarie. I genomsnitt når varje barnbibliotekarie ut till 2 996 barn med sin verksamhet – men skillnaderna mellan

kommunerna är stora. Skillnaderna verkar inte ha med kommunstorlek att göra. Visserligen är samtliga av de kommuner som saknar barnbibliotekarie små, men det finns lika små kommuner som har en heltidsanställd barnbibliotekarie. Också mellan större städer kan skillnaden vara markant: Sundsvall har 13,1 tjänst och 20 067 barn i åldern 0–18, Uppsala har dubbelt så många barn: 40 543, och 12,6 tjänster. Det innebär att barnbibliotekarierna i Sundsvall har en målgrupp för sin verksamhet på drygt 1 532 barn vardera, medan deras kollegor i Uppsala har 3 218 barn var.

Bibliotekskonsulenterna vid länsbiblioteken har tagit fram ett antal förslag på frågor av nationellt intresse för att utveckla bibliotekens barn- och ungdomsverksamhet. Här finns flera förslag som rör utbildningen av barnbibliotekarier:

- Syna grundutbildningarna för biblioteks- och informationsvetenskap ur ett barn- och ungdomsperspektiv.
- Initiera fortbildning för redan yrkesverksamma bibliotekarier.
- Initiera sektorsövergripande fortbildningar och konferenser om barns språkutveckling och andra ämnesövergripande områden.
- Initiera fortbildning om funktionshinder.

5.1.8 Skolbibliotek

Den senast tillgängliga statistiken om skolbiblioteken finns i Kulturrådets rapport *Skolbiblioteken 2002, Kulturen i siffror 2003:3*. Statistiken bygger på en enkätundersökning som skickats ut till alla skolor med minst 30 elever. Cirka 90 procent av grundskolorna och 95 procent av gymnasieskolorna har svarat på enkäten. De procenttal som anges nedan baseras alltså på de skolor som har svarat. Statistiken innehåller ett omfattande siffermaterial, där man kan se hur många skolor i varje kommun som har eller saknar skolbibliotek, uppgifter om bemanning, mediebestånd m.m. Vi har dock valt att enbart ge en generell sammanfattning här.

År 2002 hade så här många elever i grundskolan tillgång till skolbibliotek:

- 26 procent av eleverna gick i en skola med ett obemannat skolbibliotek.
- 28 procent av eleverna hade tillgång till ett bibliotek som var bemannat 1–5 timmar per vecka.

- 37 procent av eleverna hade ett skolbibliotek som var bemannat minst 6 timmar per vecka.
- 16 procent av eleverna hade tillgång till ett skolbibliotek som var integrerat med ett folkbibliotek.
- 4 procent av eleverna gick i en skola helt utan bibliotek.

Kulturrådet har också räknat ut hur stor del av öppettiden som skolbiblioteken bemannas av utbildad personal:

- 8 265 timmar bemannades biblioteken av bibliotekarier/dokumentalister.
- 5 661 timmar bemannades de av pedagoger (inte specificerat vilka).
- 9 300 timmar bemannade ”övrig personal” skolbiblioteken.
- Total öppettid: 23 226 timmar.

5.2 Museer

Avsnittet om museer är till stor del baserat på de uppgifter som finns i Kulturrådets museistatistik. För att få veta mer om museivanor ur ett brukarperspektiv har vi hämtat statistik ur Barnbarometern och Kulturbarometern.

Museistatistiken, *Museer och konsthallar 2003*, *Kulturen i siffror 2004:3*, baseras på de siffror som museerna själva rapporterar in. Man bör ha klart för sig att de besökssiffror som finns med är de som är möjliga att mäta. Alltså finns det t.ex. uppgifter om hur många skolor och förskolor som deltar i program, medan skolklasser som går själva med sin lärare på museet ofta inte syns i statistiken.

Det varierar från museum till museum hur man rapporterar besökssiffror och därför ger statistiken ingen heltäckande bild av hur många barn i olika åldrar som besöker museerna – med familjen, förskolan, skolan eller på egen hand.

Vi gör inga anspråk på att ge en samlad bild av innehållet i museernas verksamhet för barn och unga utan koncentrerar oss på hur staten arbetar för att främja denna verksamhet. Därför har vi samlat in uppgifter från de tre myndigheter/museer som hade särskilda uppdrag under regeringens treåriga satsning på museipedagogik åren 2001–2003 (Statens kulturråd, Historiska museet och Nordiska museet). Vi har också kontaktat museipedagogernas förening FUISM.

5.2.1 Barnens museivanor

Mer än hälften av barnen mellan 3 och 8 år – 61 procent – besökte ett museum eller en utställning det senaste året, enligt Barnbarometern 2002/2003. Barnbarometern visar också att barn till högutbildade föräldrar går betydligt oftare på museum än barn till kortutbildade föräldrar: 76 procent jämfört med 49 procent. Barn från större orter går oftare på museum än barn från mindre orter.

54 procent av barnen har varit på museum tillsammans med familjen och 23 procent har varit där med skolan eller förskolan.

9–14-åringar är också flitiga museibesökare. 56 procent besökte ett museum det senaste året, enligt Kulturbarmetern 2002 (konstmuseer inte inräknade). I åldern 15–24 sjunker besöken till 41 procent för att sedan stiga till ca 45 procent för vuxna 25–64 år.

Statistiken innehåller också uppgifter om hur många 9–14-åringar som har varit på museum de senaste 4 veckorna. 13 procent svarar ja på den frågan, vilket skulle kunna vara ett tecken på att det är få som är regelbundna museibesökare.

5.2.2 Museernas barnverksamhet i siffror

I det här avsnittet utgår vi från de museer som finns med i Kulturrådets årliga statistik om museer och konsthallar. De senaste tillgängliga siffrorna kommer från 2003 och är hämtade ur rapporten *Museer och konsthallar 2003*. Där ingår uppgifter om 208 museer och 29 konsthallar. Förutom de museer som finns med i Kulturrådets statistik finns ett stort antal små museer – hembygdsgårdar, arbetslivsmuseer, industriminnen, konstnärshem osv.

Några siffror ur statistiken från 2003:

- 6 procent av de anställda på museerna arbetade med barn- och ungdomsfrågor.
- 48 procent av det totala antalet besökare på visningar kom från en förskola eller skola – vilket motsvarar mer än en halv miljon besökare.
- 7 331 personer från förskolor och skolor deltog i kurser eller studiecirkel på museerna.

Museer finns i samtliga län men hur långt barnen har till närmsta museum beror på var de bor. Det är betydligt tätare mellan museerna i den södra halvan av landet än i den norra. De fem Norrlands-

länen har 23 museer, och den södra delen av landet har 185. Å andra sidan har Norrbottens museum de högsta besöksiffrorna av läns museerna i relation till hur många barn under 18 år som bor i länet, med drygt 26 000 besök från förskolor och skolor fördelade på drygt 52 000 barn under 18 år i länet.

Hur långt läns museernas verksamhet når i länen har vi inga uppgifter på – dvs. om de förskole- och skolgrupper som besöker museerna kommer från alla delar av respektive län eller om de främst kommer från orten där museet ligger.

Skansen hade de överlägset högsta besöksiffrorna och hade även det högsta antalet skolbesök: över 81 000 besök från förskolor och skolor 2003 (av samtliga 1,3 miljoner besök). Tekniska museet kom på andra plats med 53 531 besök från förskolor och skolor och på tredje plats i besöksstatistiken kom ett regionalt museum: Jönköpings läns museum, med 33 000 besök.

Barn och unga är alltså en stor och viktig grupp av museernas besökare. Men hur man fördelar sina resurser för att ta emot denna grupp varierar – särskilt mellan de statliga och de regionala museerna.

Enligt statistiken från 2003 hade de statliga centralmuseerna den lägsta andelen personal för bou-verksamhet: sammanlagt 18 årsverken uppdelade på 24 museer. De 25 regionala museerna hade 84 årsverken för bou-verksamhet och de 72 kommunala museerna hade 75 årsverken för bou-verksamhet.

Det är stor skillnad mellan hur museerna prioriterar den pedagogiska verksamheten. En jämförelse mellan två kommunala museer får illustrera spännvidden: Stockholms stadsmuseum hade 2 årsverken avsatta för barn- och ungdomsverksamhet (av totalt 109) medan Malmö museer hade 10 (av totalt 97).

Kulturrådet gjorde 1998 en enkät om de statliga, kommunala och regionala museernas pedagogiska verksamhet. Enkäten visade att hälften av de svarande museerna (63 procent av de 134 museer som fick enkäten) då hade fast anställda pedagoger. Framför allt i storstäderna fanns också många timanställda pedagoger. Åren 2001–2003 fördelade Kulturrådet 10 miljoner kr om året till de regionala museerna för insatser inom museipedagogiken. Det har inte gjorts någon ny enkät efter den treåriga satsningen, men det vore intressant att se om den har lett till att museerna har fått fler pedagoger.

Fri entré är inte något nytt: 2003 hade 49 museer fri entré för samtliga besökare. 24 av museerna med fri entré var kommunala. Mer än hälften av museerna hade fri entré för besökare upp till 18 år.

5.2.3 Museipedagogiken i fokus

År 1998 genomförde Kulturrådet en undersökning om museernas pedagogiska verksamhet för barn och ungdomar. Undersökningen ingick i Kulturrådets uppdrag att stödja kulturpedagogiskt utvecklingsarbete, som var ett uppdrag från regeringen 1998-2000.

En enkät med öppna frågor kring verksamhetens utformning och innehåll skickades till 250 museer – samtliga centrala och regionala museer svarade, men bara drygt hälften av de kommunala och övriga, mindre museerna. Undersökningen pekade på ett antal problem för museernas pedagogiska verksamhet, bl.a. att antalet fast anställda pedagoger inte stod i proportion till den stora andelen barn- och ungdoms publik på museerna och att det saknades utbildning på högskolenivå för museipedagoger.

Undersökningen var också starten på ett flerårigt utvecklingsarbete kring museipedagogiska frågor på Kulturrådet. År 1999 kom skriften *Upptäckarglädje! Om museipedagogik*, som beskriver den museipedagogiska praktiken och lyfter fram ett antal inspirerande exempel på museipedagogisk verksamhet på museer runtom i landet.

Under åren 2001–2003 avsatte regeringen särskilda medel till museipedagogiska insatser:

- Kulturrådet fördelade 10 mnkr per år till museipedagogiska projekt på de regionala museerna
- Nordiska museet och Historiska museet fick 2,5 mnkr per år för att utveckla sitt arbete med museipedagogik.

Under projekttiden arbetade Kulturrådet främjande bl.a. genom att arrangera fortbildning av museipedagoger. En e-postlista för museipedagoger öppnades också – med syfte att sprida information och erfarenheter om museipedagogiska frågor.

Kulturrådet avrapporterade regeringsuppdraget 2004. Rapporten¹ tar upp flera goda effekter av satsningen:

- många skolor fick möjlighet att påbörja en långsiktig samverkan med ett regionalt museum,
- museerna har fått möjlighet att samarbeta med experter inom t.ex. bildkonst, teater, dans, musik – men också forskare och webbformgivare,
- museerna har kunnat pröva nya pedagogiska metoder, utveckla modeller för samarbete och skapa nätverk,
- flera regioner utvecklade verksamhet utanför museibygnaden, bl.a. i samarbete med arkeologer och byggnadshistoriker.

Kulturrådet konstaterar att projektmedlen har gjort störst nytta där det redan fanns en museipedagogisk grundstruktur att bygga vidare på. Utvärderingen visar också att det på flera håll var svårt för museerna att närma sig skolan. Trots att museerna har en lång tradition av pedagogisk verksamhet var samarbetet mellan skola och museer dåligt utvecklat på många håll.

Från och med 2005 har regeringen beslutat att permanenta stödet till museipedagogik på de regionala museerna. År 2005 fördelar Kulturrådet 7,5 miljoner kronor till museipedagogisk verksamhet. Under 2006 fördelas också 7,5 mnkr, enligt budgetpropositionen för 2006.

Vid bedömningen av den första ansökningsomgången tittade Kulturrådet på hur många grundskoleelever som finns i respektive län. Kulturrådet har också tittat på museernas tidigare satsningar på museipedagogik. Samtliga museer som beviljades bidrag har verksamhetsplaner för den pedagogiska verksamheten och även planer för uppföljning och utvärdering.

Historiska museet

Mellan 2001 och 2003 hade Historiska museet ett särskilt regeringsuppdrag och 2,5 mnkr i extra anslag per år för att utveckla museipedagogiken.

Maria Perstedt, chef för Historiska museets avdelning för utställningar och lärande, menar att regeringsuppdraget har resulterat i ett mer offensivt arbetssätt:

---

¹ Genomgång av museipedagogiska insatser. Dnr KUR 2004/740, 2004-05-07.

Mer omvärldsbevakning. De viktigaste förebilderna finns i London, bl.a. på the Museum of London.

Lärandet har fått högre status i organisationen, vilket har lett till en omorganisation av verksamheten. De tidigare guiderna har ersatts av tre ”producenter för lärande” som utvecklar, driver och följer upp projekt. Producenterna arbetar med lärande för alla åldrar. Det är dock inte producenterna som träffar besökarna, utan än så länge timanställda, ofta arkeologstudenter på D-nivå som saknar pedagogisk utbildning.

Avdelningen för utställningar och lärande arbetar med lärande för alla åldrar, från barn till pensionärer. Skolan är dock fortfarande en av de huvudsakliga målgrupperna, särskilt mellanstadiet – eftersom det är då som eleverna läser om forntiden. Men museet riktar också in sig mot familjepubliken på helger och under loven. Allt lärande på museet ska präglas av samma kunskapssyn och man har tagit fram ett nytt program för lärande, som ska prägla hela museets arbete.

Museet har också tagit fram ett frågeformulär för intervjuer med besökande skolor och föreningar, för att få veta mer om hur de uppfattar besöket på museet. Man gör löpande publikundersökningar med frågor om besökarnas bostadsort, utbildning och ålder.

Historiska museet har visningar för lärare och har kontakter med historielärarnas förening och Lärarhögskolan i Stockholm. För att nå ut till resten av landet satsar man framförallt på museets webbplats och har en anställd webbpedagog.

Nordiska museet

Nordiska museet hade liksom Historiska museet särskilda projektmedel från regeringen under 2001 till 2003 för att utveckla sitt arbete med museipedagogik. Pengarna användes i första hand till att utveckla metoder för att arbeta med äldre barn och ungdomar och till att anställa fler pedagoger. Nordiska museet hade redan ett framgångsrikt arbete med förskolebarn och lågstadiebarn i Lekstugan.

Projektmedlen som Nordiska museet fick har inte lett till att man har anställt fler pedagoger. Efter projekttiden förlängdes inte anställningen för de nya pedagogerna.

Idag har museet 1,5 tjänster för fast anställda pedagoger +1,5 årstjänst för museiassistenter i Lekstugan. Pedagogerna hör

till utställningsavdelningen, och deras roll har förtydligats i organisationen, bl.a. genom att man har skapat en särskild enhet för museipedagoger, audioguider och den säsongsanställda personalen vid museets sommaröppna besöksmål.

Museet har inte timanställd personal för att sköta visningar eftersom man menar att timanställda pedagoger inte för tillbaka kunskap på samma sätt som fast anställd personal och att länken mellan den syn på lärande och kunskap som museet utvecklar bryts.

Under projekttiden hade museet konferenser för läns museerna, bl.a. för att ta reda på vilka behov läns museerna har av Nordiska museet, men det arbetet har inte kunnat fortsätta. Museet håller på att bygga upp en avdelning för museipedagogisk litteratur i sitt bibliotek.

Med fri entréreformen blir det svårare att särskilja barn- och vuxenpubliken. Vårdarna i Nordiska museets reception har från och med i år i uppgift att ta reda på vilken publik det är som kommer till museet.

De ungefärliga siffrorna från första kvartalet 2005 visar att:

- 3 200 personer besökte museet ur kategorin obokade skolgrupper med barn under 19 år.
- 1 200 personer kom med bokade skolgrupper.
- 4 500 personer besökte museets barnrum lekstugan på helger (inklusive medföljande vuxna).

Museet har märkt en klar ökning av obokade skolgrupper sedan fri entré infördes. Museet hör regelbundet skolor klaga över att de inte har råd att gå på en visning. Att kunna gå gratis på museet ger nya möjligheter. Men det ställer också krav på att museet har något att erbjuda så att klasserna får ut något av besöket.

5.2.4 Styrning av de statliga museerna

I de statliga museernas regleringsbrev delas verksamheten upp i tre grenar: bevarande, förmedling och kunskapsuppbyggnad. Målen för den museipedagogiska verksamheten finns under förmedlingsgrenen. Där betonas bl.a. att museerna ska nå fler och nya besökare, göra sina samlingar tillgängliga i hela landet och öka tillgängligheten för funktionshindrade. De ska också vidareutveckla den pedagogiska verksamheten i kontakt med ”skola samt univer-

sitet och högskola”. Målen innehåller inga starka formuleringar om att barn och unga är en prioriterad grupp för museernas verksamhet.

De museer som utbildnings- och kulturdepartementet beskriver som ”ansvarsmuseer” inom ett område har ytterligare några mål. Till ansvarsmuseerna räknas: Moderna museet, Historiska museet, Nordiska museet, Statens museer för världskultur, Nationalmuseum och Naturhistoriska riksmuseet.

Ansvarsmuseerna ska verka för:

- museologisk och pedagogisk kunskap inom museiväsendet,
- samverkan med museer på regional respektive lokal nivå,
- rikstäckande stöd och rådgivning till regionala och lokala museer.

Barn och ungdom nämns inte uttryckligen i målen.

Huruvida de tre målen ska hänga ihop med varandra framgår inte – dvs. om det är tänkt att ansvarsmuseerna ska bistå med stöd och rådgivning kring museipedagogiska frågor även till regionala museer. Vid intervjuer med de pedagogiskt ansvariga vid Historiska och Nordiska museet verkar det som om man *inte* tolkar uppdraget så, utan att stöd, rådgivning och samverkan med regionala museer rör andra frågor, t.ex. expertkunskap kring föremålsvård och samlingar.

Inte heller i Kulturrådets regleringsbrev finns något uttalat uppdrag att myndigheten ska verka för samordning av de museipedagogiska insatserna. Men myndigheten ska fr.o.m. 1 juli 2005 fördela 7,5 mnkr till de regionala museerna ”i syfte att permanenta och integrera den museipedagogiska insatsen på de regionala museerna, inklusive region Skåne”. Kulturrådet ska också följa upp att medlen används enligt intentionerna.

På statlig nivå finns det alltså ingen som för närvarande har ansvar för att samordna det arbete med att stärka och utveckla museipedagogiken som startade under projektiden 2001–2003.

5.2.5 Nationellt uppdrag på museiområdet

Regeringen fördelar s.k. nationella uppdrag till vissa kulturinstitutioner som arbetar på ett föredömligt sätt, för att institutionerna ska kunna sprida erfarenheter och metoder vidare.

För att stärka museipedagogiken finns ett nationellt uppdrag inom museiområdet. År 2003–2005 har Jämtlands läns museum det nationella uppdraget med fokus på att ”vidareutveckla ett friluftsmuseums särskilda förutsättningar för att vidga deltagandet i kulturlivet”. I uppdraget ingår att sprida kunskaper och erfarenheter i form av konferenser, seminarier och rapporter. Jämtlands läns museum sprider information om sitt arbete med uppdraget löpande via sin webbplats www.jamtli.com

Kalmar läns museum hade det nationella uppdraget på museiområdet åren 2000–2002.

Vi har inga uppgifter på vilket museum som tar över det museipedagogiska uppdraget efter Jämtlands läns museum, eller om det inte blir någon fortsättning.

5.2.6 FUISM – museipedagogernas förening

Föreningen för undervisning i svenska museer, FUISM, är en ideell förening som är öppen för alla som arbetar med pedagogik på svenska museer och andra kulturinstitutioner.

Föreningens mål är att skapa och stärka kontaktnät bland kollegor inom det museipedagogiska fältet, i Sverige och internationellt, att öka och sprida kunskap om museipedagogik och att stärka museipedagogikens ställning.

Museipedagogernas utbildning är en viktig fråga för FUISM och föreningen arrangerar seminarier och konferenser med lärande som tema. Föreningen arbetar också för att museipedagogiken ska få en professur.

År 2000–2002 drev Kulturrådet projektet Museipedagogiskt forum. Projektledaren ägnade en del av sin tid åt att samla och sprida information om museipedagogiska frågor till alla intresserade via en e-postlista. E-postlistan övertogs av Jämtlands läns museum när projektet upphörde. FUISM kommenterar det avslutade projektet:

– Från FUISM:s sida ser vi det som en nedprioritering av museipedagogiken på central nivå. Det är viktigt att det finns en samordning och kunskapsspridning som drivs av en oberoende part, säger Lena Larsson, museipedagog på Västmanlands läns museum i Västerås, och ordförande i FUISM.

Museerna arbetar på olika sätt med museipedagogik och använder olika metoder. Om ett av museerna ska fungera som sam-

bandscentral finns det risk att museet bara missionerar för sin egen metod, menar Lena Larsson. Det intressanta med museipedagogiken är ju just den variation som växer fram mellan de olika museerna.

Det arbete som utfördes av Museipedagogiskt forum på Kulturrådet hade mycket stor betydelse för pedagogerna ute på museerna. De arbetar ofta ensamma eller i små grupper och har lite tid att lägga ner på omvärldsbevakning. Lena Larsson menar också att den satsning på museipedagogik som gjordes på de två ansvarsmuseerna Historiska museet och Nordiska museet tyvärr inte har lett till något ökat stöd för de regionala museerna efter projektets slut.

- Att ha en centralt placerad person som sprider kunskap åt alla andra ger stor utdelning till en relativt låg kostnad, säger Lena.

Andra förbättringar som Lena gärna skulle se är:

- Mer samarbete mellan museer och andra kulturinstitutioner – t.ex. regionala filmresurscentra och teatrar.
- Mer samarbete mellan olika museer.
- Mer satsningar på ungdomar på fritid – det pedagogiska arbetet på museerna är framförallt inriktat på barn och ungdomar på skoltid.
- En attitydförändring hos skolan, så att skolan ser museerna som en resurs i lärandet.
- Högre status för museipedagogiken inom de egna institutionerna. Fortfarande finns det många som ser museipedagogens arbete bara som en första station på vägen mot ett ”riktigt” arbete på museet.
- Bättre kunskap om museerna som lärande institutioner. Museipedagogiken handlar om livslångt lärande – och därför ska man inte inskränka satsningarna till att bara handla om skolan som målgrupp.

5.3 Arkiv

Arkiven hör liksom museerna till samhällets minnesinstitutioner och det pedagogiska arbetet på arkiven har många beröringspunkter med museernas verksamhet. Vi väljer ändå att skriva ett kort eget avsnitt om arkiven, för att göra den verksamhet som pågår där mer synlig.

Det finns många olika typer av arkiv i Sverige – Riksarkivet, landsarkiven, kommunarkiv, folkrörelsearkiv, föreningsarkiv. Här finns ett stort och spännande källmaterial som alla medborgare har rätt att ta del av. Men särskilt för barn är det viktigt att få hjälp av en kvalificerad ledsagare för att få lära sig hur och vad man kan hitta i arkiven.

På Riksarkivet pågår just nu en kartläggning av vad som sker på det arkivpedagogiska området, inom ramen för projektet Arkivpedagogiskt forum, som leds av Birgitta Stapf. Kartläggningen är inte färdig när detta skrivs.

Birgitta Stapf menar att det behövs tydligare direktiv när det gäller arkiv- och museipedagogik i myndigheternas regleringsbrev. För att kunna formulera de direktiven behövs en analys av vad som krävs av arkiv och museer i det livslånga lärandet.

För att fördjupa kunskapen behövs en samlad kulturarvspedagogisk utbildning för arkiv, bibliotek, museer och kulturmiljö. Birgitta Stapf jämför med England, där det finns en professur för den här typen av lärande vid Research Center for Museums and Galleries vid universitetet i Leicester.

På flera av landets arkiv finns nu arkivpedagoger anställda och det pågår samarbete mellan arkiv och museer, och med lärarutbildningar på flera håll. Skånes arkivförbund t.ex. har en arkivpedagog anställd, som tar emot skolklasser på arkivet, besöker barnen i klassrummet och hjälper till att sätta ihop projekt för skolorna.

I Stockholm satsar utbildningsförvaltningen 8,6 mnkr i fortbildningspengar på projektet Stockholmskällan. Stockholms stadsarkiv, Stadsmuseet och Stadsbiblioteket tar i samarbete fram ett webbaserat verktyg för skolan, som syftar till att skolan ska använda stadens ABM-resurser. Under utvecklingsarbetet samverkar man med flera skolor, från högstadiet och uppåt.

Riksarkivet och Riksantikvarieämbetet har gemensamt tagit fram en "upptäckarbok" om idrotten i arkiv och kulturmiljöer: *Från vallen till hallen*. Det finns flera andra exempel på böcker och häften om hur man kan använda arkivens material i skolans undervisning. Men om barn i hela landet ska ha möjlighet att få lära sig använda "sitt" arkiv behövs det en betydligt större satsning på arkivpedagogiken och på att få in arkivkunskap i lärarutbildningen.

5.4 Förskolan och skolan

I rapporten *En strategi för kultur i skolan* (Ds 1998:58) slår Arbetsgruppen för kultur i skolan vid dåvarande kulturdepartementet fast att skolan kan betraktas som vår största kulturinstitution eftersom den omfattar alla barn och ungdomar. Vi har därför valt att lägga vår kartläggning av kultur i skolan under det avsnitt som behandlar övriga kulturinstitutioner. Vi har också valt att granska dem på ett likartat sätt det vill säga efter principen Vad står i styrdokumentet? och Hur ser det ut i verksamheterna?

Den första frågan besvaras i kapitel 2. Där kan vi se att det finns gott stöd i läroplaner och kursplaner för ett arbete med kultur, skapande och estetiska lärprocesser.

Hur ser det då ut i verkligheten? Vi har tittat på hur barnen/elev-erna själva får arbeta kreativt, i vilken utsträckning de får del av kulturpedagogisk kompetens och hur ofta de får del av ett professionellt kulturutbud. Då stöter vi på ett stort grundläggande problem i det att skolorna inte rapporterar sina kulturaktiviteter.

Vi kan se utifrån kulturinstitutionernas redovisningar och statistik vad de gör riktat mot skolan. Vi kan också ta del av vad kommunernas och regionernas kulturförvaltningar rapporterar av aktiviteter riktade mot förskola och skola. Den statistiken säger dock inte vilka barn/elever/skolor som deltar. Det kan vara så att en aktiv lärare och skola står för en stor del av deltagandet medan andra är helt inaktiva.

Vad varje barn/elev får del av kan vi inte se då det skulle innebära att varje skola skulle ha en samlad redovisning av hur man arbetar med kultur i olika former med skolans ordinarie pedagoger, hur många timmar man samarbetat med kulturarbetare och kulturpedagoger i skolan eller på annan institution och hur många besök man gjort på föreställningar, utställningar etc. Detta tas inte upp i skolornas kvalitetsredovisningar eller i Skolverkets inspektioner.

I vår kartläggning kan vi därför bara ta fram de utvärderingar som faktiskt finns, och som vi lyckats finna, samt ge exempel på olika arbetssätt och samarbeten som vi känner till men som inte kan betraktas som generella fenomen. Vi pekar också på strukturella faktorer som är viktiga för möjligheterna att arbeta med kultur inom förskola och skola, så som gruppernas storlek, pedagogernas utbildning etc.

5.4.1 Förskolan

Den svenska förskolan har under de senaste decennierna expanderat kraftigt och är nu i princip fullt utbyggd. Under de senaste trettio åren har ökningen av antalet barn varit nästan femfaldig och kommunerna är från och med den 1 januari 2003 skyldiga att erbjuda förskola för alla barn från och med höstterminen det år då de fyller fyra år. Enligt statistik från år 2004 är drygt 400 000 barn inskrivna i förskolor och familjedaghem.

I läroplanen för förskolan betonas att barnet ska få tillgång till ett lustfyllt skapande och möjlighet att kommunicera med alla sinnen och estetiska uttrycksformer. Vidare betonas betydelsen av att barnen tidigt får möta kultur för att ”erövr världen”.

Några faktorer som påverkar förskolans möjligheter att arbeta utifrån läroplanens mål och intentioner är barngruppens storlek och tillgången på utbildad pedagogisk personal. När det gäller barngruppernas storlek så har dessa ökat. På 1980-talet var det sällan mer än 15 barn per grupp i förskolan, under de första åren på 2000-talet har den genomsnittliga gruppstorleken varit 17 barn.

Samtidigt har tillgången på utbildad pedagogisk personal sjunkit och antalet barn per årsarbetare i förskolan 1990–1998 ökade från 4,4 till aktuella 5,4 barn, en nivå som är i stort sett oförändrad sedan 1999.

Personalens utbildningsnivå varierar i landet, högst andel förskollärare finns i de större städerna (55 %) och lägst andel har glesbygdskommunerna (41 %).

Skolverket har utvärderat personalens kompetensutveckling och visar att kompetensutveckling i kulturfrågor och skapande verksamhet samt barns lek är lågt prioriterat.

Samma utvärdering visar också på stora variationer mellan kommuner och förskolor när det gäller att utöva pedagogisk ledning. Endast en tredjedel av förskolorna i förstudien är nöjda med den pedagogiska ledningen. I dessa fall fungerar inte styrkedjan mellan stat, kommun och enskilda förskolor/arbetslag som det är tänkt visar Skolverkets analys.

Detta är några av orsakerna till de svårigheter som förskolan har att ta del av offentliga kulturverksamheter, skapa samarbeten med kulturpedagoger och närma sig det lokala kulturlivet. Att besöka teatrar, bibliotek eller skolbio kräver resurser för att ta in någon vikarie i verksamheten och när den pedagogiska ledningen inte

fungerar blir genomförandet av läroplanens intentioner en fråga för den enskildes kompetens, förmåga och intresse.

Några goda exempel

Det finns exempel på lyckade arbetssätt och samarbeten som är väl värda att lyfta fram. Hur vanliga dessa är kan idag inte utläsas i befintlig statistik och utvärderingar.

Samverkan mellan förskola och bibliotek

Leka-språka-lära är ett projekt som utforskat nya samarbetsformer mellan bibliotek och förskola.

Universiteten i Karlstad, Göteborg och Umeå har haft i uppdrag av Myndigheten för skolutveckling att forma s.k. lärgångar för förskolepersonal och barnbibliotekarier. Lärgångarna har bestått av föreläsningar och workshops tillsammans med reflekterande samtal. Enligt Myndigheten för skolutveckling har både universiteten och arbetslagen samverkat och inspirerat varandra. Det har lett till nätverk och fortsatt utveckling i många kommuner. Planeringen har skett i samarbete med Kulturrådet och satsningen drivs vidare av Myndigheten för skolutveckling.

Pedagogiska inriktningar

Olika pedagogiska inriktningar är synliga inom förskolorna. Reggio Emilia institutet har påverkat många förskolors arbete genom att skapa ett drygt 40-tal nätverk spridda i landet som ger barnets kreativitet och individuella val stort utrymme. Waldorfpedagogik finns i ett 70-tal förskolor och även Montessoriinspirerad pedagogik.

Det vidgade språkbegreppet

Förskolorna i Bagarmossen i Skarpnäcks stadsdel i södra Stockholm startade 1993 utvecklingsprojektet "Pedagogik i en föränderlig omvärld" i samarbete med Reggio Emilia institutet och Lärarhögskolan. Förskolorna hade arbetat med språkutveckling en tid

och fick genom pengar från Socialdepartementet möjlighet att satsa mer medvetet på att dokumentera och föra ut den Reggio Emilia-inspirerade pedagogiken.

Idag arbetar 30 förskolor i Skarpnäck med olika språkutvecklingsprojekt. Myndigheten för skolutveckling har stött utvecklingsarbetet, där också grundskolan ingått och där barnens läroprocesser har stått i centrum. Arbetet har dokumenterats och handletts av professor Gunilla Dahlberg vid Lärarhögskolan i Stockholm. Dokumentationen har resulterat i ett stödmaterial utgivet av Myndigheten för skolutveckling som heter "Faktisk fantasi – barns språkutveckling i skapande."

Järfälla Kommun

En kommun som haft ett framgångsrikt arbete med kultur i skolan och förskolan är Järfälla. Där har man lyckats bygga en väletablerad struktur för att föra ut kulturen i förskolorna och skolorna. Man har ett stort kontaktnät utanför kommunen med olika myndigheter, kulturinstitutioner och kulturarbetare med motiveringen att det är en förutsättning för en bra kulturverksamhet.

Järfälla har en fast organisation med Järfälla Kultur i spetsen men också ett nätverk av kulturombud i alla enheter från förskolan till gymnasiet. Därutöver finns en grupp av rektorer och förskolechefer som också har kulturansvar.

Fasta tjänster med tydliga och avgränsade ansvarområden och örönmärkta pengar har varit ett effektivt sätt att utnyttja kompetens och resurser och en förutsättning för ett framgångsrikt arbete. Järfälla kommun är också en av de få kommuner där man regelbundet och metodiskt tar reda på vad barn och unga, även de små barnen, tycker om den kulturverksamhet som finns för dem.

5.4.2 Grundskolan

I det här avsnittet har vi framförallt tittat på grundskolan. När gymnasiet finns med är det särskilt utskrivet. Vi avstår från att definiera kulturbegreppet då vi menar att texterna i de lokala skolplanerna liksom i Skolverkets utvärderingar av ämnena bild, musik och slöjd tydligt visar hur olika man uppfattar och skriver fram kultur i skolan.

Antal skolor och elever

Läsåret 2003/04 fanns det 1 046 000 elever i grundskolan. Närmare 94 procent av dem gick i kommunala grundskolor. Antalet grundskolor uppgår till 5041.

6,2 procent, dvs. drygt 65 000 elever, gick i fristående skolor, vilket är en ökning med 7 400 sedan läsåret innan. Det fanns 554 fristående skolor.

Den vanligaste formen av fristående skola är den med allmän inriktning, där går 44 procent av alla barn. På andra plats kommer speciell pedagogik som exempelvis Montessori och Waldorf, där 30 procent går. Därefter kommer inriktningarna konfessionell (10 %), speciell ämnesprofil (8 %), språklig etnisk (8 %) och övriga (1 %).²

65 procent av de fristående skolorna fanns i storstadslänen: Stockholms, Västra Götalands och Skåne län. Fristående skolor fanns etablerade i samtliga län och i allt fler kommuner (166 av landets 290 kommuner).

För elever med intresse för estetiskt inriktade utbildningar finns grundskolor med estetisk inriktning eller profilklasser inom någon av konstarterna såsom dans, bild, teater, musik, musikal.

Gymnasieskolan erbjuder

- estetiskt program med inriktning bild och form, dans, musik eller film
- Riksrekryterande utbildning för yrkesdansare, musik, animation, folkmusik och cirkus
- Teknikprogram med inriktning på design, form, virtuell design m.m.
- Hantverksprogram med olika inriktningar.

Kultursyn i kommunala strategier och skolplaner

För skolledare, som har en nyckelposition i dagens skolutveckling, är de kommunala styrdokumenterna viktiga och ibland avgörande för hur kulturen kan räknas in i sammanhanget. Skolplanerna är offentliga politiska beslut som ska vara vägledande för kommunernas skolor. De måste vara tydliga utan att verka begränsande. De indikerar inriktningen som skolan har att följa. Dokumenten kan inspirera och legitimera, men de kan också fungera tillbakahållande.

---

² Barn, elever, personal och utbildningsresultat 2004, Skolverket, rapport 241.

Deras innehåll är i hög grad styrande för verksamheten, både med pedagogik och ekonomi för ögonen. Vad skrivs om kultur, kreativitet, estetik, ett vidgat textbegrepp, media etc.? En detaljerad inventering har inte kunnat göras inför denna rapport. Här presenteras i stället ett axplock från Sverigekartan som ger olika bilder och variationer att reflektera utifrån.

Hela landet – Skolplaner

Den mest genomtäckande belysning som gjorts avseende kommunala skolplaner har genomförts av Svenska Filminstitutet. I en första omgång tillfrågade Filminstitutet alla kommuner som bedrev organiserad verksamhet med film om de hade fastställt målsättningen med filmarbetet i den kommunala skolplanen eller i ett kulturpolitiskt program. Resultatet presenterades i rapporten *Skolbio i Skolplanen*, maj 2000. Året därpå begärde institutet in kommunala skolplaner från hela landet. Avsikten var att göra en analys av hur kommunerna i dessa planer, vid sidan av film i skolan, behandlade frågor kring kultur och medier.

Av Sveriges 289 kommuner omnämner 203 kommuner kultur eller estetisk verksamhet i sin skolplan. 52 kommuner exemplifierar med film eller skolbio eller anger den lokala biografen som en resurs för skolan. Det faktum att begreppet kultur förekommer i en skolplan säger dock inget om vilket värde verksamheten med kultur tillmäts eller hur man avser utveckla området. Ibland är det i skolplanerna oklart vad man överhuvudtaget menar med begreppet kultur.

Kultur anses inte självklart vara en fråga för hela skolan – eller ibland anges olika tonvikt, beroende på stadium. Exempelvis har Örnsköldsviks kommun som mål för förskolan att: ”Alla barn erbjuds kultur i olika former som ett stöd i sin utveckling”. I grundskolan återkommer inte detta, utan där handlar kultur om att elever utanför det obligatoriska musikämnet ska erbjudas frivillig undervisning i valfritt instrument. Nacka kommun anger ”kultur” under rubriken förskola. För grundskolan anges ”kulturärv”. Några få kommuner (t.ex. Trollhättan och Töreboda) hänvisar i skolplanen till att de har en särskild plan för arbete med kultur i skolan.

Begreppet skrivs ofta i den meningen att ”kultur” är något som ska in i skolan, och att det ska ske med viss regelbundenhet, t.ex. en gång per termin eller läsår. Då handlar det om elevernas möte med professionella kulturevenemang som musik, teater, film, dans osv.

Filminstitutet menar att det är anmärkningsvärt att skolans eget arbete med skapande så sällan uppmärksammas i anslutning till frågan om kultur som produkt.

Många kommuner är ändå medvetna om de kulturella processer som äger rum i skolan. Umeå definierar skolan som en del av det lokala kulturlivet:

I kommunen finns det ett omfattande kultur- och föreningsliv. En betydelsefull del av kulturlivet är de aktiviteter som bedrivs inom skolan. De är ofta av hög kvalitet och har en viktig roll i det övergripande pedagogiska arbetet.

Många kommuner talar om att arbeta med ”kulturarvet”. Men Svenska Filminstitutet anser att det är i vaga ordalag och att bilden är otydlig; Vems kulturarv – och på vems villkor?

I vårt mångkulturella och globaliserade samhälle, där kulturer och religioner inte självklart är nedärvda, kan alltför snäva formuleringar i en kommunal skolplan göra det svårt för unga människor att känna delaktighet och lojalitet inför politiskt fattade beslut.

Stockholms län – Skolplaner

En studie har gjorts av 26 kommunala skolplaner i Stockholms län (Graviz & Danielsson, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet 2002). Uppdragsgivare var det regionala resurscentret Film Stockholm. En första analys gjordes genom att ta utgångspunkt i ett trettiotal begrepp som sökord, t.ex. Media, Bild, Film, Kultur, Estetik, IT, Vidgat textbegrepp etc. Resultat erbjöd en del överraskningar.

En enda kommun hade skrivit in vikten av att använda olika *medier*. Bild omnämndes vid några tillfällen, och då främst avseende förskoleverksamhet. För skolverksamhet fanns det endast en som betonade skapande med bild, i meningen att få in den estetiska dimensionen brett i undervisningen – att barn skulle få pröva och utveckla olika uttrycksformer. *Film* nämndes i en skolplan.

Begreppet *kultur* förekom ofta (i 17 av de 26 skolplanerna), men med väldigt olika innebörd och ofta i sammanskriven form. Det skrivs om kulturarv, kulturella traditioner, mångfalden av (etniska) kulturer etc. Kulturliv står omskrivet på två ställen där själva begreppet kultur i övrigt inte förekommer. När begreppet ”kultur”

förekommer mer renodlat står det ofta för olika typer av kulturella inslag (t.ex. att använda kulturella uttrycksformer, Kulturskolan).

Två citatexempel:

Kulturupplevelser ska integreras i verksamheten och barn/elever ska få kunskap om andra kulturer, med särskilt fokus på de som finns representerade i Ekerö kommun. (Ekerö skolplan)

Verksamheten skall utformas så att varje elev ges möjlighet till dagliga kulturella upplevelser. (Vaxholms skolplan)

Estetik finns inte som begrepp i någon av skolplanerna, däremot står estetisk i fem kommuners plan. Oftast står det då som samlingsord för en pedagogisk aktivitet. Tydligast markering gör Nynäshamn:

I skolans uppdrag ingår att uppmärksamma de intellektuella såväl som de praktiska, sinnliga och estetiska aspekterna i skolarbetet, och att ge eleverna möjlighet att uppleva olika uttryck för kunskaper...

Skapande/Kreativitet och fantasi förekom ofta tillsammans (t.ex. Järfälla). Skapande fanns i sju skolplaner, kreativitet i tio, i några av dem främst i samband med förskolans verksamhet. Gestaltning förekom inte alls.

IT (el. ord med släktskap som multimedia, data, Internet) var det mest förekommande begreppet. Endast två av kommunerna hade ingenting inskrivet. Kommunikation förekom i hälften av skolplanerna. En kommun hade lyft det som ett särskilt utvecklingsområde:

kommunikation som inbegriper språkutveckling, kultur och kommunikationsteknologi. (Botkyrka)

Musik förekom i nio av skolplanerna, även i betydelsen av ett estetiskt redskap för att lära och gestalta kunskap. Drama, dans och teater fanns med i sex olika skolplaner. Ett vidgat textbegrepp är inte specifikt uttryckt.

Trollhättan – Skolplaner

I hela Västra Götalandsregionen (49 kommuner) finns en stark influens av kultur i de kommunala skolplanerna. Trollhättans kommun ger i sina kommunala direktiv en tydlig markering av kultur i olika former som väsentliga för individens växande.

Trollhättan är idag en av de kommuner i Sverige som visar en framsynt hållning både i sin verksamhet och i sina kommunala styrdokument. En medveten vilja som tog utgångspunkt i dokument som läroplaner och nationella mål för kulturpolitiken ledde till en *Kulturplan för barn och ungdom* i Trollhättan, 1998. Skolplanen antogs 2000.

I kommunen initieras mycket kulturverksamhet idag genom den så kallade Kulturbyrån. Handlingsplan för Kultur i 0–16/Kulturbyrån gjordes i samråd med kulturledare, förvaltning och politiker från KUB-nämnden och Lokala nämnden och antogs även den 2000. Inom Kultur- och fritidsförvaltningen finns också Kulturskolan, biblioteket, konsthallen och Magasin 15 (som bedriver musik- och medieverksamhet för unga mellan 13–18 år).

Skolplanen i Trollhättan anger viktiga aspekter, som flickors och pojkars olika villkor vad gäller ny teknologi, IKT som offensivt verktyg och skolbibliotekens centrala roll. Alla elevers språkutveckling betonas med syftet att ”nä goda kunskaper i svenska språket och kulturen”.

- Betydelsen av att teori och praktik samt fysiska och kulturella aktiviteter varvas för att befrämja lärandet skall uppmärksammas. Varje elev skall få tillgång till skapande uttryckssätt som en del i lärandet.
- Film och media skall få vara en källa till kunskap och verktyg för att utveckla elevernas kreativitet.

Trollhättans skolplan anger vidare att handlingsplanen för Kulturbyrån ska utarbetas i samverkan mellan Utbildnings-, kultur- och fritidsförvaltningen. Ett utdrag från årsredovisning 2005, Trollhättans kommun, Kultur/Utbildning/Barnomsorg, visar i kvalitetsredovisningen att: ”...samarbetet med Kulturbyrån har bidragit till ökad måluppfyllelse”.

5.4.3 Resurser

Vem bekostar kulturen i skolan?

För att rätt besvara den frågan behövs en intervju med varje enskild förskola och skola i landet. Ekonomin är en samverkan mellan skolans och den lokala kulturförvaltningens resurser, landstingets/regionens resurser och statliga subventioner till institu-

tioner och arrangörer. Samt i vissa fall (många?) föräldrarnas insatser.

Rapporter från kulturproducenterna säger relativt samstämmigt att skolorna i långt mindre utsträckning än tidigare har råd att köpa in kulturpedagoger och föreställningar. Även i de regioner som har en god struktur, ett samlat och rikt utbud och arrangörssubventioner talar kulturkonsulenterna om "vita fläckar" på kartan.

Kulturkonsulenterna i Region Kalmar uttrycker problemet så här:

Vi har ett rikt och kvalitativt utbud för barn och unga och samarbetar mycket bra. Det största problemet för vår del är kommunernas allt mer begränsade resurser för att kunna ta emot allt vi producerar och erbjuder dem. Ansvar för barn-/skol-/ungdomskultur ligger nästan uteslutande hos skolförvaltningarna numera. Där finner vi enstaka intresserade lärare, skolbibliotekarier och rektorer som försöker hinna med ett kulturansvar också. Många gör ett fantastiskt jobb. Kulturförvaltningarna som formulerar de kulturpolitiska målen i sina respektive kommuner och har kompetens och insyn i kulturfrågor har alltså inte ansvaret för barn och ungas kultur. Bristen på helhetssyn, tydligt ansvar, resurser i form av personer och ekonomiska medel är vårt största hinder.

För att skapa mer jämlika förutsättningar och få en större likvärdighet är detta ett område som bör undersökas och utvecklas.

Personalresurser

Verksamheten i förskoleklass, grundskola och fritidshem integreras i allt större utsträckning vilket innebär att fler personalkategorier än tidigare kommer in i skolan. Enligt nya mätningar i lärarregistret som tar hänsyn till bl.a. förskollärares och fritidspedagogers tjänstgöring i grundskolan ligger lärartätheten på 8,4 heltidstjänster per 100 elever. Ett område som vi inte har lyckats få kunskap om är i vilken mån fritidshemmen arbetar med estetisk verksamhet i organiserad form.

Statsbidrag till personalförstärkning

1990-talets försämrade ekonomi ledde till besparingar i skolan. Nedskärningar av personal blev en följd. Under samma period ökade antalet elever, vilket tillsammans med besparingarna gav en

minskad personaltäthet. Regeringen inrättade därför ett särskilt statsbidrag, de s.k. Wärnerssonpengarna, som stöd till personalförstärkningar i skola och fritidshem.

Vid uppföljningen av hur pengarna använts konstaterade Skolverket att personalförstärkningarna består till 74 procent av pedagogisk personal, främst lärare. 26 procent består av övrig personal, exempelvis elevassistenter och elevvårdspersonal.

För genomförandet av läroplanens intentioner om estetiska läroprocesser hade det varit intressant att veta om kommunerna hade utnyttjat möjligheten till att anställa andra typer av personal, exempelvis dramapedagoger, bibliotekarier osv. Det finns idag enligt Lärarförbundet ingen relevant mätning av vilka gruppen ”övrig personal” egentligen består av.

Vi vet genom enskilda skolors berättelser att författare, konstnärer och andra kulturarbetare kommer in i skolan för att samverka i olika teman och projekt. För samordningen av detta är ofta kommunens kultursamordnare och/eller de regionala kulturkonsulterna nyckelpersoner. I tidigare satsningar kring kultur i skolan kunde projekt blomma upp för att senare falna, när kultur-experten försvann ur det pedagogiska sammanhanget. I senare års utvecklingsarbeten har ofta mer långsiktiga implementeringsarbeten eftersträvat. Allt fler kommuner har nu startat verksamheter där kulturpedagoger inom olika konstarter finns i en pool för förskolor och skolor att samverka med. Det finns dock ingen samlad redovisning för vilka kommuner eller i hur många det förekommer.

Man har löst organiserandet av detta på olika sätt. Så har man till exempel i *Hällefors kommun* genom samverkan med Kulturskolan obligatorisk undervisning i dans i år 1, musik och rytmik i år 2, bild i år 3 och teater i år 4. Därefter fortsätter kulturskolans lärare att undervisa i bild och musik inom den vanliga timplanen samt har grupper i olika skapande ämnen och teman under fritidsverksamheten.

Trollhättan är exempel på en kommun där man byggt upp en särskild enhet för samordning av kultur i skolan, kallad Kulturbyrån, som har ansvar för att alla barn får tillgång till både ett professionellt kulturutbud och samverkan med kulturpedagoger.

AV-centraler/mediecentraler finns i många kommuner som en resurs för skolorna att få stöd i arbetet med film och media.

Allt fler kommuner ser vinsterna med att samordna de olika aktörerna inom kommunen för att erbjuda helhetsperspektiv. En kommun får exemplifiera: Kulturen i Botkyrka är den avdelning

inom Kultur- och fritidsförvaltningen i Botkyrka som har till uppdrag att producera och koordinera kulturverksamhet i kommunen. Kommunen har marknadsfört sig som en "upplevelsekommun". Samverkare med förskola och skola är bl.a. Botkyrka kulturskola, Botkyrka konsthall, Bildverkstan, Järnåldersbyn Hogslaby, Kulturpedagogiska enheten, Framtidsverkstan, Botkyrka mediecenter och Kulturmånaden. Kommunen har som mål att "erbjuda alla Botkyrkabor, särskilt barn och unga, möjlighet till kulturupplevelser och eget skapande." I kommunen sker samarbete även med Södertörns Högskola och med Mångkulturellt centrum, där kulturupplevelser och forskning finns i symbios.

Den samverkan som finns mellan förskola/skola och nationella och regionala kulturinstitutioner, regionala resurscentra för film och media samt fria grupper redovisas under respektive konst- art/verksamhet.

5.4.4 Den nationella utvärderingen av skolan

Genom att kortfattat redovisa den nationella utvärderingen av grundskolan 2003 (NU-03) i ämnena bild, musik och slöjd får vi en uppfattning om hur kultur och estetik uppfattas av elever och pedagoger i skolan. Redovisningen beskriver ämnenas förändring avseende läro- och kursplaner, förutsättningar för undervisningen samt måluppfyllelse. Utvärderingen är gjord av forskare vid olika universitet och högskolor och bygger på enkäter till såväl lärare som elever. I ämnet slöjd har utvärderingen också baserats på processtudier.

Bild

Forskarna hävdar att utvärderingens resultat bör ses i ljuset av vissa utvecklingstendenser i samhället som generellt påverkar bildämnet; data- och mediasamhällets snabba utveckling under de senaste decennierna, ökad betoning på design och kreativitet som national-ekonomisk konkurrensfaktor och slutligen förändringar i konstvärlden i riktning mot ökad användning av s.k. relationell konst, i vilken många medier används. Den sistnämnda tendensen kan förklaras som en konstform som använder olika medier, stillbild, video, dator och Internet för att kommunicera i bredare grupper.

Som motsats till relationell konst finns det som är mer traditionellt avseende teknik och kommunikationsform.

Enligt forskarna innebär utvecklingstendenserna att skolan måste ställa sig frågan vad kultur och konst är eftersom ett traditionellt konstbegrepp i bildämnet inte är lika relevant som tidigare. De krav som finns i Kursplan 2000 på arbete med traditionella och moderna metoder och tekniker ställer enligt forskarna bildämnet inför stora utmaningar med tanke på den digitala bildhanteringens snabba utveckling.

Den senaste utvärderingen visar att undervisningsgrupperna är för stora mot bakgrund av ämnets laborativa karaktär. De bildlärare som arbetade heltid i NU-03:s urval uppgav att de hade i genomsnitt 310 elever/vecka, ett antal som enligt Skolverket försvårar individuella elevkontakter.

I en rikstäckande undersökning från våren 2003 har 66 procent av bildlärarna behörighet i ämnet och lärarutbildning medan 33 procent inte är lärarutbildade eller utbildade i ämnet. En tredjedel av lärarna är alltså obehöriga.

Tre fjärdedelar av eleverna tycker att det stämmer mycket eller ganska bra att bildämnet är intressant, och mer än var fjärdedel tycker att det är ett av skolans roligaste ämnen, men de tycker inte ämnet är särskilt viktigt för framtida studier eller yrkesliv. En förklaring till detta kan, enligt forskarna, vara att bildämnet upplevs som ett ämne som hör fritiden till: över hälften av eleverna uppger att de framställer bilder för hand ofta eller ibland, och hela 80 procent uppger att de på sin fritid ägnar sig åt annan form av bildframställning (via fotografering, videokamera eller dator).

Överlag visar utvärderingen att bild är ett lågstatusämne men ett ämne som eleverna önskar få mer tid för. Det är också ett ämne som visar den högsta andelen elever som tycker att ämnet är svårt (32 % jämfört med t.ex. 18 % i idrott). En stor grupp elever är missnöjda över att de lämnas alltför mycket ensamma i sitt eget skapande. Bildämnet är vidare det ämnet som har störst andel elever som inte anser sig få reda på vad som krävs för att få ett visst betyg. Enligt Skolverket är detta anmärkningsvärt ur rättssäkerhetssynpunkt. De statliga styrdokumenterna som kursplaner och betygskriterier kan behöva ses över för att tydliggöra bedömningskriterierna.

Ingenting sägs i kursplaner eller i utvärderingen om samverkan mellan skolan och konstnärer eller lokala konstinstitutioner.

Forskarna visade att närmare hälften av eleverna (46 %) ansåg att det var för lite tid i bild, och endast var femte elev (19 %) att det var för mycket tid i ämnet. Önskemålet från eleverna om mer tid i bild och i övriga praktiskt – estetiskt inriktade ämnen är värt att reflektera över.

Många elevers tydliga behov av alternativa kommunikations- och uttrycksformer i en alltmer teoretiserad skola, är enligt NU 03 en signal till beslutsfattare på alla nivåer; en signal om att betoning av ämnenas mer teoretiska eller abstrakta målsättningar inte självklart är rätt väg att gå för att utveckla dessa ämnen.

Musik

Revideringen av kursplanen i musik år 2000 innebar bl.a. ett förtydligande av musikämnets roll och funktion i kursplanen. Musikens personlighetsutvecklande kraft lyftes fram i kursplanen och en fokusering gjordes på ämnets kärna – musicerande och skapande.

En övergripande slutsats från utvärderingen är att det finns stora variationer i fråga om vilka kunskaper i musik som utvecklas hos eleverna i olika skolor, klasser och grupper i musikundervisningen. Det finns också stora variationer när det gäller musiklärarnas arbetssituation och arbetsvillkor, tillgång till ändamålsenliga lokaler eller datorer. Det råder enligt utvärderingen inte likvärdiga förutsättningar ur ett nationellt perspektiv.

Enligt Sveriges officiella statistik för läsåret 2004/05 fanns det totalt 2 488 tjänstgörande lärare i musik, varav 62 procent hade pedagogisk utbildning. Vid 1992 års utvärdering uppgav 85 procent att de har behörighet att undervisa i musik på högstadiet. Siffrorna kan ställas i relation till att Skolverkets statistik³ under rubriken antalet lärare per ämne och skolår för fram att 16 300 lärare undervisar i musikämnet i grundskolans år 1–9. Skolverket bygger i det fallet på uppgiften att grundskollärarnas utbildning innefattar kompetens i att undervisa i ämnet musik.

Elever uttrycker att musiken i skolan utgör ett andningshål jämfört med de andra ämnena i skolan. Samtidigt försöker många lärare och Kursplan 2000 legitimera ämnet som ett kunskapsämne. I elevernas svar finns även en antydning om att ämnet är omodernt

---

³ Undervisningen per ämne i grundskolan hösten 2002 – Resultat av en undersökning om utbildning i undervisningsämnet. Dnr 2003:2735 / Publicerad 2005-02-01.

eller brister i genbredd. Drygt en fjärdedel av eleverna upplever att de skulle kunna visa sig bättre i ämnet om de bara fick chansen. Det finns en tydlig koppling mellan elevers betyg och i vilken utsträckning de musicerar på fritiden samt föräldrarnas inställning till ämnet och utbildningsnivå. En slutsats är att lärarna använder läroplanen, lokala arbetsplaner och andra dokument i relativt liten skala som utgångspunkt i undervisningen i musik. Lärarens personliga kunskaps- och intresseprofil kan enligt Skolverket få stor betydelse för vilka aspekter av ämnet som får störst utrymme.

Ingenting sägs i kursplanen eller utvärderingen om samverkan mellan skolan och musiker, musik- och kulturskolan eller lokala och regionala musikinstitutioner.

Enligt NU-03 riskerar utvärdering av ett estetiskt ämne alltid att få kritik för att inte ta tillräcklig hänsyn till de affektiva och estetiska kvaliteterna. I våra nordiska grannländer Danmark och Norge är man av tradition försiktig med att göra nationella utvärderingar av "konstämnen". Den modell som forskarna använt för utvärderingen av musik är tydlig med hur ämnet betraktas i utvärderingen. En matrismodell har använts för musikämnet. Det är viktigt att vara medveten om och hålla sig öppen för att musikämnet är mer och får vara mer än det som behandlas i NU-03.

Slöjd

Slöjdämnet är ett av de grundskoleämnena som är minst utforskat. Forskningen har framförallt handlat om själva slöjdämnet snarare än forskning om slöjdverksamheten i skolan. Vidare har inte slöjdämnet varit föremål för nationella och internationella utvärderingar som de andra ämnena i grundskolan. Genom den nationella utvärderingen 1992 uppmärksammades slöjden från centralt håll, vilket bidrog till att slöjdprocessen kom att stå i centrum i Kursplan 2000 för slöjdämnet.

Enligt gällande kursplan är slöjd ett ämne. Organisationen i två separerade slöjdarter finns inte föreskriven men finns i praktiken. Nästan hälften av lärarna uppger dock att de arbetar med slöjden som ett sammanhållet ämne. Eleverna har slöjdarterna växelvis upp till årskurs 5/6, därefter ökar valfriheten mellan skolorna. När eleverna får välja slöjdart väljer 80 procent av flickorna textilslöjd och 80 procent av pojkarna trä- och metallslöjd.

Styrdokumenten överlåter beslutet om hur slöjdämnet 330 timmar ska fördelas under grundskoletiden till lokal nivå. De flesta elever möter slöjdamnet för första gången i årskurs 3 utan att slöjdlärarna kan motivera varför. En förklaring, enligt Skolverket, kan vara ett direktiv från tidigare styrdokument som lever kvar.

Läsåret 2003/04 fanns det 3 366 lärare i trä- och metallslöjd, varav nästan 70 procent hade pedagogisk utbildning. Samma läsår fanns det 3 358 lärare i textilslöjd, varav 74 procent hade pedagogisk utbildning. En tredjedel av lärarna menar att en positiv effekt av timplanens avskaffande skulle bli att det ämnesöverskridande arbetet i skolan ökade, och att slöjden där skulle inta en viktig plats. En del uttryckte också farhågor om ett avskaffande av timplan och menade att skolan skulle bli alltför teoretisk.

Endast 37 procent av lärarna uppger att ämnesövergripande verksamhet förekommer. Här har det skett en förändring sedan 1992, då 61 procent av lärarna uppgav samverkan med andra ämnen. Detta är något som enligt Skolverket, går i motsatt riktning i jämförelse med skolutveckling i stort. Lärarna uttrycker dock en önskan att arbeta mer ämnesövergripande (70 %), men arbetar inte aktivt för att få igång ett sådant arbete (60 %).

Slöjden är det ämne i skolan där eleverna anser att de kan påverka innehåll och arbetssätt mest (59 % av eleverna). Elevernas syn på slöjden är mycket positiv: de känner engagemang (76 %), intresse (81 %), får ta egna initiativ (93 %).

Lärarna upplever också att trivseln är stor, de upplever sin lärarroll som utvecklande och engagerande. När eleverna beskriver vad som är dåligt i slöjd är tidsfaktorn återkommande: för lite tid, väntan på lärarhjälp eller att tiden går för fort under slöjdlektionerna.

Tre av fyra elever menar att slöjd är ett ämne där eleverna hjälper varandra. Att samtidigt få arbeta och prata är något som är kännetecknande för slöjdamnet (95 %) och som antas bidra till elevernas trivsel.

Ingenting står i kursplanen eller utvärderingen om samverkan mellan skolan och hantverkare, konsthantverkare, designers och hemslöjdskonsulenter.

Sammanfattningsvis är eleverna positiva till slöjden, ämnet intresserar dem. Utvärderingen visar att de känner arbetsglädje och att de får arbeta i sin egen takt. Dock uppfattar eleverna inte i någon större utsträckning att de har nytta av kunskaperna från slöjden vare sig för fortsatta studier eller för kommande arbetsliv.

Slöjdämnetts kvaliteter behöver lyftas fram och synliggöras för både lärare, föräldrar och för elever.

5.4.5 Lärarutbildning

I maj 2000 lade regeringen fram propositionen om den nya lärarutbildningen⁴. 2001 infördes den nya utbildningen som innebar att åtta lärarutbildningar fördes samman till en programutbildning. Den består av tre delar: ett allmänt utbildningsområde (AUO) på 60 poäng gemensam för alla blivande lärare, en eller flera inriktningar på 40 poäng, och en eller flera specialiseringar på minst 20 poäng.

I propositionen finns tydliga skrivningar om att den nya utbildningen ska ge lärare som kan integrera kultur och skapande i skolan:

Läraren måste också utmana barns och ungdomars föreställningar och visa på andra kulturerfarenheter, konstnärliga språk och kulturmöten. Som lärare bör man eftersträva att integrera kultur i skolan på ett sådant sätt att konstnärliga arbetsmetoder blir en kunskapsväg i skolans vardagliga arbete som öppnar dörrar mellan kulturliv och skola. (prop. 1999/2000:135, s. 9)

5.4.6 Högskoleverkets utvärdering av lärarutbildningen

Högskolverket har granskat kvaliteten på lärarutbildningen och följt upp effekterna av den reform som infördes 2001⁵. I bedömargruppen fanns både svenska och internationella experter inom området.

Granskningen av lärarutbildningen pekade på flera allvarliga brister. Den stora friheten att själv forma sin utbildning har t.ex. lett till att många fått en utbildning utan struktur och fördjupning. Strukturen visade sig komplicerad och svår att överblicka. Många studenter saknade en röd tråd i undervisningen. Utvärderingen ansåg det tveksamt om studenterna fick de kunskaper och den fördjupning som krävs för att utöva läraryrket.

Andra brister som påpekades är att studenterna inte garanteras undervisning i viktiga områden som t.ex. läs- och skrivutveckling

---

⁴ Regeringens proposition 1999/2000:135, *En förnyad lärarutbildning*.

⁵ *Utvärdering av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor*. Högskoleverket, Stockholm 2005.

samt betyg, prov och kunskapsbedömningar. Den verksamhetsförlagda utbildningen har också fått stark kritik.

I utvärderingen står förhållandevis lite med anknytning till barn, kultur och estetiska uttrycksformer. Erfarenheter från Malmö högskolas regeringsuppdrag med att undersöka modeller för kompetensutveckling för lärare avseende kultur i skolan har inte förts in. Det är först på en något undanskymd plats som en bekräftande ansats lämnas:

Estetiska uttrycksformers betydelse för lärandet och innebörden av det vidgade textbegreppet bör uppmärksammas i lärarutbildningen för alla lärarstuderande.⁶

Bland de rekommendationer som ställs till regeringen är att fördjupa lärarutbildningens innehåll. Lärosätena rekommenderas bl.a. att stärka sin forskningsanknytning och att säkerställa att alla studenter får den praktik som de har rätt till.

Samtliga lärosäten har uppmanats att redovisa skriftligt hur de ska förbättra lärarutbildningen. En ny utvärdering ska genomföras inom loppet av två år.

5.4.7 Kompetensutveckling

Att få en bild av situationen kring lärares kompetensutveckling har inte varit enkelt. Aktionsgruppen har fört samtal med lärarfacken, Myndigheten för skolutveckling, Skolverket, Sveriges Kommuner och Landsting och personer med erfarenheter från Lärarnas Samverkansråd.

Svaren är samstämmiga. En måttiffra för kompetensutveckling för lärare är 104 timmar per år. Kommuner och skolor avgör själva hur timmarna ska användas, och det förekommer att det läggs mer på vissa lärare och mindre på andra. Behoven ser olika ut i landet. En del kommuner tar ett samlat grepp. Men mer exakt information om vad som görs saknas, det finns ingen samlad statistik.

Vad gäller inslag med kompetensutveckling där kultur och estetik finns med tycker sig Myndigheten för skolutveckling se en viss trend. Språkutveckling, kultur och estetik i lärandet börjar diskuteras. Det förekommer att kommuner tar ett större grepp.

⁶ *Utvärderingen av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor. Del 3: Särskilda studier*, s. 110.

Nya former för kompetensutveckling har t.ex. prövats, där estetik vävts samman pedagogisk forskning och frågor kring lärandeprocesser och bedömning. Genom sammanslagningen till ett departement öppnas en tydligare möjlighet för myndigheten att tillmötesgå och göra gemensam sak med både kultur- och skolförvaltningar.

Ett led i att tydliggöra utvecklingen har gjorts genom Lärarnas Samverkansråd. (Rådet för skolans måluppfyllelse, inrättat i samband med läraravtalet ÖLA 00). Bland annat har rådet genomfört en djupstudie i 20 kommuner, under vart och ett av avtalsåren 2002, 2003 och 2004. Studien skulle belysa hur arbetet bedrivits inom de i ÖLA angivna sex förbättringsområdena: barns och elevers inflytande, arbetsorganisationen, arbetstiden, arbetsmiljön, lärarnas kompetens och introduktion av nya lärare. En slutrapport redovisade hösten 2004⁷.

I Samverkansrådets rapport påpekas att det råder en diskrepans vad gäller tolkningen av begreppet "kompetensutveckling". Den definition som användes vid avtalet beskrev det som "insatser som syftar till att utveckla lärares förmåga att skapa goda förutsättningar för elevernas lärande". För många lärare och skolledare i undersökningen har det ofta i stället varit liktydigt med "kurser och studiedagar". Former som nätverksarbete, lärande samtal, kollegial handledning och liknande har sällan tagits upp. En annan förskjutning som rapporten anger gäller att många lärare beskriver hur den egna utvecklingen blivit ett genuint intresse. Det är nu statusfyllt att vara "stadd i utveckling", medan status tidigare i första hand handlade om att kunna bygga på rutin. Lärarna diskuterar alltmer hur kompetensutvecklingen bör och kan stödja dem i deras uppdrag. Spänningen har minskat mellan de båda fälten ämnesfortbildning och pedagogisk/didaktisk utveckling.

En generell aspekt gäller att ekonomiska brister ofta satt broms i de kompetensutvecklingsplaner som kommunerna arbetat fram. Vid besparingstider har även enstaka lärares fortbildande insats drabbats. Vikariekostnader har sällan kunnat täckas. Lärare har fått lösa vikariefrågan sinsemellan, men vid val av tvungen prioritering har den löpande verksamheten satts i första rummet. Igångsatta ambitiösa planer (utvecklade bl.a. genom EU:s Växtkraft Mål 3) har kunnat få resurser bundna en tid, kommunala köpstopp har skapat en ryckig utveckling (eller ingen alls) som följd.

Bilden är totalt rätt dystert, men rapportunderlagen pekar även på att det finns goda exempel med kommuner som tagit kompetensinveste-

---

⁷ Uppföljning av ÖLA 00. Djupstudie i 20 kommuner 2002–2004. Lärarnas Samverkansråd, september 2004.

ringsdelen på allvar och verkligen involverat samtliga anställda. Andra framgångsrika vägar för växande kompetens har handlat om att bygga nätverk mellan förskolor, använda elevers lediga veckor för egen utbildning, eller att man optimerat resursanvändning genom att ta tillvara befintlig kompetens.

I de senare exemplen ser Aktionsgruppen en möjlighet till utvecklande samverkan för utbyte mellan kulturpedagoger och skola. Men uppenbart är att mer ekonomiska resurser behövs generellt för lärares kompetensutveckling.

6 Konstarterna

I kartläggningen redogör vi för barns kulturvanor under respektive konstområde: hur mycket teater de ser eller spelar själva beskrivs alltså under avsnittet om teater längre fram i rapporten, och det samma gäller för övriga konstområden. Siffror om barns kulturvanor har vi i första hand hämtat ur två återkommande statistikrapporter: Barnbarometern, från MMS mediamätning, som mäter 3–8-åringars kultur- och medievanor och *Kulturbarometern*, från Statens kulturråd, som mäter kulturvanor från 9 år och uppåt.

Barnbarometern bygger på intervjuer med barnens föräldrar och varje fråga ställs till ca 400 personer. Siffrorna i den senaste Kulturbarometern (från 2002) bygger på intervjusvar från 457 barn och ungdomar mellan 9 och 24 år. Om man delar upp svaren i dessa båda undersökningar i olika åldersgrupperingar och efter kön blir underlaget alltså mycket litet.

Det finns inte särskilt mycket material att utgå ifrån när vi ska beskriva vilka kulturaktiviteter barn och unga själva vill göra eller hur de uppfattar det utbud som finns. De studier som finns gäller ungdomar. Vad små och mellanstora barn vill göra eller vad de tycker om de kultursatsningar som görs för dem finns det ingen samlad kunskap om.

Det man mäter är vad barnen redan gör – främst gäller mätningarna kulturkonsumtion. Barnens eget skapande finns inte med i kulturvaneundersökningarna – utom när det gäller att spela musikinstrument eller sjunga i kör. I det fortsatta utredningsarbetet kommer Aktionsgruppen att ställa frågor direkt till barn och ungdomar om kultursatsningar som rör dem.

När det gäller kulturutbudet för barn och unga finns det alltför lite forskning om hur mötet mellan de konstnärliga institutionerna och deras publik ser ut. Det vi redovisar här är framför allt siffror över utbudets storlek – hur många barn nås av hur mycket kultur?

Men vi vet alltför lite om vad barnen tycker om det som skapas för dem.

Vi skriver också om vilka stora aktörer som finns inom respektive konstområde – både de som producerar och förmedlar kultur och de olika intresseorganisationer som finns.

6.1 Litteratur

6.1.1 Barnens läsvanor

Svenska barn är flitiga läsare – åtminstone upp till tonåren. Men när det gäller högläsning för små barn har det skett en markant minskning sedan 1980-talet. Det visar de två statistikrapporter som regelbundet redovisar barns läsvanor: *Barnbarometern*, från MMS mediamätning, som mäter 3–8-åringars kultur- och medievanor och *Kulturbarometern*, från Statens kulturråd, som mäter kulturvanor från 9 år och uppåt. Siffrorna i båda mätningarna avser läsning på fritiden – alltså inte läsning som sker i förskolan eller skolan.

Då och då görs också särskilda läsvaneundersökningar. På Svenska barnboksinstitutets webbplats www.sbi.kb.se finns en litteraturlista över studier om barns och ungdomars läsvanor från de senaste tio åren.

Ett exempel är den nordiska undersökningen *Læs! Les Läs. Læsevaner og børnebogskampanjer i Norden*, (Anette Öster, Center for børnelitteratur, Roskilde Universitetsforlag 2004). Den bygger på uppgifter från 3 374 9–15-åringar i Norge, Danmark och Sverige. Studien visar att de svenska barnen läser mer än sina jämnåriga i Norge och Danmark och fortsätter att läsa högre upp i åldrarna. Till och med sjunde klass läser mer än 50 procent av barnen flera gånger i veckan. På barnens topplista står böcker av författare som JK Rowling, JRR Tolkien, Roald Dahl, Ole Lund Kirkegaard, Måns Gahrton, Moni Nilsson Brännström och Astrid Lindgren.

Barnbarometern 2002/2003 visar att 3–8-åringar ”läser” i genomsnitt 22 minuter per dag – att jämföra med de 123 minuter de ägnar åt TV- och videotittande. Mätningarna visar att den tid som små barn läser eller blir lästa för har mer än halverats sedan den första mätningen 1984. Föräldrarnas utbildningsnivå har betydelse för om barnen läser varje dag: 65 procent av föräldrarna med kort utbildning och 83 procent av föräldrarna med hög utbildning läser för sina barn varje dag.

Kulturbarometern 2002 visar att det finns en könsskillnad i läsvanor som ökar med stigande ålder. I åldern 9–14 har 77 procent av pojkarna och 89 procent av flickorna läst en bok någon gång de senaste fyra veckorna. I åldern 15–24 fortsätter flickorna att läsa mer än pojkarna: 74 procent har läst en bok de senaste fyra veckorna mot 61 procent av pojkarna. Den här skillnaden består i vuxen ålder. Skillnaden i intresse för bokläsning syns också i intresset för att gå på biblioteket, särskilt om man tittar på de riktigt flitiga biblioteksbesökarna. Av de 15–24-åringar som har angett att de varit på biblioteket den senaste veckan är det 21 procent av männen och 40 procent av kvinnorna.

6.1.2 Bokutgivning

År 2004 gavs 1 412 barn- och ungdomsböcker ut i Sverige. Det är en imponerande siffra, men vad döljer sig bakom? Svenska barnboksinstitutet (SBI) gör varje år en "bokprovning". Bokprovningen baseras på hela årets utgivning – alla etablerade förlag skickar in sina böcker till SBI och de små förlagen söker SBI själva upp. Enstaka titlar utgivna på eget förlag eller mycket små förlag kan saknas i bokprovningen.

Böckerna kategoriseras efter ursprungsland, förstautgåva eller nyutgivning, om författaren är debutant eller inte osv. SBI tittar också på om huvudpersonen i boken är flicka eller pojke. Nedanstående siffror är hämtade ur 2004 års bokprovning.

Hälften av alla barn- och ungdomsböcker som gavs ut var svenska originalutgåvor. 215 av dem var återutgivningar. Bilderboken är den största kategorin bland de svenska böckerna: 177 stycken gavs ut under året. På sista plats kom serierna med bara 5 titlar – alla med en pojke i huvudrollen.

17 barnböcker gavs ut på andra språk än svenska. 5 på arabiska, 3 på engelska, 2 på kinesiska och somali och 1 vardera på pashto, persiska och singalesiska. En bok kom ut på romani chib och det var den enda bok som gavs ut på något av de fem nationella minoritetsspråken.

Bland de 715 barn- och ungdomsböcker som översattes från ett annat språk dominerar engelskan stort som originalspråk med 426 titlar (73 %). På andra plats kommer japanska med 33 titlar (mot 22 året innan). Den höga siffran beror på det ökande intresset för de japanska mangaserierna. Danska, tyska och norska böcker

ligger alla på runt 30 titlar var. Sammanlagt finns det böcker översatta från 15 olika språk. Med undantag från japanska och en bok på hebreiska är samtliga översatta från europeiska språk.

I bokprovningen finns också uppgifter om författarnas och huvudpersonernas kön. De svenska böckerna är oftast skrivna av en kvinna: 281 kvinnliga författare mot 193 manliga. Vilket kön som är vanligast bland huvudpersonerna varierar med böckernas kategori: 111 bilderböcker har en pojke som huvudperson och 74 en flicka. 17 böcker har ett par som huvudpersoner. Kapitelböckerna har den jämnaste könsfördelningen: 26 handlar om en flicka, 27 om en pojke och 8 om ett par. När vi kommer till mellanåldersböcker och ungdomsböcker dominerar flickorna stort: 108 flickor mot 51 pojkar i mellanåldersböckerna och 100 flickor mot 50 pojkar i ungdomsböckerna.

6.1.3 Barnböcker från hela världen

Ett initiativ för att främja mångfald i barnboksutgivningen är nätverket *Den hemliga trädgården*, som vill lyfta fram världslitteraturen för barn – både den som redan finns översatt och den som väntar på att bli det. Med världslitteraturen menas här den rikedom av barn- och ungdomslitteratur som kommer ut i Afrika, Asien, Latinamerika, Mellanöstern och delar av Europa.

Nätverket består av Barnängens världsbibliotek i Solidaritetshuset, Stockholm, IBBY-Sverige, Internationella biblioteket/Stockholms stadsbibliotek och Svensk Biblioteksförnings specialgrupper för Asien, Afrika, Latinamerika, för Mångfald och flerspråkighet, för Barnbibliotek, Unga Vuxna och Skolbibliotek.

Den hemliga trädgården är också namnet på den skrift som nätverket har tagit fram, som presenterar ett urval av barn- och ungdomsböcker från Afrika, Asien, Mellanöstern och Latinamerika. Ytterligare en skrift med titeln *Den hemliga trädgården – stigar och spår* – presenteras på bokmässan i Göteborg 2005.

En tredje trycksak är en broschyr med titeln *Några av världens bästa barnböcker*, som listar ett urval helt nödvändiga barnböcker, som ännu inte översatts till svenska.

Se också nätverkets webbsida www.macondo.nu/hemliga.htm

6.1.4 Flerspråkiga barnböcker

Ungefär 15 procent av alla barn i Sverige har utländsk bakgrund, dvs. de är födda utomlands eller har båda föräldrarna födda utomlands. Enligt SCB:s Barn och deras familjer 2002 är det 262 115 barn under 18 år.

Därutöver tillhör ca 112 000 barn någon av de fem nationella minoritetsgrupperna. Sverigefinnar är den största gruppen, ca 90 000 barn. (källa Integrationsförvaltningen, Stockholms stad). Förra året kom det enligt SBI:s bokprovning ut en barn- och ungdomsbok på något av dessa språk: *Mure ang lune Paramiçi*, sagor på romani chib av Erland Caldaras Nikolizsson.

Läroplanen för förskolan betonar att det är viktigt att stimulera både modersmålet och svenskan hos tvåspråkiga barn. Enligt Kulturrådet finns det alldeles för få böcker på invandrarspråk eller tvåspråkiga böcker eftersom efterfrågan är stor från förskolor, skolor och bibliotek.

På *Rinkeby bibliotek* finns en lång erfarenhet av att arbeta med barns språkutveckling. Sedan år 2000 pågår ett samarbete med bokförlaget Mantra i London, som ger ut böcker med text på engelska parallellt med ett tjugotal olika språk. Böckerna kompletteras med inläsningar på CD, storböcker, CD-rom, affischer, spel och dockor.

Tack vare ett bidrag till inköp av böcker på somaliska kunde biblioteket översätta och köpa in två titlar på svenska och somaliska, böcker som förskolor, skolor och bibliotek erbjöds köpa. Ytterligare två titlar beställdes in i vardera tre upplagor: arabiska, somaliska och turkiska. Bokhandeln Bokspindeln förmedlar böckerna och det övriga materialet från Mantra, böckerna säljs också via Bibliotekstjänst.

Tack vare att bokförlaget Tranan och Fisksätra bibliotek också engagerat sig har två titlar till kunnat beställas. I Fisksätra finns både erfarenhet och nya projektpengar i "Språk som rikedom". En intresseanmälan skickades ut till bl.a. biblioteken och därefter har fem upplagor av två titlar beställts in, på arabiska, somaliska och engelska som parallellspråk. Trots intresse saknas ekonomiska resurser att beställa fler upplagor. Minimiupplagan är 400 ex för ca 50 kr styck. För att kunna fortsätta och utveckla arbetet med böcker på parallellspråk behövs nya stödformer som är bättre anpassade till behoven av böcker i många små upplagor.

Biblioteken har inlett samarbete med Internationella biblioteket i Norge och Ljudbiblioteket i Danmark som har ansvar för utgivningen i respektive land. Förhoppningen är att kunna utbyta erfarenheter och söka EU-bidrag gemensamt men för att Sverige ska kunna vara med krävs en annan organisation.

Rinkeby bibliotek har fört fram flera synpunkter till Aktionsgruppen: Uppgiften att ta fram och sprida böckerna är för kostsam och arbetskrävande för att ligga på två enskilda bibliotek. Erfarenheter och synpunkter från användare i hela landet behöver samlas in och spridas och knyts till forskning i tvåspråkighetsutveckling. Kontakter med svenska invandrarförslag, Bibliotekstjänst, Myndigheten för skolutveckling m.fl. behöver utvecklas. Det är angeläget att bygga ut ett samarbete med Mantra och andra förslag med liknande utgivning för att ta fram och distribuera tryckta och inlästa översättningar till svenska och därmed göra materialet tillgängligt för flerspråkiga barn i Sverige.

Södertälje stadsbibliotek har i samarbete med Kulturrådet översatt 14 bilderböcker till suryoyo, det språk som talas av assyrier/syriar. Böckerna, som är på svenska, kompletteras med en cd med texten inläst på suryoyo och svenska. Böckerna kan användas både hemma och på förskolan och stöder barnens språkutveckling både på svenska och suryoyo.

Södertälje stadsbibliotek har nu fått projektmedel tillsammans med En bok för alla för att översätta två bilderböcker och spela in inläsningar på cd till bl.a. arabiska, spanska, albanska och farsi.

Kulturrådet fördelar stöd till (enspråkiga) böcker på invandrar- och minoritetsspråk. Stödet kan också gå till översättning av barnböcker. Bedömningen av vilka böcker som ska få stöd utgår från bokens kvalitet, olika språkgruppers tillgång till och behov av litteratur – både för vuxna och för barn. Stödet ges i efterhand till redan tryckta böcker.

Under 2004 fick fem barnböcker stöd: Astrid Lindgrens *Känner du Pippi Långstrump?* (1947) översattes till mandarin och taipe (kinesiska) och *Lotta på Bråkmakargatan* (1961) översattes till bengali. Gunilla Woldes *Totte bygger* (1970) och *Emmas första dag på dagis* (1976) översattes båda till persiska. (Originalutgåva inom parentes.)

6.1.5 Böcker för funktionshindrade barn

Det finns inga definitiva siffror på hur många barn och ungdomar som har ett funktionshinder som gör att de behöver få litteratur som är anpassad till deras funktionshinder: t.ex. i punktskrift, som talbok, taktil bok eller teckenspråksbok. I *Upp till 18 – fakta om barn och ungdom*, från Barnombudsmannen från 2004 redovisas att ca 2 200 barn under 18 har en synskada, 8 800 barn är hörsel-skadade och mellan 90 000 och 170 000 barn har någon form av läs- och skrivsvårigheter. Cirka 8 000 barn mellan 2 och 17 år har en form av utvecklingsstörning som gör att de går i särskola eller får insatser enligt LSS (Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade).

Talboks- och punktskriftsbiblioteket, TPB, producerar och lånar ut litteratur på medier som är anpassade för personer med läshinder. TPB ska också informera och sprida kunskap om talböcker, punktskrift och läshandikapp, och de deltar i utvecklingen av nya medier för personer med läshandikapp.

TPB har i uppdrag att göra 25 procent av det som ges ut under ett år tillgängligt som talbok. Talböcker lånas ut via folkbibliotek och skolbibliotek men punktskriftsböcker lånas ut direkt från TPB.

- Ett problem är samtidigheten, de barn som läser talböcker vill självklart gärna läsa böckerna samtidigt som deras kompisar läser den tryckta boken. Idealet vore förstås att förlagen gjorde boken tillgänglig redan från början, säger Jenny Nilsson, barnbibliotekarie på TPB.

De senaste fem åren har det hänt mycket på talboksområdet. Sedan 2001 gör TPB alla sina talböcker i s.k. *DAISY-format* (Digitalt Audiobaserat InformationsSystem). Det innebär att en bok som förut kunde bestå av en hel rad kassetter nu ryms på en enda cd-romskiva. Böckerna läses på dator eller särskilda talboksspelare. Tekniken gör det möjligt att bläddra mellan olika kapitel och lägga in bokmärken – en stor förbättring jämfört med att sitta och spola sig igenom mängder av kassetter för att hitta tillbaka till rätt ställe i boken!

Taktila bilderböcker görs för synskadade barn, för att de ska få möjlighet att lära sig förstå och tolka bilder. Böckerna har oftast en tryckt bok som förlaga. Originaltexten förs över till punktskrift och storstil och bilderna görs oftast för hand i olika material och

kontrastrika färger. Produktionen blir därför både kostsam och långsam – men med mycket hög kvalitet.

TPB:s projekt Bilderböcker för alla syftar till att göra bilderböcker för små barn tillgängliga också för barn med grav synskada och andra funktionshinder. För att kunna öka produktionen och göra den billigare provar man nu metoder med screentryck. Projektet ska utvärderas i slutet av 2005.

- Det finns en stor efterfrågan på taktila bilderböcker och detta gäller både barn med synskada och barn med andra funktionshinder (koncentrationsstörningar av olika slag, t.ex. ADHD och även utvecklingsstörning). TPB har en väldigt liten produktion som av upphovsrättsliga skäl hittills varit tillgänglig endast för synskadade barn. Där skulle det behövas fler böcker och kanske också olika typer av bilderböcker som är anpassade för olika gruppers behov, säger Jenny Nilsson.

TPB har en särskild webbplats, Barnens TPB, som vänder sig till barn upp till tolv år. Sidan finns i en lättläst version, och det går också att få den uppläst. Här kan barn låna punktskriftsböcker, söka i TPB:s katalog, skriva egna boktips och läsa varandras. Det går också att skicka post till TPB:s barnbibliotekarie och tipsa om böcker som man skulle vilja läsa som talbok.

6.1.6 Läsfrämjande insatser

Barnlitteraturen har sitt alldeles speciella problem, som ingen annan konstform har i samma utsträckning: det finns så många böcker att det kan vara svårt att hitta rätt. Dels för att olika barn har olika intressen, men också för att kvaliteten är så skiftande. Frågan är vem som har tolkningsföreträde – den vuxna litteraturföreträdaren, eller den unga läsaren?

Det finns ett antal olika satsningar som ska hjälpa läsare och böcker att hitta fram till varandra.

Kulturrådet fördelar 6,7 mnkr per år i *stöd till läsfrämjande insatser*. En del av stödet går till att producera en katalog som presenterar ett urval av årets utgivning av barn- och ungdomsböcker på ett sätt som lockar till läsning. Katalogen trycks i 400 000 ex och sprids gratis till bibliotek, skolor och bokhandlar. Biblioteken står för ca 75 procent av beställningarna och sprider sedan katalogen vidare till barn och föräldrar. Intresset för katalogen har spritt sig

utanför landets gränser och Kulturrådet får nu även beställningar från ett antal bibliotek i Finland som vill sprida information om svenskspråkiga böcker.

Bokjuryn är en årlig omröstning där barn mellan 0 och 19 år får rösta fram årets bästa bok i fyra åldersgrupper: 0–6 år, 7–9 år, 10–13 år och 14–19 år. Barnen får rösta på alla böcker som gavs ut under året. 2003 deltog 45 000 barn i omröstningen. Bokjuryn administreras av En bok för alla. (Se www.bokjuryn.se)

Barnens bibliotek är en nationell webbplats som drivs av regionbibliotek Västra Götaland med stöd från Kulturrådet. Webbplatsen vänder sig direkt till barn upp till 14 år med barns egna boktips, möjlighet att skicka in egna texter, länkar som kan vara intressanta för barn m.m. Barnen kan också få svar på frågor från bibliotekarierna. Här finns också information om böcker för barn med olika läshandikapp. (Se www.barnensbibliotek.se)

6.1.7 En bok för alla

En bok för alla (EBFA) är ett ideellt aktieföretag som ägs av ABF, Studieförbundet Vuxenskolan, Föreningen Ordfront och Föreningen En bok för allas vänner. Syftet med verksamheten är att ge ut och sprida god litteratur till ett lågt pris. Bokutgivningen stöds av staten. EBFA ger årligen ut 30 barn- och ungdomsböcker och 20 vuxenböcker. Böckerna säljs i bokhandeln, av lokala bokombud och på många håll även på biblioteken.

EBFA driver också läsfrämjandeprojekt, t.ex. Läs för mig pappa, ett projekt som syftar till att få män inom LO-facken att läsa högt för sina barn. En bok för alla samordnar också Bokjuryn, där barn röstar fram sina favoritböcker varje år.

6.1.8 Författarcentrum

Författarcentrum är en ideell organisation med 700 författare som medlemmar. Författarcentrum har fyra regionala organisationer, FC Öst, Syd, Väst och Norr, som samarbetar i en gemensam riksorganisation. Målet för verksamheten är att föra ut litteratur i samhället och att värna yttrandefriheten.

Ett av Författarcentrums viktigaste uppdrag är att stimulera barns och ungdoms läsande genom att initiera läsprojekt och förmedla författarbesök till skolorna.

Föreningen driver en mängd olika läsprojekt runt om i Sverige. Det största är *Läsning pågår*, som är ett samarbete mellan Författarcentrum Öst och Stockholms stad. Sedan starten 1998 har 82 procent av Stockholms stads grundskolor deltagit i projektet vid något tillfälle. Det innebär att ca 60 000 elever hittills har fått författarbesök. Ett hundratal författare har varit ute i skolorna och mött sina unga läsare.

2004 förmedlades 1.486 författarbesök av förmedlingarna i Norr, Öst, Syd och Väst. Cirka 50 procent gick till barn- och ungdomsboksförfattare.

Bokförlaget *Podium* drivs inom ramen för Författarcentrum Öst. Sedan 1998 har Podium, med stöd från Kulturrådet, löpande gett ut två- och flerspråkiga böcker varav många för barn och ungdom. Podium har bland annat översatt fyra barnböcker till romani (Astrid Lindgrens *Pippi Långstrump*, Gunilla Lundgrens *Aljosha, zigenarhövdingens pojke och Tariq, bergets hövding* samt Moni Nilsson-Brännströms *Tsatsiki & Morsan*). Bilderboken *Fem små fingrar* (2004) av Mostafa Rahmandoust/bild: Henrik Lange innehåller fingerlekar på persiska och svenska för barn 0–3 år. Hösten 2005 utkommer det tvåspråkiga seriealbumet (romani och svenska) *Sofia Z-4515* av Gunilla Lundgren och Amanda Eriksson. Podium initierar även utgivning på samiska, ett annat av minoritetsspråken, i och med höstens utgivning av *Vidd – Poesi från Sápmi/Viidus – Divttat Sámis*. I denna tvåspråkiga (nordsamiska och svenska) antologi presenteras fyra samiska poeter: Rose-Marie Huuva, Simon Marainen, Thomas Marainen och Inghilda Tapio. Podiums böcker distribueras numera av Förlagssystem AB i Falun. Tre av böckerna på romani kan beställas kostnadsfritt från Liber till verksamhet i modersmålet, genom ett samarbete mellan Podium, Kulturrådet och Skolverket.

6.2 Film

6.2.1 Barns filmvanor

Barn och ungdomar har ett stort filmintresse. Redan små barn ser mycket film men inte i första hand på biograf utan på TV, video, dvd och via internet. 37 procent av 3–6-åringarna tittar på video en genomsnittlig dag. Den genomsnittliga tittartiden har stigit från 7 minuter per dag 1984 till 39 minuter 2002/03. Under det senaste året har 63 procent av 3–8-åringarna sett film på bio, allt enligt Barnbarometern 2002/2003. I huvudsak går barnen på bio tillsammans med familjen.

Äldre barn och ungdomar går oftare på bio än småbarnen. I åldersgruppen 9–14 år svarar 46 procent att de varit på bio de senaste fyra veckorna, motsvarande siffra för 15–24-åringar är 59 procent enligt Kulturbarmetern 2002.

Under 2004 har biobesöken sjunkit och i första hand är det ungdomarna som stannar hemma.

Att se film på bio är en möjlighet i första hand reserverad för barn som bor i större städer. Enligt uppgifter från Svenska Filminstitutet är Sverige visserligen Europas biograftätaste land, med över tusen registrerade biografer, men mindre än hälften av dessa visar fler än fem föreställningar per vecka. De flesta av dessa mest aktiva biografer ligger i större städer och de står för nära 90 procent av biobesöken. Enligt Svenska Filminstitutet är filmutbudet på den ordinarie biografrepertoaren ofta starkt begränsat, inte minst när det gäller film för barn och ungdom.

Ungdomsstyrelsens enkätundersökning om 16-åringars kultur- och fritidsvanor, *Arenor för alla*¹, visar att de flesta ungdomar ser film hemma – runt 90 procent på alla de fyra orter som är med i undersökningen. Hur stor andel som ser film på bio varierar mellan bostadsorterna. I Bengtsfors/Årjäng ser 53 procent av pojkarna film på biograf (91 procent tittar hemma) medan 87 procent av pojkarna i Stockholms innerstad ser film på bio.

---

¹ *Arenor för alla*. En studie om ungas kultur- och fritidsvanor, Bengt Larsson, Ungdomsstyrelsen 2005.

6.2.2 Ungas eget filmskapande

Kommuner och skolor spelar en viktig roll när det gäller att bereda möjlighet för unga att själva uttrycka sig med rörliga bilder. Tidigare har många kommuner inrättat särskilda medieverkstäder eller animationsverkstäder där barn och ungdomar själva har kunnat göra film på video. I takt med att videotekniken blivit enklare och billigare har förskolor och skolor i allt större utsträckning skaffat egen utrustning.

Många skolor har gjort stora ansträngningar för att bredda satsningen på IT, från att gälla ordbehandling i datorer och informationssökning på Internet, till ett mer omfattande arbete med digitalkameror och multimedia. Allt fler kommuner väljer också att vidga musikskolans verksamhet till att också omfatta arbete med andra uttryck, som till exempel film och andra medier, vilket är betydelsefullt för att kunna möta ungas fritidsintresse för filmskapande.

Under åren 1982–1993 fördelade Svenska Filminstitutet ett stöd till lokalt arbete med video. Detta stöd har i många kommuner haft stor betydelse för att initiera videoverkstäder, skolmedieverkstäder och lokal-tv stationer där barn och ungdomar getts möjlighet till eget skapande med rörliga bilder.

En stor del av ansvaret för att främja barns- och ungdomars egna möjligheter att uttrycka sig med rörliga bilder vilar idag på regionala resurscentrum för film och video. Svenska Filminstitutets uppgift har blivit att samordna ett nationellt erfarenhetsutbyte och konsultativt delta i olika lokala och regionala utvecklingsprojekt tillsammans med skolor, lärarutbildningar eller föreningar. Samtliga 19 regionala resurscentrum för film och video arrangerar regionala festivaler med filmer gjorda av barn och ungdomar i regionen.

Sedan 1996 arrangerar Trollhättans kommun en nationell videofilmfestival för ung svensk film, kallad Novemberfestivalen. Festivalen är en tävling där filmare upp till 26 år tävlar i tre klasser. Festivalen arrangeras tillsammans med Folkets Hus Kulturhuset i Trollhättan, Västra Götalandsregionen, Svenska Filminstitutet samt av det regionala resurscentrum för film och video som innehar Kulturdepartementets särskilda nationella uppdrag inom området regional filmverksamhet. Novemberfestivalen har blivit en allt viktigare mötesplats inte bara för unga filmskapare, utan också för de handledare och lärare som lokalt och regionalt arbetar med att stödja ungas filmskapande.

Sedan 2001 har Svenska Filminstitutet varje vår bjudit in unga filmare till en konferens på Filmhuset i Stockholm, kallad Drömfabriken, där ungdomar som själva gör film har kunnat möta varandra och diskutera film och filmskapande tillsammans med företrädare för filmbranschen.

6.2.3 Professionell film för barn

Bland de fem mest sedda filmerna i Sverige 2004 finns två barnfilmer enligt Svenska Filminstitutets statistik över öppna filmvisningar: *Harry Potter och fången från Azkaban* (över 700 000 besökare) och *Björnbröder* (över 600 000 besökare). Bland de fem mest sedda svenska långfilmerna kommer barnfilm på andra och tredje plats: *Hip Hip Hora!* och *Lilla Jönssonligan på kollo* – de hade båda runt 300 000 besökare. Andra barnfilmer med stor publik var *Spy Kids 3*, *Superhjältarna* och *Kogänget*. Amerikanskt och animerat dominerar när det gäller barnfilm.

Att producera film är dyrt. Enligt Gila Bergqvist Ulfung, barnfilmskonsulent på Svenska Filminstitutet, kostar det åtminstone 15 mnkr att göra en barnfilm i långfilmsformat. Minst tio procent av Svenska Filminstitutets förhandsstöd ska gå till barnfilm, vilket ger barnfilmskonsulenten ca 19 mnkr per år att fördela i förhandsstöd till långfilm, kortfilm, animerat och dokumentärer för barn. Stödets storlek är beroende av hur mycket pengar som kommer in via biljettintäkterna på bio. Stödet har i stort sett varit detsamma under de senaste tio åren.

Gila Bergqvist Ulfung har bestämt att ge pengar till tre långfilmsprojekt per år. Minst en film per åldersgrupp är målet (5–8 år, 9–12 år och 13–15 år). Det innebär att varje film kan få 3–4 mnkr i stöd, resten måste sökas hos andra finansiärer – Sveriges Television, regionala resurscentra för film och video, olika nordiska och europeiska filmfonder. Möjligheterna att få privata finansiärer till barnfilm är nästan obefintliga – barnpubliken är för liten och det är nästan omöjligt att spela ihop produktionskostnaderna.

Animerat, kort- och novellfilm får en större andel av sina produktionskostnader genom förhandsstödet – ca 50 procent.

Svenska Filminstitutet lämnade in ett underlag till en ny svensk filmpolitik till Kulturdepartementet i december 2004. Där skriver man att det behövs en nysatsning på svensk barnfilm. Filminstitutet skriver att för att utveckla barnfilmen krävs:

- mer pengar,
- långsiktiga utvecklingsinsatser,
- utvecklingsstöd till producenter av barnfilm,
- samarbete med televisionen,
- ökad satsning på animation och
- höjd status.

Filminstitutet skriver också att det bör göras minst fem svenska långfilmer för barn upp till tolv år per år för att bibehålla publikens intresse. Man föreslår också att insatserna för barnfilm bör fördubblas under kommande avtalsperiod för filmavtalet.

Det danska stödet till barnfilm ses som ett föredöme. Enligt den danska filmlagen ska minst 25 procent av det statliga stödet till dansk film gå till barn- och ungdomsfilm, vilket resulterar i stöd till 5–6 långfilmer per år, dvs. ungefär dubbelt så mycket som i Sverige.

Från och med 2006 kommer den statliga filmpolitiken att regleras dels i ett avtal mellan staten och film- och tv-branschen, dels genom anslag direkt från Utbildnings- och kulturdepartementet.

Stöd till produktion av svensk barnfilm omfattas av 2006 års filmavtal. Under perioden 2006–2010 garanterar detta avtal större anslag till produktion av barnfilm än tidigare avtal.

Stöd till filmkulturell verksamhet, som till exempel film i skolan och stöd till regionala resurscentrum för film och video, regleras utanför avtalet med filmbranschen och beskrivs i propositionen Fokus på film – en ny svensk filmpolitik, som den 22 september 2005 presenterades vid regeringens sammanträde och som den 28 september 2005 kommer att överlämnas till riksdagen.

6.2.4 Regionala resurscentrum för film och video

Det finns för närvarande 19 regionala resurscentrum för film och video. Dessa finansieras genom regionala och statliga medel, s.k. *stöd till regionala resurscentrum för film och video*.² Flera resurscentrum disponerar också medel från EU:s strukturfonder. Knutna till dessa resurscentra finns regionala film- och biografkonsulenter med uppgift att bl.a. stödja arbetet med film i skolan.³

---

² Från och med år 2000 ingår detta stöd som en del av 2000 års filmavtal.

³ Texten om regionala resurscentrum är hämtad från www.sfi.se samt *Film för lust och lärande* – Skolverket och Svenska Filminstitutet, 2001.

Verksamheten vid regionala resurscentrum bedrivs inom tre huvudområden:

- produktion
- visning och distribution
- film- och mediepedagogik.

Produktion

De flesta regionala resurscentrum ger stöd till s.k. växthusprojekt eller garagefilm som riktar sig till unga filmare. Många resurscentrum ger också stöd till professionell kort- och dokumentärfilmsproduktion, det gäller såväl ekonomiskt bidrag, utlån av teknik som handledning och kompetensutveckling till filmare. Ofta agerar resurscentrumen som producenter/samproducenter med krav på att produktionen har en tydlig regional koppling.

Visning och distribution

Inom ramen för regionala resurscentrums verksamhet ingår att bibehålla och utveckla möjligheter att visa och distribuera film, där särskild tonvikt läggs på den regionalt producerade filmen. För att filmerna ska nå publik inom länet arrangeras på många håll regionala film- och videofestivaler. Dessutom visas filmerna ibland som förfilm på vissa biografier samt görs tillgängliga för utlåning på länets bibliotek. En del av filmerna når också en större publik genom att de exponeras på nationella och internationella festivaler. På senare år har Sveriges Television visat allt fler kort- och novellfilmer varav många är regionalt producerade eller samproducerade.

Film och mediepedagogik

Den mediepedagogiska verksamheten vid regionala resurscentrum handlar om att öka möjligheterna för barn och unga till eget skapande med rörliga bilder, både på fritid och i skolan. När det gäller fritid rör det sig t.ex. om att stödja lokala videoverkstäder, filmstudios och filmläger för unga. Inom skolans område handlar det om att erbjuda lärare kompetensutveckling i hur man kan använda sig av rörlig bild i skolarbetet, både praktiskt och teore-

tiskt. Därtill verkar man för att initiera, stödja och utveckla arbetet med skolbio och övrigt filmpedagogiskt arbete i länets kommuner. Konsulenterna fyller här en viktig roll genom att arrangera regelbundna nätverksträffar för kulturtjänstemän, lärare och projektledare engagerade i kommunal skolbioverksamhet. Många regionala resurscentrum har inlett ett nära samarbete kring dessa frågor med lärarutbildningar vid de högskolor och universitet som finns i regionen.

Filmproduktionscentrum

Tre regionala resurscentrum har av regeringen utsetts till produktionscentrum vilket innebär att de årligen får statligt stöd för att producera långfilm i sina respektive regioner. Dessa är Film i Väst, Filmpool Nord och Film i Skåne. Dessa tre agerar som samproducenter med krav på rättigheter i de filmer man går in i. De ställer också krav på att hela eller delar av produktionen ska ske i det egna länet samt att lokala produktionsmedel ska komma till användning. Insatserna kan gälla såväl teknik och personal som ekonomiska resurser.

6.2.5 Nationellt uppdrag film

Sedan 1999 utser regeringen ett treårigt nationellt uppdrag inom filmområdet, med tonvikt på barn och ungdom. Uppdraget låg först hos Film i Väst, togs över av Filmpool Nord och innehas 2003–2005 av Film i Värmland. Det finns ingen samlad utvärdering av de nationella uppdragen på filmområdet.

I regeringsbeslutet till den nuvarande innehavaren av uppdraget, Film i Värmland, finns en tydlig inriktning på barn och ungdom.

Film i Värmland ska

fortsätta att utveckla sin verksamhet som resurscentrum för film med tyngdpunkt på barn och ungdom samt sprida kunskaper och erfarenheter inom sitt område. Med stöd i det nationella uppdraget ska Film i Värmland bidra till utveckling av unga filmare och filmarbetare, produktion av kort- och dokumentärfilm, film- och mediepedagogiskt arbete bl.a. med inriktning på skolor, spridning av visning av kvalitetsfilm samt biografen roll som kulturell mötesplats.

6.2.6 Film i skolan

Svenska Filminstitutets satsning på skolbio, där kommuner stimulerats att lokalt organisera filmvisningar på biograf som följs upp med diskussioner och arbete i skolan, har under de senaste tio åren rönt stort genomslag.

Ett mål med satsningen har varit att öka uthyrningen av kvalitetsfilm och utnyttjandet av biograflokaler på dagtid då lokalerna annars ofta står tomma. Ett annat mål har varit att på sikt förmå varje kommun att ta in biograffrågorna som ett ansvarsområde i den lokala kulturpolitiken eller utbildningspolitiken och att verksamhet med film i skolan förs in i kommunala skolplaner och i skolornas lokala arbetsplaner. Ett tredje mål har varit att lyfta fram filmens möjligheter i skolan genom att skapa ett intresse för filmen som konst och väcka ett mediekritiskt tänkande.

Syftet med stödet är att öka möjligheterna för barn och ungdomar att se kvalitetsfilm på biograf och fördjupa sina kunskaper om rörliga bilder. Stödet, som kallas stöd till lokal filmkulturell verksamhet för barn och ungdom, fördelas vid två tillfällen per år.

Stöd ges till skolor och kommuner för att anordna filmvisningar på biograf för barn och ungdom. Stöd ges i huvudsak för att initiera projekt som på sikt ska finansieras med lokala medel och beviljas för ett år i taget, som regel under högst tre år.

Svenska Filminstitutet har sedan några år tillbaka öppnat för möjligheten att få stöd ett fjärde år för att utvärdera och utveckla verksamheten med film i skolan. Allt fler kommuner har valt att utnyttja denna möjlighet för att dokumentera genomförda insatser och formulera visioner för det fortsatta arbetet med film och andra medier i skolan. I denna ansökningsomgång har åtta kommuner beviljats stöd för att ytterligare utveckla verksamhet med film och medier i skolan.

Verksamheten med film i skolan i Sveriges kommuner följs upp och utvärderas kvantitativt sedan 1996 genom en årlig enkät till Sveriges kommuner. Resultatet presenteras i den årliga rapporten *Skolbio i Sverige*.

Läsåret 2003–2004 bedrevs organiserad skolbioverksamhet i 181 av Sveriges 290 kommuner. 120 av dessa kommuner finansierade verksamheten med lokala medel, utan stöd av Svenska Filminstitutet. Det totala antalet visningar uppgick till 4 575 och den totala publiken beräknas till 687 000 besökare. Detta är en dold publik

som inte är synlig i den officiella film- och biografstatistiken som enbart bygger på besök vid så kallade öppna visningar.

Under 2005 har Svenska Filminstitutet fördelat 1 969 000 kr till 45 projekt för att stimulera verksamhet med skolbio och annan mediepedagogisk verksamhet.

Agenda M

Till stöd för kommuner som önskat utveckla arbetet med film och andra medier i skolan har Svenska Filminstitutet tillsammans med Myndigheten för skolutveckling under 2003 tagit fram ett underlag kallat *Agenda M – Diskussionsunderlag för ett mediepedagogiskt utvecklingsarbete*. Syftet med materialet är att ge lärare, skolledare, kulturtjänstemän och politiker inspiration och idéer för att stärka och utveckla arbetet med medier där frågan om skolbio och elevers eget filmskapande sätts i relation till övriga satsningar på medier och IT i skolan.

Under 2003 och 2004 har sammanlagt 26 kommuner beviljats stöd ur anslaget för lokal filmkulturell verksamhet för barn och ungdom för att dokumentera, utvärdera och utveckla verksamhet med film och medier i skolan i enlighet med *Agenda M*. Försöksverksamheten har i flera kommuner lett fram till att det filmpedagogiska arbetet stärkt sin ställning, bland annat genom politiska beslut, satsningar på kompetensutveckling samt ökad samverkan mellan politiker, skolledare och pedagoger.

De rapporter och utvärderingar som tagits fram i kommunerna beskriver hur arbetet med film och andra medier på ett vitalt sätt bidragit till att utveckla arbetsformerna i skolan. Film och andra medier har banat väg för elevaktiva arbetsätt, lärarens roll som handledare har utvecklats, elever med skilda talanger och intressen har kunnat träda fram, elevernas inflytande över skolarbetets planering och genomförande har ökat.

6.2.7 Filmvisningar på fritid

Under läsåret 2003–2004 beräknar Svenska Filminstitutet att det förekom verksamhet med filmklubbar för barn på fritid i 76 kommuner.

Den totala publiken vid dessa visningar uppskattas till 67 000 besök. Dessa besök omfattas inte av den officiella biografstatistiken. Statistiken rörande dessa övriga barnfilmvisningar är inte fullständig utan bygger på uppgifter som framkommit i samband med Svenska Filminstitutets kartläggning av skolbioverksamheten i Sverige. Någon fullständig kartläggning av barnfilmklubbar i Sverige finns inte.

Sedan 1984 arrangeras årligen Barn- och ungdomsfilmfestivalen i Malmö, BUFF. Stockholms filmfestival arrangerar sedan år 2000 en särskild barnfilmfestival, kallad Stockholms filmfestival Junior. I samband med andra festivaler, som Uppsala Internationella Kortfilmfestival och Umeå Internationella Filmfestival, arrangeras särskilda filmvisningar för barn och ungdom.

Antalet besök vid slutna barn- och ungdomsfilmvisningar i form av filmklubbar och festivaler beräknas sammanlagt uppgå till nära 100 000 besök per år. De omfattas inte av den officiella biografstatistiken.

Dessa visningar möjliggörs i hög utsträckning av de stöd som finns till Sveriges Förenade Filmstudios som under de senaste åren tagit ett ökat ansvar för att etablera och utveckla ungdomsfilmklubbar samt de stöd som finns till filmfestivaler i Sverige.

6.2.8 Textning och syntolkning av svensk film på bio, video och dvd

Sedan år 2000 fördelar Svenska Filminstitutet ett stöd till svensktextning av svensk film samt till så kallade syntolkade filmvisningar. Syftet med stödet är att ge hörselskadade och synskadade möjlighet att ta del av film, framför allt svensk film.

Stödets totala budget är cirka 1,4 mnkr per år. I referensgruppen för stödet sitter, förutom handläggare från Svenska Filminstitutet, representanter från Hörselskadades Riksförbund, Sveriges Dövas Riksförbund och Synskadades Riksförbund.

Stöd till textning av svensk film

Stödet till textning av svensk film omfattar film på bio, video och dvd. I praktiken svensktextas i stort sett inga svenska filmer på video utan fokus ligger på svenska filmer på bio och dvd. Före

år 2000 var hörselskadade och döva i stort sett helt utestängda från att ta del av svensk film på bio och dvd. Numera är situationen radikalt förändrad.

När stödet till textning av svensk film på bio inrättades år 2000 fanns det hos många filmdistributörer ett motstånd mot att överhuvudtaget söka stödpengar för att ta fram textade svenska filmkopior. Trots att dessa kopior i princip blev kostnadsfria för distributörerna ansågs det ändå vara en förlustaffär att distribuera filmkopior av svensk film textade på svenska.

Under de år som stödet funnits har distributörernas inställning förändrats. År 2004 hade drygt 30 svenska filmer biopremiär. Cirka 20 av dessa filmer fick en eller flera biografkopior textade med stöd från Svenska Filminstitutet. De textade svenska biografkopiorna visades sedan på den ordinarie biorepertoaren, framför allt i större städer som Stockholm, Göteborg, Malmö och Örebro men även på mindre orter.

Bland de svenska biofilmer som textades under 2004 finns de flesta av årets kommersiella succéer, som *Såsom i himmelen*, *Masjävlar*, *Hip Hip Hora!* och *Populärmusik från Vittula*, men även smalare titlar som dokumentärfilmerna *Armbryterskan från Ensamheten* och *Med kameran som tröst del 2*.

Även om en stor andel av de svenska biografpremiärerna under ett år förses med svensk text är det dock inte säkert att dessa textade filmkopior verkligen når ut till sin huvudsakliga målgrupp. Få extra marknadsföringsåtgärder görs för att synliggöra de textade kopiorna på repertoaren – det finns alltså en risk att de hörselskadade och döva helt enkelt inte hittar visningarna av textad svensk film. För att råda bot på detta informationsproblem har Hörselskadades Riksförbund på sin hemsida, www.hrf.se, skapat rubriken *Textad kultur*. Här kan man få tips om vilka textade biograffilmer och textade teaterföreställningar som visas på repertoaren i de större städerna. Ett annat problem är att de textade filmkopiorna ofta blir styvmoderligt behandlade på biografrepertoaren och visas på sämre tider än de otextade kopiorna av samma film.

Dvd är det mest effektiva mediet för att sprida svensk film till hörselskadade och döva. En svensk textfil läggs på den vanliga dvd-utgåvan. Sedan kan den enskilde användaren välja om den svenska texten ska vara synlig eller inte. Detta gör att det dessutom är ett billigt sätt för svenskt textad svensk film att nå sina målgrupper.

De allra flesta nyproducerade svenska långfilmer som ges ut på dvd idag är försedda med svensk text. Detta gäller även en stor del av dvd-utgåvorna med svenska filmklassiker. Exempelvis kommer samtliga titlar i SF:s stora utgivning av Ingmar Bergman-filmer att textas med stöd från Svenska Filminstitutet. Visst stöd fördelas även till textning av svenskdubbad utländsk barnfilm på dvd.

Under åren 2000–2004 beviljades stöd till textning av cirka 145 dvd-filmer.

Stöd till syntolkning av film

Så kallade syntolkade filmvisningar på bio arrangeras över hela landet. Oftast är det distrikten inom Synskadades Riksförbund som står bakom dessa visningar. I korthet innebär en syntolkad filmvisning att en person som är närvarande i biografsalongen – en syntolk – kompletterar det ordinarie filmljudet med en berättarröst, som förklarar vad som sker i bild och som på det sättet för berättelsen framåt. I första hand är det svenska filmer som syntolkas. Främsta anledningen till detta är att det är svårt för publiken att följa en utländsk dialog tillsammans med en svensk berättarröst.

Före år 2000 arrangerades få syntolkade filmvisningar på svenska biografer. Finansiering till en sådan verksamhet saknades nästan helt. Sedan år 2000 har drygt tio distrikt inom Synskadades Riksförbund, SRF, fått till stånd en regelbunden syntolkningsverksamhet. Detta har möjliggjorts genom stödet från Svenska Filminstitutet som både finansierat de syntolkade filmvisningarna och de investeringar som behövs för att starta en sådan verksamhet – inköp av nödvändig utrustning samt utbildning av syntolkare. År 2004 arrangerades ungefär 60 syntolkade filmvisningar över hela landet med stöd från Svenska Filminstitutet, från Umeå i norr till Malmö i söder. De populäraste svenska biograffilmerna är de filmer som man i första hand väljer till den syntolkade repertoaren. Såsom *i himmelen* och *Populärmusik från Vittula* är de filmer som syntolkats flest gånger under 2004.

Framtiden

Våren 2005 pågår förhandlingar om ett nytt filmavtal och en ny filmpolitik som reglerar Svenska Filminstitutets verksamhet från och med 2006. Att göra svensk film tillgänglig för funktionshindrade är ett fortsatt prioriterat område. Allt talar för att stödet till textning och syntolkning av film kommer att finnas även i framtiden.

6.3 Teater och musikteater

6.3.1 Småbarnens teatervanor

De flesta små barn i Sverige går på teater åtminstone en gång om året. 78 procent av 3-8-åringarna var på teater eller opera det senaste året, enligt Barnbarometern 2002/2003. 62 procent var på teater/opera det senaste halvåret men bara 19 procent gick de senaste fyra veckorna. Barn till högutbildade föräldrar går oftare än barn till lågutbildade föräldrar: 87 procent av barnen till högutbildade föräldrar gick på teater/opera det senaste året jämfört med 59 procent av barnen till kortutbildade föräldrar.

Mer än hälften av besöken skedde med skolan eller förskolan: 57 procent av alla barn gick på teater i sällskap med skola/förskola och 30 procent gick med sin familj. Pojkar och flickor går lika ofta på teater/opera i den här åldersgruppen.

6.3.2 Ungdomars teatervanor

Ju äldre barnen blir desto mindre går de på teater. Dessutom ökar skillnaderna i teatervanor mellan flickor och pojkar med stigande ålder.

För 9–14-åringar är det ännu ingen större skillnad i teater- eller musikteaterbesök mellan pojkar och flickor 60 procent av pojkarna och 63 procent av flickorna hade besökt teatern det senaste året enligt Kulturbarometern 2002. Men för 15–24-åringar har skillnaden blivit stor, 46 procent pojkar mot 65 procent flickor. För de här åldrarna innehåller statistiken inga uppgifter om huruvida barnen gick på teater i sällskap med familjen eller skolan.

6.3.3 Spela teater

Hur många barn och ungdomar som spelar teater på sin fritid har vi inga samlade uppgifter om. Barnbarometern och Kulturbarometern frågar inte om eget utövande när det gäller teater. Däremot finns det en del siffror som visar vilka möjligheter det finns för barn och ungdomar att delta i teaterverksamhet.

År 2005 fanns drama/teater på 116 av samtliga 282 kommunala musik- och kulturskolor. Vi har dock inga uppgifter om hur många barn som deltog i verksamheten.

Många studieförbund har också gruppverksamhet och studiecirkel i "dramatik" (den benämning som Folkbildningsrådet använder i sin statistik). Folkbildningsrådet slår samman deltagarantalet för musik-, dans- och dramaverksamhet, så det går inte att se hur många som deltar just i drama.

År 2004 deltog 102 955 barn under 13 år i studieförbundens gruppverksamhet inom musik, dans och dramatik. 170 516 ungdomar mellan 13 och 24 år deltog i studiecirkel i musik, dans eller dramatik. Troligen var det musiken som samlade flest deltagare.

6.3.4 Amatörteater

Amatörteaterns riksförbund, ATR, har ca 35 000 medlemmar, spridda över hela landet i 350 teaterföreningar. Drygt hälften av medlemmarna är mellan 7 och 25 år. I barnteaterverksamheten får barn själva spela teater – antingen helt egna pjäser eller efter färdigt manus. Barnverksamheten har vuxit starkt under senare år och på flera håll står barn i kö för att få vara med.

Amatörteaterns barnverksamhet står inför ett antal utmaningar om den ska kunna fortsätta att utvecklas och växa, enligt ATR:

- stor brist på ändamålsenliga lokaler,
- brist på utbildade ledare samt
- avsaknad av god dramatik specialskriven för barn.

Ett problem som amatörteatern delar med andra konstformer är att amatörkulturen hamnar utanför etablerade bidragssystem. ATR:s ungdomsverksamhet kan inte få flerårigt organisationsstöd från Ungdomsstyrelsen eftersom andelen ungdomar under 25 år är för liten (ca 57 %). För att ha rätt till stöd måste andelen unga mellan 7 och 25 år vara minst 60 procent. ATR vill inte bryta loss ungdoms-

verksamheten i ett separat förbund, eftersom den generationsöverskridande verksamheten har ett egenvärde.

ATR arbetar för att skapa en nationell scen för barnteater (där barn spelar själva) och att inrätta en utbildning för barnteaterledare som arbetar med amatörteaterverksamhet i barngrupper. Man vill också ha en nationell tjänst som barnteaterkonsulent för barns eget utövande på teaterområdet.

6.3.5 Professionell teater för barn

Vilka förutsättningar barn har att se teater beror framförallt på tre faktorer:

- var de bor och hur utbudet ser ut där
- vilken utbildning deras föräldrar har
- om förskolan eller skolan ser till att alla elever får se teater.

Det finns en länsteater i alla län utom tre: Skåne, Stockholm och Värmland. I vissa större städer finns en stadsteater (Stockholm, Uppsala, Borås, Göteborg, Helsingborg, Malmö) och framförallt i de större städerna finns också fria teatergrupper som står för ett stort utbud av barn- och ungdomsteater. Riksteatern förmedlade över 4 000 barn- och ungdomsteaterföreställningar till olika platser i landet under 2003. Vissa länsteatrar turnerar mycket inom sina egna län, medan andra främst spelar på sin "hemmascen". En del av de fria grupperna turnerar också en stor del av året. Men generellt är möjligheterna att se en föreställning betydligt större i storstäderna än i små orter och på landsbygden.

Ungdomsstyrelsens fritidsvaneundersökning *Arenor för alla* ger exempel på hur olika 16-åringars teatervanor kan se ut, beroende på bostadsort och föräldrarnas utbildning. I Stockholms innerstad finns både det största utbudet och flest högtbildade föräldrar. Här går 12 procent av flickorna och 9 procent av pojkarna på teater, opera eller balett minst en gång i månaden. I Bengtsfors/Årjäng och Luleå är siffran två procent för både pojkar och flickor.

Barnbarometern visar att de flesta små barn ser teater med förskolan eller skolan, och sannolikt gäller det även för barn i de lägsta skolklasserna. Vi har inga exakta siffror på hur många kommuner och regioner som arbetar aktivt med att förmedla teater till förskola och skola, men vi har sett många exempel på ett sådant arbetssätt. I Stockholm, Göteborg och Malmö finns det t.ex. lokala

samordnare som fungerar som en länk mellan kultur och skola bl.a. genom att sätta samman utbudskataloger med erbjudanden till skolorna om att ta del av teaterföreställningar (men också utbud inom andra konstområden). Liknande samordnare och utbudskataloger finns också på länsnivå. Både kommuner och län kan subventionera teaterföreställningar för förskolor och skolor, det förekommer också att skolor kan gå gratis på teater.

Teatercentrum skickade ut en enkät till länsteaterföreningarna 2004 med frågor om länens subventioner av teater för barn och unga. 14 av 21 län/regioner skickade in svar och skillnaderna är anmärkningsvärda:

- 4 av 14 län saknar helt subventioner
- i de 10 län som har subventioner varierar summan mellan 113 000 och ca 3 mkr (men det hänger förstås också samman med skillnader i folkmängd)
- 4 av de 10 som har subventioner ger inga subventioner till förskolan
- 7 av 10 anger att inte alla kommuner utnyttjar subventionerna.

Flera av länen kräver motprestationer från kommunerna för att de ska få ta del av subventionen. Ofta handlar det om en ekonomisk motprestation men det finns också krav av mer strukturell natur. Blekinge kräver att kommuner som får stöd ser till att alla skolbarn får se en föreställning per år, Västra Götaland kräver en fungerande samordning i kommunen samt att kommunen upprättar en plan för hur man ska arbeta med barnkultur. Vissa län subventionerar enbart teater från det egna länet eller föreställningar som finns med i länets utbudskatalog. Det gör att t.ex. föreställningar från Riksteatern eller fria grupper på turné kan väljas bort eftersom deras utbud blir dyrare för skolorna att köpa in.

Kulturrådet kommer med följande reflektion i sin årsredovisning för 2004:

Många teatergrupper har uppgivit att tillgång till bra teater för skolbarn i många fall är beroende av intresset hos de enskilda lärarna. I de kommuner där det finns barnkulturgrupper som samordnar utbudet till skolorna fungerar det mycket bättre enligt grupperna.

Föreställningar och publik

Det finns inga samlade siffror på hur många teaterföreställningar som spelas för barn och unga under ett år – på fritid och för förskolor och skolor. Kulturrådet ger ut teaterstatistik regelbundet, men den innehåller enbart uppgifter om de institutioner och fria grupper som får statligt stöd. Många fria grupper som spelar för barn får inte statligt stöd och finns alltså inte med i statistiken. Kulturrådet arbetar för att få fram en mer komplett sammanställning av barnteaterstatistik men vi har inte kunnat ta del av materialet i kartläggningsarbetet eftersom det ännu inte är klart.

Kulturrådets nuvarande statistik visar att andelen barn- och ungdomsproduktioner vid institutioner och fria grupper låg på 40 procent 2003. Andelen för de fria grupperna var dock högre – 50 procent, mot 30 procent på institutionerna i genomsnitt.

Antalet besök på barn- och ungdomsföreställningar var ca 890 000 år 2003, enligt Kulturrådets siffror. 193 982 personer besökte en nationell institution (Dramaten, Operan eller Riksteatern), 368 706 personer besökte en regional eller lokal institution, dvs. en stadsteater eller en länsteater och 317 753 personer besökte en fri teatergrupp.

6.3.6 Regionala och lokala teatrar

Det finns ett trettiotal regionala och lokala teater- och musikteaterinstitutioner i Sverige. De finansieras till 26 procent från staten, 25 procent från landstingen och 28 procent från kommunerna. (siffror från Kulturrådet från 2003). Vissa av de här institutionerna är länsteatrar, andra är lokala teatrar, ofta med ett regionalt uppdrag.

Länsteatrarna har vuxit fram under en 20-årsperiod, flera startade som fria teatergrupper eller riksteaterensembler som ombildats till länsteatrar. Norrbottensteatern startade redan 1967, åtta teatrar tillkom 1975–1985 och de två senaste – Sörmlands Musik och Teater och Jämtlands länsteater blev permanenta länsteatrar så sent som på 2000-talet.

I länsteatrarnas uppdrag ingår att verka för att nå nya publikgrupper, att se till att barn och unga får möjlighet att se teater och att förse invånare från hela länet med teater.

Regionala och lokala teaterinstitutioner kan söka utvecklingsbidrag från Kulturrådet för att förbättra sina möjligheter att arbeta för att nå nya publikgrupper, turnera och samarbeta med andra konstområden, skolan och den fria kultursektorn. Under 2004 fördelades drygt 2,7 mnkr till utvecklingsprojekt på barn- och ungdomsområdet. Projekten handlade bl.a. om demokrati, om att utveckla opera för barn och unga och att skapa ny dramatik för barn.

Under 2003 satte de regionala och lokala teaterinstitutionerna upp sammanlagt 116 barn- och ungdomsproduktioner. Publiken på barn- och ungdomsproduktioner var totalt 368 706 personer. Det finns stora skillnader mellan de enskilda institutionerna. Stads-teatern i Helsingborg satte inte upp någon föreställning för barn eller ungdom under 2003 medan Stockholms stadsteater hade 19 produktioner. På länsteatrarna sattes det upp mellan 1 och 8 produktioner för barn och unga under året.

En intressant siffra är hur stor andel av den totala publiken som gick på en barn- eller ungdomsföreställning. Ofta spelas barnföreställningar på en mindre scen och för en mindre publik eftersom det särskilt för de mindre barnen är viktigt med större närhet till det som pågår på scenen. Det gör att det finns en konflikt mellan att hitta en form som passar för målgruppen och att samtidigt kunna nå en stor andel av barnen. Därför får man också läsa publiksiffrorna med en viss försiktighet. Att nå en så stor publik som möjligt *kan* innebära att man får göra avkall på publikkontakt och närhet, eller på att nå ut till mindre orter där publiken är liten. Men publiksiffran är ändå *ett* mått på vilken kapacitet som finns för att möta målet att alla barn ska få ta del av den professionella kulturen – i det här fallet teater.

Om man tittar på besöksiffrorna från de lokala och regionala teaterinstitutionerna ser man att andelen publik på barn- och ungdomsteaterföreställningar skiljer sig kraftigt åt från teater till teater. Av de 31 teater- och musikteaterinstitutioner som finns med i Kulturrådets statistik hade ungefär en tredjedel mindre än 20 procent av sina besökare på en barn- och ungdomsföreställning – men drygt en tredjedel av institutionerna hade mer än 50 procent av besökarna på en sådan föreställning.

<i>Andel besök på barn- och ungdoms- teaterföreställningar av samtliga besök</i>	<i>Antal institutioner</i>
0–10 procent	6
11–20 procent	5
21–30	3
31–40	4
41–50	1
>50	12

Flera teaterinstitutioner arbetar inte bara med föreställningar för barn och unga. På Dalateatern har man t.ex. utvecklat en metod för att fördjupa teaterbesöket för den unga publiken, och erbjuder möten både före och efter en föreställning. Teatern har dramapedagoger anställda som en länk mellan skolan/publiken och teatern. Dalateatern har också tagit fram ny dramatik där ungdomar varit med i förarbetena – för att hitta ämnen och frågor som engagerar unga idag. Flera teatrar arbetar på liknande sätt.

6.3.7 Exempel från olika län

Det är stora skillnader mellan hur olika län verkar för att barn och ungdomar ska få se teater. Om vi skulle ge en komplett bild av vad regionala och lokala teater- och musikinstitutioner gör för barnkulturen skulle vi behöva beskriva dem en och en. Men eftersom vårt syfte är att ge en översikt snarare än att gå in på djupet så tar vi istället upp fyra exempel för att visa hur man kan arbeta i olika län och hur olika det kan se ut.

Skåne är det enda län som själv förvaltar och fördelar de statliga medlen på kulturområdet. Här har man på uppdrag av Kulturrådet tagit fram en utvecklingsplan för scenkonsten där barn- och ungdomsteater står högt på prioriteringslistan. I regionen finns tre teater- och musikteaterinstitutioner: Malmö Opera och Musikteater, Malmö Dramatiska Teater samt Helsingborgs stadsteater. Regionen har också en mycket stor betydelse för de fria grupperna, eftersom man både fördelar statliga och regionala bidrag.

I utvecklingsplanen finns fyra mål som särskilt prioriteras både av staten och regionen. Det är:

- tillgänglighet för funktionshindrade,
- kulturell mångfald,

- jämställdhet och
- verksamhet för och med barn och unga.

Region Skåne ger verksamhetsbidrag enbart till de fria grupper som spelar för barn och unga. Sedan kravet infördes har teatergrupper tvingats lägga ner. En nedlagd teatergrupp kan innebära att en kommun står helt utan lokal teaterverksamhet – en konsekvens som har lett till kritik – men som i bästa fall också kan leda till diskussion i berörda kommuner om huruvida kommunen bör stödja den lokala kulturen mer aktivt.

För att säkra spridningen av barnteatern har regionen skrivit uppdragsöverenskommelser med samtliga scenkonstinstitutioner i regionen. Överenskommelserna innehåller konkreta uppdrag på barn- och ungdomsområdet. Institutionerna ska:

- Utveckla dialogen med barn- och ungdomspubliken
- Utveckla sitt utbud speciellt för barn och ungdomar
- Utöka och utveckla samarbetet med skolorna vad gäller antalet studiebesök
- Utveckla metoder för att integrera dessa besök i skolarbetet
- Utveckla samarbeten med länets kultur- och musikskolor.

Genom Skånes Teaterförening subventionerar Region Skåne teater, dans och nycirkus för skolorna med upp till 50 procent. Förskolan och gymnasiet omfattas ännu inte av subventionssystemet. Om det visar sig att en kommun inte utnyttjar subventionerna ökar regionen subventionen för att locka dem att gå vidare. Regionen vill stimulera samordning. För att kommuner ska kunna få subventioner måste de därför ha en barnkulturgrupp som bestämmer vilka föreställningar de ska köpa in till kommunen.

I *Sörmlands län* har man beslutat att Sörmlands Musik & Teater (SMT) ska se till att alla barn mellan 5 och 15 år får gå på två föreställningar om året. Det kan vara dans, musik, musikteater eller teater. Medverkande vid föreställningarna kan vara musiker och skådespelare som är anställda av Sörmlands Musik & Teater eller fria musik- och teatergrupper och enskilda frilansare från hela landet. Två gånger om året ger man ut utbudskataloger som presenterar föreställningarna. Samtliga skolor och förskolor i länet med barn mellan 5 och 15 år har minst en kontaktperson/kulturombud. Sammanlagt finns det 324 ombud i länet. Hittills har det också funnits en referensgrupp i varje kommun med representanter

för skola, förskola och kulturförvaltning. Just nu pågår dock en omvandling av systemet med referensgrupper för att vitalisera verksamheten.

I Sörmland finns också en regional barnkulturgrupp – Barnkulturnätverk Sörmland. Där ingår samtliga konsulenter och producenter för de olika konstområdena (film, slöjd, bibliotek, konst, teater, musik och dans finns representerade) samt Barnkulturcentrum i Eskilstuna och Nyköping.

I *Blekinge* har man i drygt tio år arbetat konsekvent för att alla barn i grundskolan ska få se minst en teaterföreställning per år. År 1993 uppmärksammade man att bara en tredjedel av barnen fick en årlig teaterupplevelse. För att förbättra läget gjorde man följande:

- varje kommun bildade en referensgrupp för alla rektorsområden i grundskolan och alla stadier,
- alla kommunala resurser för teaterinköp samlades hos den gruppen,
- varje kommun utsåg en samordnare som blev kontaktperson för den regionala samordnaren,
- regionen skrev avtal med kommunerna om att de skulle öka skolteateranslaget årligen tills man nådde den överenskomna nivån 80 kr/elev,
- landstinget sköt till en årlig summa pengar till de kommuner som deltog med egna pengar,
- teaterinköpen samordnades regionalt,
- regionens samordnare skrev kontrakt med grupper och gjorde turnéplaner.

På fyra år uppnådde Blekinge målet att alla barn ska få se minst en föreställning per år.

I *Västernorrlands län* gjorde Riksteatern Västernorrland hösten 2004 en inventering av hur mycket teater skolbarnen i länet fick se. Riksteaterföreningen samlade in statistik från de sju kommunerna i länet och samtalade också med de kulturansvariga i kommunerna.

Inventeringen visade att det totala antalet föreställningar som spelas i länet har halverats de senaste sex åren. I de flesta kommuner är det långt kvar till målet att barnen ska få se en föreställning per år. I Sundsvalls kommun får barnen se mer teater än i övriga kommuner.

I fem av sju kommuner får barnen endast se teater från en producent (Teater Västernorrland) eller ingen teater alls. I två kommuner finns ett mer varierat utbud. Riksteaterföreningen kommenterar att Teater Västernorrland visserligen har en hög kvalitet på sitt utbud men att teatern inte kan tillgodose behovet av föreställningar för alla åldersgrupper på ett år.

Av de fria teatergrupper som spelar för barn är det bara ett fåtal som spelar i Västernorrland. En anledning är att kommunerna inte köper in deras föreställningar. I samband med inventeringen kontaktades kommuner i andra län, där barnen får stor tillgång till professionell teater. Den gemensamma nämnaren för kommuner där barnen får se mest scenkonst är att man har en central samordnare i kommunen med en central pott pengar som är öronmärkta att köpa scenkonst för. Omvänt kan sägas att i kommuner där budgeten är uppdelad på varje rektorsområde och där öronmärkta pengar för kultur saknas, får barnen sämre tillgång till scenkonst.

6.3.8 Riksteatern

Riksteatern är en folkrörelse och samtidigt en nationell teaterinstitution med uppgift att sprida teater till hela landet. Riksteatern har ett antal egna ensembler/avdelningar men är också arrangör.

Organisatoriskt är Riksteatern en ideell förening med ca 240 lokala och regionala riksteaterföreningar, organisationer, föreningar och enskilda medlemmar. Beslutande organ är kongressen.

Samtidigt är Riksteatern en nationell teaterinstitution med ett stort statsbidrag – drygt 248 mnkr 2005. Med statsbidraget följer mål och återrapporteringskrav till regeringen. De generella målen är att Riksteatern ska:

- bedriva scenkonstfrämjande verksamhet
- berika scenkonsten i hela landet med egen produktion och samarbeten med andra producenter
- presentera ett allsidigt utbud av hög kvalitet som är en förebild för regionala och lokala teatrar
- värna om och främja svenska språket och svensk scenkonst.

Riksteatern ska öka antalet unga besökare i publiken och återrapportera antal egenproduktioner och samproduktioner med unga som målgrupp samt scenkonstfrämjande insatser med inriktning på unga.

År 2004 beslutade Riksteaterns kongress att ytterligare förbättra arbetet med barn och unga. Kongressen beslutade att:

- Riksteatern ska utgå från principerna i FN:s barnkonvention i arbetet med barn och unga inom organisationen
- formulera en värdegrund för arbetet med barn och unga under kongressperioden
- riksteaterföreningarna och Riksteatern regionalt ska arbeta med checklistor och barnbokslut
- Riksteatern nationellt ska införa barnbokslut och arbeta med checklistor i det dagliga arbetet
- inrätta ett nationellt råd för barnfrågor med redovisning till nästa kongress.

Riksteatern producerar föreställningar för en ung målgrupp, främst inom ramen för *Unga Riks* men också inom *Tyst Teater*. Därutöver finns flera verksamheter som rör en ung publik, t.ex. det unga arrangörsnätverket *Plural, Jam* – en satsning på ung alternativ scenkonst, samt olika projekt där barn och unga själva medverkar.

De regionala teaterföreningarna får bidrag både från respektive region och från Riksteatern. Föreningarna har sammanlagt ett 30-tal teaterkonsulenter anställda, men Gotland och Stockholms län saknar teaterkonsulent. I vissa län finns också en särskild barn-teaterkonsulent, om det ska finnas eller inte beslutar varje enskild förening om. Teaterkonsulenterna arbetar bl.a. med att förmedla teaterföreställningar till skolorna. 2004 förmedlade de nära 4 000 föreställningar till skolor runtom i landet.

Riksteatern har haft en särskild verksamhet för barn och ungdom sedan 1967. *Unga Riks* arbetar med scenkonst för barn och unga mellan 4 och 15 år. Föreställningarna ges framförallt i skolor – ett medvetet val för att nå barn oavsett ekonomisk, social och kulturell tillhörighet. Under 2004 spelade Unga Riks ett tiotal produktioner för sammanlagt drygt 44 000 besökare. Förutom föreställningar driver man också projekt där barn medverkar, t.ex. Barnens megafon, som innebär att två konstnärliga pedagoger arbetar med elever och lärare under en vecka utifrån ett givet tema. Veckan avslutas med en ”vernissage” som familjer, kommun-

politiker och andra skolor bjuds in till. Syftet är att lyfta fram barnens tankar och perspektiv på tillvaron. Barnens megafon har stöd från Myndigheten för skolutveckling under 2005 och planeras att genomföras på sex skolor under året.

Tyst teater är en ensemble inom Riksteatern som spelar teater på teckenspråk för vuxna och barn. I samarbete med Sveriges Dövas Riksförbund och Sveriges Dövas Ungdomsförbund driver Tyst teater ett barn- och ungdomsteaterprojekt. Föreställningar, barn-teaterdagar och seminarier för lärare på specialskolor ingår i projektet.

Jam är ett sätt att sprida nya scenkonstformer som Poetry Slam, lajv, nycirkus, streetdance m.m.

Plural är en förening som bildades 2003 för att stötta, inspirera och utbilda unga så att de vågar göra egna arrangemang. Föreningen har ca 300 medlemmar – både föreningar och enskilda medlemmar.

Riksteatern är också medarrangör till Ungkulturdagarna som samlar unga arrangörer från arrangörsföreningar, kultur- och musikföreningar till tre dagar fyllda av föreställningar och seminarier. Syftet är att stärka och inspirera unga arrangörer. Ungkulturdagarna arrangeras i samarbete med Amatörteaterns Riksförbund, Bygdegårdarnas Riksförbund, Folkets hus och parker, Kontaktnätet, Kultur i kvarteret och Plural.

Aktionsgruppen har vid flera tillfällen träffat företrädare för Unga Riks som för fram problemen med vad man kallar "avprofessionalisering" av skolteaterns arrangörsled. Kommunal decentralisering på barnkulturområdet har lett till att skolteater i allt större utsträckning köps in och arrangeras av personer som är anställda som lärare och inte som professionella barnkultursamordnare. Unga Riks ser en ökning av arrangörer som inte bara saknar nödvändig baskunskap i frågan utan som dessutom ska arrangera skolteater vid sidan om sina egentliga arbetsuppgifter.

Denna grupp av arrangörer och skolans kulturombud i allmänhet är i stort behov av fortbildning och stöd. Hallands Länsteaterförening har sedan en tid aktivt arbetat med att fortbilda och stötta sina kulturombud (ca 175 stycken). Tillsammans med några av regionens övriga kulturkonsulenter håller man också i kursen "Estetiska läroprocesser" (5 p) för blivande lärare vid Lärarutbildningen i Halmstad.

Från statligt håll finns det förväntningar på att kulturinstitutionerna ska utöka sitt samarbete med skolan. Frågan har dryftats

flitigt bland annat inom Myndigheternas samverkansgrupp där Unga Riks har ingått en längre tid.

Under tidsperioden hösten 2005 till våren 2007 genomför Unga Riks och Malmö högskolas lärarutbildning ett utvecklings- och forskningsprojekt kring estetiska läroprocesser och skolteater – ”Lära på riktigt”. Man vill undersöka om det finns sätt att närma sig skolan utan att ge avkall på konstens autonoma roll. Unga Riks ställer frågan om inte ett nytt mer processinriktat sätt att arbeta gentemot skolan även kräver ett nytt sätt att mäta resultat? Rädslan för att inte uppnå publikmålen riskerar att verka hämmande på viljan att prova nya arbetssätt.

6.3.9 Fria teatergrupper

De fria teatergrupper som är med i Kulturrådets statistik satte upp sammanlagt 155 produktioner för barn och ungdom år 2003. Grupperna stod för sammanlagt 47 procent av alla föreställningar som spelades för barn och ungdom under året (och sannolikt är andelen högre – eftersom de grupper som inte får stöd från Kulturrådet inte är med i statistiken). En stor del av föreställningarna visades i förskolan och skolan.

Teatercentrum är de fria, professionella teatergruppernas intresseorganisation. 40 fria teatergrupper är medlemmar och en stor del av dem spelar för barn och ungdomar. 2004 gjorde Teatercentrum en enkätundersökning för att få veta mer om medlemsgruppernas situation. Enkäten innehåller frågor om vilka bidrag grupperna får från stat, kommuner och landsting samt följdfrågor om vilka konsekvenser stillastående eller sänkta bidrag får för gruppernas verksamhet. Grupperna har också svarat på om hur många föreställningar de säljer under 2004.

Drygt en tredjedel av grupperna rapporterar att de säljer färre föreställningar än föregående år. De skriver också att det blir allt svårare att sälja föreställningar till skolorna och att skolor försöker pressa priserna. När det gäller turnéer i Norrland har det blivit svårare, eftersom kommunerna inte har råd att betala grupperna för kringkostnader som resor, hotell och traktamenten. Problemen ökade när Kulturrådet drog in det särskilda stöd för turnéer i Norrland som tidigare fanns. Kulturrådet har nu beslutat att införa ett arrangörsstöd för att öka tillgängligheten till de fria teater- och

dansgruppernas verksamhet i de fyra nordligaste länen. Riktlinjerna för stödet håller för närvarande på att utarbetas.

Teatercentrums kongress beslutade 2005 att verka för att det inrättas ett särskilt turnébidrag som kan underlätta för grupperna att nå ut med sina föreställningar i landet. Man beslutade också att driva frågan om en barnkulturlag för att säkra barns rätt till kultur. Teatercentrum har tillsatt en arbetsgrupp som ska arbeta vidare med frågan om en lag.

6.3.10 Nationella uppdrag på teaterområdet

År 1997 införde regeringen ett s.k. nationellt uppdrag för barn- och ungdomsteater med syfte att stärka barn- och ungdomsteaterns ställning i teaterlivet. Uppdraget ges av regeringen till en teatergrupp eller institution som arbetar på ett föredömligt sätt med barn- och ungdomsteater. Mottagaren får 3 miljoner kronor från Kulturrådet under 3 år för att utveckla sitt arbete med barnteater och sprida sina metoder till andra.

Hittills har tre grupper/institutioner haft uppdraget: 1997–1999 Backa teater i Göteborg, 2000–2002 Gottsunda teater i Uppsala och 2003–2005 Dalateatern i Falun. Ett annat nationellt uppdrag, ”Konst och vetenskap”, innehades av Regionteatern Blekinge Kronoberg och Växjö universitet åren 2001–2003.

Innehavarna av uppdragen har lämnat rapporter till regeringen om sina resultat, men hittills har ingen samlad utvärdering av de nationella uppdragen genomförts. Aktionsgruppen har fått in synpunkter från barnteaterorganisationen Svenska ASSITEJ om att erfarenheterna från de nationella uppdragen inte sprids i tillräcklig omfattning.

6.3.11 Svenska ASSITEJ

Svenska ASSITEJ är en förening för barn och ungdomsteater. Föreningen är medlem i den internationella barnteaterorganisationen ASSITEJ (Association Internationale du Théâtre pour l'Enfance et la Jeunesse) med medlemmar över hela världen.

Svenska ASSITEJ arbetar för att öka intresset för barn- och ungdomsteater och ett ökat kvalitetsmedvetande. Varje år delar föreningen ut Prix d'ASSITEJ, för ”förtjänstfulla insatser inom

svensk barn- och ungdomsteater”. Föreningen vill påverka mass-media, beslutsfattare, teaterledningar osv. och skapa nätverk inom barnteaterområdet. För att främja barnteatern arrangerar man festivaler och seminarier, ger ut trycksaker, sammanställer repertoarkataloger och dokumenterar verksamhet på barnteaterområdet.

Svenska ASSITEJ har fört fram vissa förslag till Aktionsgruppen om hur barnteaterområdet skulle kunna stärkas:

- en nationell barnkulturpolitik behövs,
- uppdragen på barnkulturområdet måste vara konkreta,
- alla blivande lärare bör ha en obligatorisk kulturkurs,
- effekterna av olika satsningar på barnkultur bör utvärderas.

ASSITEJ menar också att barns möjligheter att se teater genom skola och förskola ser mycket olika ut i landet, beroende på hur olika län arbetar med uppdrag, mål och samordning. Västra Götaland, Blekinge och Sörmland lyfts fram som län som arbetar på ett strukturerat sätt med goda resultat.

Svenska ASSITEJ och Teatercentrum planerar en nationell barn- och scenkonstbiennial. Första gången planeras till maj 2006 i Lund.

6.3.12 Forskning om barnteater

Barn går sällan på teater av eget val, åtminstone inte i yngre åldrar. Det är föräldrar, far- och morföräldrar, förskola eller skola som bestämmer vad barnen ska se. Vad barnen tycker om teater påverkas av hur ofta de får se teater – är det bara en gång vartannat år kan en dålig föreställning ge en negativ syn på teater som motsvarande filmupplevelse inte skulle ge eftersom barn ser så mycket mer film. Att gå på teater är något man lär sig. Hur vuxna presenterar en kommande teaterupplevelse kan också få stor betydelse för barnets inställning till teater.

På det här området finns en del intressant forskning. År 2004 kom rapporten *Idag ska vi på teater. Det kan förändra ditt liv*, skriven av Birgitta Gustafsson och Lena Fritzén vid institutionen för pedagogik vid Växjö universitet. Rapporten är en redovisning av det forskningsarbete som gjordes på institutionen i samband med det nationella uppdraget ”Konst och vetenskap” 2001–2003. Med utgångspunkt från två barnteaterföreställningar på regionteatern Blekinge-Kronoberg har forskarna följt både teaterensemblens

konstnärliga arbetsprocess och intervjuat och analyserat lärares upplevelser i mötet med teatern.

Några frågor man ville ha svar på var teaterns betydelse för skolan, teaterns möjligheter att berätta och vilka möjligheter och hinder som finns i skolan.

Resultaten är tankeväckande och visar att det finns behov av mer forskning om mötena mellan skola och kulturliv och mellan kulturliv och en ung publik.

Forskarna visar att teaterns intresse främst är riktat mot barnpubliken, men att den inte tar hänsyn till att barnen ingår i ett skolsammanhang när de möter föreställningen. Bristen på intresse för lärarna som en viktig länk mellan skola och teater försvagar ”villkoren för det goda meningsskapandet” menar forskarna.

Lärarna, å andra sidan, ser teatern antingen som en nytthet eller förströelse, vilket gör att de inte heller ser möjligheterna till meningsskapande. Forskarna menar att både teater och skola måste hitta en ny riktning och hitta sina gemensamma intressen:

En sådan riktningförändring förutsätter att teatern tar ett större ansvar inför mötet med skolkontexten och att skolan är beredd att omvärdera den syn på lärande som reducerar meningsskapande och kunskapssökandet.

6.3.13 Ny dramatik för barn

Det pågår flera projekt i landet för att få fram ny dramatik för barn. Här är några exempel:

Backa teater, Göteborgs stadsteaters avdelning för barn- och ungdomsteater, har fått stöd från kulturnämnden i Göteborg för att utveckla barnteatern genom en barnteaterakademi under tre år. Uppdraget är att utveckla barn- och ungdomsteatern samt att öka utbudet och kvalitén. Ett av målen för akademien är att fånga upp unga människor som vill skriva dramatik för barn och unga.

Under våren 2005 har teatern samlat in texter från ungdomar i åldrarna 16–20 år. Några av dem kommer att få stöd från teatern i att utforska hur man skriver dramatik.

Norrbottensteatern har fått stöd från Kulturrådet för ett treårigt projekt som syftar till att hitta nya vägar för att få fram ny dramatik för en ung publik. Teatern har träffat elever i åk 9 och arbetat med bl.a. teaterimprovisationer för att få veta mer om ungdomarnas drömmar och tankar om framtiden i Norrbotten. En

dramatiker är anlitad för att skriva en ungdomspjäsa med utgångspunkt från mötena. I projektet ingår också samarbete med sociologiska institutionen vid universitetet där studenter har gjort enkäter och djupintervjuer med ungdomar.

6.4 Dans

6.4.1 Barns dansvanor

Dans är en konstform på uppåtgående bland barn och ungdomar. Allt fler dansar själva och allt fler går och tittar på professionell dans. Åtminstone är det en uppfattning vi i Aktionsgruppen har fått i samtal med personer som har inblick i området. Men dessvärre har vi svårt att beskriva utvecklingen i siffror. I Barnbarometern, som mäter kultur- och medievanorna för barn mellan 3 och 8 år finns inte besök på dansföreläsning med som en fråga. Barnbarometern innehåller inte heller några siffror om små barns eget dansande.

Kulturbarometern, som visar kulturvanor för barn från 9 år, har inte heller med dans som fråga – vare sig när det gäller besök på dansföreläsning eller om de intervjuade själva dansar.

6.4.2 Dansa själv

Folkbildningsrådet samlar in statistik över antalet deltagare under 24 år i studieförbundens studiecirkel och gruppverksamhet. I siffrorna är dock musik, dans och dramatikgrupperna sammanslagna till en siffra – så det går inte att se hur många som deltar i en dansgrupp. Merparten av deltagarna deltar troligen i musikverksamhet. Totalt deltog 102 955 barn under 13 år i studieförbundens gruppverksamhet inom teater, dans och musik år 2004 och 19 983 unga mellan 13 och 24 år deltog i gruppverksamhet. Antalet unga mellan 13 och 24 som deltog i en studiecirkel inom dans, teater och musik var ännu högre: 170 516 deltagare under år 2004.

De kommunala musik- och kulturskolorna erbjuder också dans på många håll. 130 kulturskolor hade dans under 2004. Vi har dock inga siffror på hur många barn som deltog i verksamheten.

Dans finns på många håll i privata dansskolor, men vi har inga siffror på hur stor den verksamheten är.

I ett växande antal kommuner finns dans med på skolschemat. Enligt danskonsulenten på Kulturrådet har för närvarande ett 80-tal kommuner dans på schemat.

6.4.3 Professionell dans för barn

Möjligheterna att se en dansföreställning speciellt gjord för en barnpublik ökar. Mycket av den dans som visas för barn och unga skapas utan statligt stöd och är därför svår att få kunskap om, eftersom det enbart är grupper med statligt stöd som redovisas i den nationella dansstatistiken. En del föreställningar görs med stöd från kommuner och regioner. Det finns alltså ett stort antal föreställningar som inte syns i någon samlad statistik.

Av de 32 dansgrupper som finns med i Kulturrådets statistik för 2003 gjorde 4 grupper föreställningar för barn upp till 14 år. Sammanlagt gjorde de 7 produktioner (av totalt 90). Under året spelades 186 föreställningar för barn med en sammanlagd publik på 16 847 personer. Totalt spelades 827 dansföreställningar för en publik på 153 776 personer. I den totala publiksiffran ingår även ungdomspubliken.

Här bör påpekas att begreppet ”fria grupper” egentligen är missvisande på dansområdet. I praktiken handlar det om tillfälligt anställda dansare som samlas av en koreograf i samband med en dansproduktion. ”Grupperna” har inga fasta repetitionslokaler eller scener.

Det finns få dansinstitutioner – 2003 fanns det 6 dansensembler med anknytning till en institution: Kungliga Operans balett, GöteborgsOperans balett, Cullbergbaletten inom Riksteatern, Skånes dansteater, NorrDans i Härnösand samt Älvsborgsteaterns dansensemble. Den sistnämnda producerar i första hand föreställningar för barn och ungdom. Även Operan i Stockholm sätter upp dansföreställningar för barn – t.ex. Pär Isbergs nya balett Pippi Långstrump.

Utöver dansinstitutionerna finns också ett antal gästspelsscener för dans, där föreställningar för barn och unga kan förekomma: Dansstationen i Malmö, Atalante i Göteborg och Moderna dansteatern i Stockholm.

Moderna dansteatern spelade 19 barnföreställningar under 2004. Cirka 20 procent av Moderna dansteaterns totala publik på 5 233 personer var barn upp till 14 år.

Atalante i Göteborg spelade 9 föreställningar för ungdomar (av totalt 174) under 2004.

Dansstationen, Skånes gästspelsscen för dans, består av tre delar – gästspel, turnékompani och salto! Salto!, dansfestivalen för barn och unga i hela Skåne rymmer 100–150 föreställningar för 10 000–15 000 barn årligen, samt pedagogisk verksamhet m.m.

Turnékompaniet spelar 50–100 föreställningar för en ung publik på 5 000–10 000 personer om året.

På gästspelsscenen Palladium i Malmö presenteras 75–100 gästspel årligen, varav ca 1/3 för den unga publiken.

Möjligheterna att se dansföreställningar är ojämnt fördelade över landet, men eftersom dansen inte har en institutionsstruktur på det sättet som t.ex. musiken och teatern, är det svårare att få en överblick över hur det ser ut i de olika länen. Merparten av de dansföreställningar som görs för barn och unga spelas för förskolan och skolan. Det är ovanligt med öppna föreställningar.

Det finns flera olika nätverk, scener och organisationer som arbetar för att sprida dans till barn och unga och vi ger exempel här nedan. De regionala danskonsulenterna har i flera fall en nyckelroll.

6.4.4 Danskonsulenter

Danskonsulentverksamhet startade 1992/93 på försök i Norrbotten. I Kulturpropositionen 1996/97 föreslogs att verksamheten skulle permanentas. Idag finns danskonsulentverksamhet i 13 län: Gotlands kommun, Dalarnas, Örebro, Sörmlands, Västmanlands, Värmlands, Norrbottens, Hallands, Stockholms, Upplands och Västerbottens län samt i Region Skåne och i Västra Götalandsregionen. Göteborgs stad har en egen danskonsulent och i Värmland och Norrbotten har danskonsulentverksamheten vuxit ut till regionala resurscentra för dans med flera anställda.

Syftet med konsulentverksamheten är att stärka dansens ställning i ett län eller region, bl.a. genom att:

- Bredda intresset och öka kunskapen om dans.
- Skapa regionala nätverk mellan t.ex. utövare, studieförbund, föreningar, institutioner, skolor och högskolor.
- Skapa möjligheter för människor att se professionell dans.
- Ge både amatörer och professionella en möjlighet till utveckling.

Barn och unga är en viktig målgrupp för konsulenternas verksamhet.

Konsulentverksamheten ser olika ut i de olika länen. Vissa lägger ner mer arbete på att förmedla dansföreställningar till en publik, andra satsar mer på pedagogisk verksamhet eller på att förbättra villkoren för professionella dansare. Samarbete med skolan, workshops för barn och unga och fortbildning för lärare är vanliga verksamheter. *Värmland* är ett av flera län som erbjuder skolorna att samarbeta med professionella dansare, koreografer och danspedagoger i större eller mindre projekt, med kraftiga subventioner från regionen.

Som spindeln i nätet för dansen i en region kan danskonsulenten ha stor betydelse för barns möjligheter att få möta den professionella dansen. Eftersom dansen har en svag struktur och små ekonomiska resurser är den ännu mer beroende än t.ex. teatern av att det finns nyckelpersoner som kan bidra till att den når ut – danskonsulenter, kultursekreterare, barnkultursamordnare osv.

Dansresidens är ett arbetssätt som har använts i flera län – ofta med inriktning på barn och ungdomar. Det innebär att en koreograf stannar en längre period på en plats för att genomföra ett projekt. Projektet mynnar ut i en föreställning. Man kan också koppla på fortbildning och workshops. Residens ger goda möjligheter för barn och ungdomar att få ett fördjupat möte med dansen.

Stockholm är ett av de län som med framgång arbetat med dansresidens. Några exempel:

Christina Tingskog har arbetat med förskolebarn från 3 år i Södertälje. Det resulterade i en föreställning med professionella dansare och elever från kulturskolan. Lotta Gahrton arbetade på högstadiet i Spånga/Tensta tillsammans med kulturskolan. Här var dock inga elever med i föreställningen. Föreställningen, *Foul*, handlar om basket och en basketklass var med i arbetet.

I flera län har danskonsulentverksamheten stor betydelse för barns möjligheter att se professionell dans. På flera håll har danskonsulenterna också tillgång till regionala eller kommunala subventioner för kultur i skola och förskola, vilket gör att de kan erbjuda professionella dansföreställningar till skola och förskola till reducerade priser.

I *Stockholms län* nåddes ca 20 000 barn i länet av en dansföreställning år 2004 förmedlad av danskonsulenten.

Dans i Nord nådde 9 784 barn och ungdomar i Norrbottens län förra året med dansföreställningar, seminarier, pedagogisk verk-

samhet, dansläger m.m. Barn och ungdom utgjorde 64 procent av publiken/deltagarna i Dans i Nords verksamhet.

Finansiering

Kulturrådet bidrar med 250 000 kr per län och år i de län där det finns danskonsulentverksamhet. Respektive landsting bidrar med minst lika mycket, men finansieringsformerna skiljer sig åt mellan länen. I vissa län går kommuner in med en del av finansieringen, bidrag från EU och andra bidragsgivare förekommer också.

För närvarande finns det inte utrymme i det statliga stödet för fler konsulenter, men i Kulturrådets handlingsprogram för dans (se mer nedan) föreslår rådet att samtliga län bör ha danskonsulentverksamhet senast år 2008. Danskonsulentverksamheten är mycket framgångsrik och efterfrågan på verksamheten ökar markant. Rådet föreslår dock inte några höjda anslag till konsulentverksamhet. En utökad danskonsulentverksamhet i landet medför därför en minskning av anslagen till de län som redan har konsulentverksamhet.

Eftersom verksamheten är regional är det rimligt att län/regioner går in med en ökad andel av finansieringen, menar Kulturrådet. Förslaget har dock väckt oro bland befintliga konsulenter, som menar att man inte kan utgå ifrån en ökad finansiering från länen.

Utvärdering av verksamheten

Kulturrådet utvärderade verksamheten med dans- och konstkonsulenter 2002–2003, på regeringens uppdrag. Utvärderarna Philip Johnsson och Cecilia Dahlbäck kommer i sin rapport fram till att danskonsulentverksamheten mer än väl uppfyller de uppställda målen. Danskonsulenterna har ”dragit igång processer som inneburit att många, främst ungdomar, har blivit aktiva och delaktiga i den regionala utvecklingen inom dansområdet.” (Dahlbäck, Johnsson, s. 5) Konsulenternas arbete har också lett till fler arbetstillfällen för professionella danspedagoger och dansare.

6.4.5 Danscentrum

Danscentrum är en rikstäckande centrumbildning för yrkesutövare inom det fria danslivet. Danscentrum producerar en årlig katalog som för 2005 innehåller 65 olika dansproduktioner. Samtliga passar för barn i någon ålder – katalogen är indelad i förskola, åk 0–3, mellanstadiet, högstadiet och gymnasiet/vuxna. En föreställning finns för så små barn som 2 år, ytterligare 9 passar för förskolan. Genomgående är att det är små produktioner och att många erbjuder en workshop efteråt.

6.4.6 Dansspridning i Mellansverige

Dansspridning är ett nätverk för den professionella dansen i Mellansverige. Syftet är att hitta gemensamma strategier för att främja offentliga dansföreställningar och skolföreställningar. Nätverket samarbetar bl.a. kring turnéer, arrangörsutbildningar och utbudsdagar. Under läsåret 2005–2006 kan nätverket med stöd från Kulturrådet erbjuda subventionerade föreställningar till förskolor, skolor och vuxna.

I nätverket ingår teaterkonsulenter och danskonsulenter från Gävleborgs, Dalarnas, Värmlands, Västmanlands, Södermanlands, Stockholms, Uppsala, Örebro och Östergötlands län samt en förmedlare från Danscentrum Stockholm.

6.4.7 Zebra dans

I Stockholm finns Zebra dans (se bra dans) sedan 1999, det är Stockholms första arrangör för dansföreställningar för barn och ungdom. Sedan starten har man hyrt in sig på olika teaterscener, men nu pågår planering för att få en egen fast scen. Zebra dans producerar dansföreställningar, presenterar gästspel samt arbetar med pedagogiska projekt. Under 2004 nådde man en publik på ca 6 000 barn och unga med ett 80-tal föreställningar. (Kulturrådets siffror). 422 barn nåddes av pedagogiska projekt, bl.a. i Upplands Bro, där alla förskolor fått delta i danslek vid fyra tillfällen och som avslutning se dansföreställningen Det blir inte alltid som man tänkt sig, med Minna Krook.

Zebra dans turnerar både i Sverige och Europa.

6.4.8 Dansfestival för barn och unga

SALTO! är en årlig dansfestival i Skåne för barn och unga, som arrangeras med verksamhetsbidrag från Kultur Skåne, Kulturrådet och Malmö Kulturnämnd.

På festivalen visas utvalda dansföreställningar till lägsta möjliga pris. Under festivalen finns också en internationell helg. Omkring 15 000 barn ser föreställningar på SALTO! varje år. Föreställningarna visas runt om i hela Skåne under oktober månad. SALTO! arrangeras av Dansstationen i Malmö i samarbete med Dans i Skåne, som handhar Salto!-pedagogen och Skånes Teaterförening som turnélägger, samt de ca 20 kommuner som varje år köper föreställningar inom festivalen. Salto! är en festival, ett regionalt nätverk och en förmedlande verksamhet på en och samma gång.

6.4.9 Nationellt utvecklingsprogram för dans i skolan

Kulturrådet, Myndigheten för skolutveckling, Nationellt centrum för främjande av fysisk aktivitet hos barn och ungdom (NCFE) samt Elevorganisationen i Sverige har under våren 2005 på uppdrag av regeringen, tagit ett initiativ till det gemensamma utvecklingsprogrammet Dans i skolan för perioden 2005–2009.

Samarbetet innebär att alla barn och ungdomar ska få tillgång till dans på skolschemat.

En central del i utvecklingsprogrammet kommer att vara olika dansfrämjande insatser och nätverksbyggande i syfte att stärka den dans-i-skola-kompetens som finns i Sverige. Kulturrådet, Myndigheten för skolutveckling, NCFE och Elevorganisationen i Sverige kommer att medverka i temakonferenser, seminarier, utbildningar m.m. Myndigheterna avser att samarbeta med lärarutbildningar, musikhögskolor samt Danshögskolan.

Skolans läroplaner, de nationella kulturpolitiska målen, FN:s barnkonvention, de nationella folkhälsomålen och Kulturdepartementets dagordning för kultur är viktiga utgångspunkter för utvecklingsprogrammet. Man har även pekat på ett ökat intresse för dans i skolan. År 1986 fanns dans på skolschemat i åtta av landets kommuner, idag finns dans inom grundskolan i ett åttio-tal kommuner.

I slutet av år 2005 ska utvecklingsprogrammet Dans i skolan ha utformat en strategi och en omvärldsanalys. Syftet är att identifiera

och dokumentera både möjligheter och hinder. De särskilda insatser som nämns i syfte att stärka elevernas möjlighet att möta dansen i skolan är kartläggning, opinionsbildning och kunskapsutveckling.

I dag finns ingen samlad bild av förekomsten av dans i landets grundskolor. Det nationella utvecklingsprogrammet kommer därför att genomföra en kartläggning av dans i skolan bl.a. med hjälp av den regionala danskonsulentverksamheten. Man vill också utmana landets grundskolor till att presentera hur de arbetar med dans i skolan. Stimulansbidrag kommer att delas ut till 10 skolor och mötesplatser kommer att anordnas för att lyfta fram skolornas arbete med dansen och skapa tillfälle till inspiration och erfarenhetsutbyte.

Kompetensutveckling i dans för olika lärargrupper är en viktig del i Dans i skola-programmet, detta kommer att anordnas vid mötesplatser, konferenser och sommarakademier.

Under år 2005 tas initiativ till att inspirera fler lärarutbildningar till att introducera dansen i grundutbildningar och som valbara inriktningar. I ett senare skede planeras myndighetssamverkan för att dokumentera den kunskap som finns inom utvecklingsarbetet med dans i skolan.

6.4.10 Handlingsprogram för dansen

Våren 2005 presenterade Kulturrådet ett förslag till handlingsprogram för den professionella dansen i Sverige. Handlingsprogrammet *Får jag lov? Ett dansförslag* innehåller flera förslag som rör dans för barn och unga:

- Ökade insatser bör göras för att förbättra barns och ungas möjligheter att få ta del av dansföreställningar och att själva få utöva dans.
- Produktionen av föreställningar för barn och unga ska stimuleras.
- Ett nationellt uppdrag bör inrättas på dansområdet för att förbättra möjligheten för barn och unga att ta del av såväl offentliga dansföreställningar som föreställningar för barn i förskola och grundskola.
- Utvecklingsarbetet med dans i skolan ska utvecklas i samarbete med andra berörda myndigheter.

- Senast år 2008 bör det finnas danskonsulentverksamhet eller motsvarande i hela landet.

För att finansiera hela förslaget beräknar Kulturrådet att det behövs en ökning av de statliga insatserna på dansområdet med 45 miljoner kr under 2006–2008. De nya medlen skulle gå till ökade anslag för fria dansgrupper, arrangörs- och turnéstöd, dansresidens och nya dansscener. Sådana ökningarna skulle ge även barnpubliken förbättrade möjligheter att se dans.

I första hand föreslår Kulturrådet att förslaget ska finansieras med reformmedel, men om det inte är möjligt är man öppen för omprioriteringar inom de anslag som Kulturrådet disponerar.

Rådet har t.ex. redan sänkt anslaget till fria musikgrupper till förmån för dansen. När det gäller barnkulturområdet är det för tidigt att säga om en omprioritering till dansens förmån istället missgynnar någon annan konstform, exempelvis musiken.

Trots att Kulturrådets handlingsprogram för dansen innehåller flera förslag till förbättringar av barns och ungas möjligheter att se professionell dans är de stora insatser som redan görs på området nedtonade i beskrivningen av den nuvarande situationen på dansområdet.

Exempelvis skriver man inte om danskonsulenternas stora betydelse för barns och ungas möjligheter att möta dansen i det avsnitt som handlar om Dans för en ung publik. Det sägs inte heller hur stor del av de fria gruppernas föreställningar och dansresidens som faktiskt vänder sig till en ung publik. Flera danskonsulenter som Aktionsgruppen har varit i kontakt med har ställt sig frågande till den nedtonade betydelse som dans för barn och unga har fått i handlingsprogrammet.

6.5 Musik

6.5.1 Barns lyssnarvanor

Barn lyssnar mycket på musik. De yngsta barnen får förmodligen sitt största musikintag via CD och radio. En genomsnittlig dag lyssnar 41 procent av 3–8-åringarna på CD eller skiva och 19 procent lyssnar på kassetband, enligt Barnbarometern 2002/2003. Hur stor andel som är musik och hur stor andel som är sagor eller annat framgår inte av statistiken. Den genomsnittliga lyssnartiden per

lyssnare och dag är 32 minuter för CD/skiva och lika mycket för kassetter. 30 procent av 3–8-åringarna lyssnar på radio en genomsnittlig dag. Lyssnarna ägnar 31 minuter om dagen åt radio – främst kommersiell radio och P4.

60 procent av 3–8-åringarna besökte ett musikevenemang under det senaste året. De flesta gjorde det tillsammans med sina föräldrar men 21 procent var där med förskolan eller skolan.

9–14-åringarna går något mindre på konsert. Enligt Kulturrådets Kulturbarometer har 46 procent av 9–14-åringarna varit på konsert det senaste året. 17 procent har varit på konsert de senaste fyra veckorna. Till konserter räknas också evenemang med levande musik, t.ex. på musikkaféer, pubar eller i kyrkan. Krogbesök med levande bakgrundsmusik räknas inte. Alla musikgenrer räknas in.

60 procent av 9–14-åringarna lyssnar på radio en genomsnittlig dag, enligt Mediebarometern 2003. Lyssnarna ägnade i snitt 47 minuter åt radiolyssnande.

47 procent av 9–14-åringarna lyssnade på CD en genomsnittlig dag och 89 procent lyssnade en genomsnittlig vecka. I snitt ägnade de 33 minuter per dag åt skivlyssning.

Män mellan 15 och 24 år är de flitigaste konsertbesökarna. 34 procent i den gruppen har varit på konsert de senaste fyra veckorna, motsvarande siffra för kvinnor är 23 procent. Hela 74 procent av 15–24-åringarna uppger att de varit på konsert det senaste året.

75 procent av 15–24-åringarna lyssnade på radio en genomsnittlig dag. De lyssnade 115 minuter. 15–24-åringarna är också flitiga CD-lyssnare: 62 procent lyssnade en genomsnittlig dag, och de ägnade 86 minuter åt lyssnandet. 92 procent lyssnar en genomsnittlig vecka.

6.5.2 Spela själv

Barnbarometern innehåller inga siffror om huruvida de små barnen (3–8 år) spelar något musikinstrument eller sjunger i kör. Därför har vi inga siffror på hur vanligt det är att de mindre barnen spelar och sjunger i organiserade former.

Enligt Kulturbarometern 2002 är det i genomsnitt 22 procent av 9–14-åringarna som har spelat ett musikinstrument den senaste veckan, 20 procent för pojkar och 24 procent för flickor.

Av 15–24-åringarna är det i genomsnitt 15 procent som spelar ett instrument regelbundet, dvs. de svarar ja på frågan om de har spelat den senaste veckan. Unga män spelar mer än unga kvinnor, 19 procent jämfört med 11 procent.

Många barn och ungdomar spelar i kommunala musikskolan eller i studieförbundens musikcirklar – vi skriver om det under avsnittet om musik- och kulturskolan och avsnittet om studieförbunden.

I åldern 9–14 svarar 10 procent av flickorna och 3 procent av pojkarna att de har sjungit i kör den senaste veckan. I åldern 15–24 har 4 procent av både pojkarna och flickorna sjungit i kör den senaste veckan.

6.5.3 Professionell musik för barn

Möjligheterna att lyssna på en konsert som vänder sig speciellt till barn är små utanför skolan och förskolan. Det är de regionala musikorganisationerna som arrangerar flest konserter för barn och deras uppdrag på barn- och ungdomsområdet handlar i första hand om att arrangera skolkonserter. Hur stor del av barnen i respektive län/region som nås av den här verksamheten varierar stort.

I skolans kursplaner för musik står det ingenting om att skolan ska utnyttja lokala eller regionala musikinstitutioner eller samarbeta med professionella musiker eller kommunala musikskolan.

De fria grupperna på musikområdet har inte alls samma inriktning på en barnpublik som de fria grupperna på teaterområdet. När det gäller nutida konstmusik eller klassisk musik finns det nästan inga grupper som spelar för barn. I Kulturrådets musikstatistik finns inga siffror på hur stor andel av de fria gruppernas publik som är barn. Det enda som anges är andel ”publik under 25 år”, en siffra som bygger på gruppernas uppskattning.

6.5.4 Regional musikverksamhet

Kulturrådet fördelar stöd till landsting och regioner för regional musikverksamhet. Landstinget kan ge uppdraget till en eller flera organisationer i länet, men oftast är det den s.k. länsmusikorganisationen som utför uppdraget. Inriktningen på verksamheten beslutas av respektive landsting/region. I många län finns en tydlig inriktning på barn och unga.

I ett tiotal län finns orkesterverksamhet som delvis är integrerad i länsmusiken. Vissa länsmusikorganisationer, t.ex. Blekinge, använder sina egna musiker för barn- och ungdomsverksamhet. I de allra flesta fall engagerar man musikgrupper som är särskilt inriktade på att spela för barn och som säljer konserter och/eller klassrumsaktiviteter till skolorna till subventionerat pris.

Kulturrådet har tagit fram riktlinjer för det statliga stödet till regional musikverksamhet. Riktlinjerna är tänkta som ett stöd och det är inte meningen att en organisation ska uppfylla alla mål. I riktlinjerna heter det att länsmusiken ska

- värna om det professionella musiklivet i länet/regionen och ha musiker och konstnärliga ledare engagerade i verksamheten,
- verka för ökade arbetstillfällen för frilansmusiker,
- ha ett särskilt ansvar för vår tids musik inom alla genrer,
- prioritera och utveckla barn- och ungdomsverksamheten samt delta i fortbildningen av musiker och andra konstnärliga utövare inom det kulturpedagogiska området,
- stödja och stimulera arrangörsledet,
- stödja och samarbeta med amatörverksamheten i länet, särskilt kring ungdomsområdet,
- vara öppen för och ta till vara influenser från andra kulturer samt medverka i bevarandet och utvecklingen av det svenska musikaliska kulturarvet,
- samarbeta med Rikskonserter kring produktionsutbud, arrangementsfrågor och internationellt samarbete.

Merparten av den regionala musikverksamheten för barn och ungdomar är inriktad på skolan. Siffrorna i följande avsnitt är hämtade från Kulturrådets statistikrapport Musik 2003. Eftersom det regionala musikuppdraget kan vara uppdelat på flera organisationer i ett län, t.ex. en länsmusikorganisation och en orkester, så finns det en viss osäkerhet i uppgifterna nedan om hur många konserter som spelas per barn i ett visst län.

Det finns stora individuella variationer när det gäller hur stor andel av den totala verksamheten som skolkonserterna utgör: Stockholms län har störst andel skolkonserter i sin verksamhet, 73 procent, vilket beror på att det är deras huvudsakliga uppdrag. Samtidigt har Stockholms länsmusik ett lägre anslag än övriga regionala musikorganisationer och den totala kapaciteten är därför liten. Sörmlands musik och teater har 70 procent skolkonserter och

Norrbottnensmusiken har 69 procent skolkonserter. Lägst ligger Gotlandsmusiken med 11 procent skolkonserter. Men om man tittar på publiksiffror blir listan annorlunda, särskilt om man sätter siffran i relation till antal barn som bor i respektive län. Som vi sagt tidigare finns det en viss osäkerhet i siffrorna, eftersom det kan finnas mer än en institution med ett regionalt musikuppdrag i ett län. Siffrorna ger dock en fingervisning om hur många barn som nås av verksamheten:

Länsmusiken, skolkonserter per barn 2003

<i>Musikorganisation</i>	<i>Antal besök/ skolkonsert</i>	<i>Antal barn 0–17 år i regionen (SCB 2004)</i>	<i>Antal konserter per barn</i>	<i>Summa samhälls- bidrag (mkr)</i>
Musik i Västernorrland	10 716	50 006	0,21	20,7
Östgötamusiken	12 255	89 146	0,14	13,7
Musik i Blekinge	27 595	30 635	0,9	10,0
Kalmar läns musikstiftelse	9 679	48 789	0,2	7,0
Musik i Väst	32 180	329 027	0,1	35,9
Norrbottnensmusiken	25 569	52 382	0,5	16,7
Smålands musik och teater*	13 761	74 631	0,18	18,5
Musik i Halland	21 395	64 855	0,33	10,6
Länsmusiken i Jämtlands län	14 600	26 273	0,55	14,3
Musik för Örebro län*	9 372	58 465	0,16	31,3
Musik i Dalarna	21 910	58 267	0,38	19,3
Sörmlands musik & teater	41 900	57 055	0,73	14,7
Västerbottnensmusiken	7 640	54 411	0,14	22,6
Musikteatern i Värmland	12 036	56 293	0,21	15,3
Västmanlandsmusiken	21 096	56 204	0,37	22,6
Musik i Gävleborg	15 745	56 869	0,28	8,1
Musik i Syd	49 400	284 398	0,17	40,8
Musik i Uppland	13 869	67 338	0,20	13,1
Gotlandsmusiken	9 570	12 347	0,77	11,1
Länsmusiken i Stockholm	30 700	411 762	0,07	6,2

* Orkestrernas verksamhet ingår i länsmusikens redovisning.

Kulturrådets statistik innehåller siffror från 15 lokala och regionala orkesterinstitutioner. Kungliga filharmonikerna och Radiosymfonikerna i Stockholm är inte med i statistiken, eftersom de inte får statligt stöd.

Hur stor andel av orkestrarnas konserter som vänder sig till skolan eller en barnpublik varierar stort. Norrbottens kammar-

orkester redovisar inte en enda konsert för skol- eller barnpublik. Därefter kommer Uppsala kammarorkester med 8 procent skol- och barnkonserter och Sundsvalls kammarorkester med 9 procent skol- och barn- och ungdomskonserter. I topp ligger Malmö Symfoniorkester (25 %), Helsingborgs symfoniorkester (33 %) och Dalasinfoniettan (38 %). Räknat i antal barn som får gå på konsert betyder det att Uppsala kammarorkester 2003 spelade för 800 barn medan Dalasinfoniettan spelade för 21 910 barn.

Göteborgssymfonikerna har särskilda barnabonnemang, som innebär att barnen kan gå på konsert 5 lördagar till ett lågt pris, 300 kr för hela serien.

6.5.5 Rikskonserter

I Rikskonserterns uppdrag från regeringen 2005 finns ett mål som handlar om barn och ungdom:

Målet är att i verksamhetens alla delar lägga vikt vid barns och ungdomars behov av olika sorters musikupplevelser.

Rikskonserter ska återrapportera verksamhet riktad till barn och unga, och även samarbeten med skolan och musik- och kulturskolorna.

När det gäller Rikskonserterns barn och ungdomsarbete kan man säga att de arbetar efter två spår: det första är att komplettera länsmusikens konsertutbud med konsertturnéer som länsmusiken inte har möjlighet att arrangera, främst internationella gästspel. Det andra spåret är att erbjuda unga, utövande musiker möjligheter att spela inför publik och utvecklas som musiker genom kurser, workshops m.m.

Enligt Rikskonserterns årsredovisning för 2004 hade de konserter som arrangerades för barn och ungdom en sammanlagd publik på 18 915 personer. Det framgår inte av statistiken hur stor andel av publiken som var under 18 år. En del av dessa konserter kan ingå i utbudet som redovisas från den regionala musikverksamheten och dubbelredovisning kan förekomma.

För unga nyutbildade orkestermusiker finns Orkester Norden, en symfoniorkester med musiker mellan 15 och 25 år från musik- högskolor i Norden. Folkmusiklägret Ethno arrangeras i samband med Falu folkmusikfestival och samlar ett hundratal unga folk- musiker från olika länder.

Rikskonserter är också samordnare för musiktävlingen Musik Direkt, en nationell tävling för unga musiker som arrangeras av länsmusiken i respektive län, med en avslutande riksfestival. År 2004 deltog ca 5 000 13–19-åringar i tävlingen som är öppen för alla musikgenrer.

6.5.6 Barnmusik på skiva

Någon motsvarighet till Svenska barnboksinstitutets årliga bokprovning finns inte på barnmusikområdet. För att få veta något om utgivningen är man hänvisad till musikbranschens egen statistik.

Svenska IFPI-gruppen (International Federation of the Phonographic Industry) publicerar statistik över skivutgivning och skivförsäljning på sin webbplats www.ifpi.se. Medlemsbolagen i IFPI representerar ca 95 procent av den svenska skivförsäljningen.

På IFPI:s webbplats finns uppgifter om svenska produktioner på skiva genrevis från 1988–2002. Det är de rapporterande skivbolagen som kategoriserar produktionerna efter genre. Genren ”barn” innehåller inte enbart musik utan det kan också vara sagor, redigerade Disneyfilmer och liknande. Samlingsskivor med populärmusik för vuxna ompaketerade för en barnpublik, typ Hits for Kids, finns också med här.

Svenska produktioner 1992–2002

År	Antal barnprod.	Av totalt
1992	63	727
1993	91	803
1994	124	957
1995	78	742
1996	87	820
1997	78	986
1998	62	1 336
1999	85	853
2000	48	863
2001	62	1 067
2002	70	816

Källa: Svenska IFPI-gruppen.

På IFPI:s webbplats finns topplistor över de 100 mest sålda albumen från de senaste åren (ännu inte 2004). Listan innehåller även internationella produktioner. På 2003 års lista finns två barnproduktioner: *Barn på nytt* med Georg Riedels orkester och diverse kända svenska artister som framför Georg Riedels Astrid Lindgrensånger och *Pannkakor med sylt* med Nicke & Nilla (Wahlgren). Båda skivorna har sålt guld, dvs. minst 30 000 ex.

År 2002 kom 7 album för barn med på 100-listan: Hits for Kids 7 och 8, Absolute Kidz 5, 6 och 7, Eva & Adam poolparty samt Melody Grand Prix Junior 2002. Samtliga är samlings-skivor med "blandade artister".

Den lite "smalare" barnmusiken, som söker fonogramstöd hos Statens kulturråd är inte omfångsrik om man räknar antalet titlar. Vid den första fördelningen av fonogramstöd 2004 beviljades tre barnfonogram stöd av sju sökande. Totalt beviljades 31 fonogram stöd. Det är betydligt färre som söker stöd för barnfonogram. De produktioner som fick stöd var: *Arken*, med gruppen Ticke Tack, *Matmusik* med Johanna och Mixer samt *Kommissarie Tax, tio låtar och ett mysterium* med Elsie Petré.

Vid den andra fördelningen 2004 beviljades ett barnfonogram stöd (av 4 sökande): *Lilla kotten sjunger*, en samlings-skiva med svenska barnvisor framförda av Eva Röse och Lilla kottens orkester. Totalt beviljades 35 fonogram stöd vid fördelningen.

6.6 Folkets hus och parker

Folkets hus och parker (FHP) är riksorganisation för landets 691 Folkets hus och 131 folkparker och nöjesparker. 14 festivaler är medlemmar i organisationen, t.ex. Kirunafestivalen och Stockholms Jazzfestival. FHP erbjuder mer än 900 scener, nära 300 biografier och tiotusentals andra mötesplatser. Därför väljer vi att ta upp organisationen här i anslutning till avsnitten om scenkonst – eftersom FHP är en stor arrangör.

FHP distribuerar ett stort antal produktioner för barn- och ungdomspubliken som turnerar i landet. År 2004 kunde medlemsföreningarna bl.a. boka Abellis Magiska teater, Filiokus Fredrik, Bodils minicirkus eller en kursvecka med "Träna nycirkus med Cirkus cirkör". I samarbete med Riksteatern turnerade familjeföreställningen Fem myror är fler än fyra elefanter och en scenversion av TV-programmet Myror i brallan.

Organisationen ger ekonomiskt stöd till medlemsföreningar för kulturverksamhet i regioner och distrikt. Stödet går främst till verksamhet för barn och unga. Under 2004 fördelades 710 000 kronor till tolv regioner/distrikt för att genomföra bl.a. musikcafé, disco, talangjakt, barnkulturvecka, barn- och ungdomsfilmfestival, teaterverksamhet och julgransplundring. FHP deltar i de årliga Ungkulturdagarna på Riksteatern i Hallunda

FHP genomför årligen en arrangörsutbildning i samarbete med ABF för att öka arrangörskunskapen i de lokala föreningarna. På programmet står bl.a. marknadsförings, arrangörskunskap och ungdomskultur. Hittills har ett hundratal personer genomgått kursen.

Inom FHP finns 269 biografier på 249 orter. I samarbete med de regionala filmkonsulenterna bedriver man skolbio på 71 orter. År 2004 gavs 325 föreställningar.

Folkets Hus och Parker driver också projektet Digitala Hus, för att utveckla digitala filmvisningar på biograf. Digitala filmvisningar gör det möjligt att snabbare få ut nya filmer också på små biografier – eftersom det är lättare att få fram fler kopior av filmerna, distributionen blir enklare och billigare och visningskvaliteten förbättras. Med digital bio får fler människor på fler platser möjlighet att se aktuell film på bio. FHP är hittills ensam i Sverige med att satsa på digitala filmvisningar. År 2004 drev de 10 digitala biografier.

År 2004 antog folketshus- och parkrörelsen ett idéprogram för framtiden. Där betonar man hur viktigt det är att satsa på kultur för och med barn och unga. Bl.a. vill FHP:

- Fördjupa samarbetet med Riksteatern, Riksutställningar och Rikskonserter,
- Öka samarbetet med regionala kulturinstitutioner, fria grupper och kulturkonsulenter,
- Satsa på unga arrangörer,
- Fortsätta prioritera scenkonstproduktioner och skapande egenverksamhet för barn och unga,
- Öka möjligheterna att se aktuell film på bio även utanför tätortsområdena,
- Arbeta mer med konstpedagogik för att ge barn och unga möjligheter att ta del av samtidskonst.

6.7 Arkitektur och fysisk miljö

Frågor om arkitektur och fysisk miljö berör barn och ungdomar i allra högsta grad. Stadsplanering och byggande påverkar barns vardag mycket påtagligt. För att ta ett exempel: förtätningen av bebyggelsen i Stockholms innerstad leder till att parkmark och ibland t.o.m. skolgårdar bebyggs och de (få) fria ytor som barnen kan röra sig på försvinner. Tråkiga och icke ändamålsenliga skollokaler och förskolelokaler är vardagsmat för barn. Desto viktigare då att barn får möjligheter att lära sig mer om hur byggande och planeringsprocesser ser ut så att deras möjligheter att själva vara med och påverka sin miljö förbättras.

6.7.1 Arkitektur i förskolan och skolan

På flera håll i landet pågår verksamhet inom arkitektur och miljö för och med barn – i första hand sker det inom förskolans och skolans ram. Arkitekturmuseet i Stockholm har flera pedagoger anställda och en verkstad som tar emot många barn – både skolklasser och fritidsbesökare.

I Göteborg finns landets enda *arkitekturkonsulent*, med inriktning på barn och unga, finansierad till hälften från Göteborgs stad och till hälften från Västra Götalandsregionen. Hon arbetar bl.a. för att skolan ska ta in arkitektur som ett ämnesöverskridande tema. Ett exempel: Oscar Fredriksskolan i Göteborg har i samarbete med arkitekturkonsulenten Mie Svennberg arbetat med förnyelsen av den park som ligger intill skolan. Barnen har fått prova på att vara både stadsplanerare och arkitekter.

6.7.2 Aktörer med inriktning på arkitektur och barn

Inom Sveriges Arkitekter finns en särskild *skolgrupp*, som arbetar ideellt för att få in arkitektur i skolans undervisning. Gruppens ordförande Suzanne de Laval har bland annat tagit fram en litteraturlista för lärare som vill arbeta med arkitektur. Den finns att hämta på Sveriges arkitekters webbplats, där skolfrågorna har fått en egen avdelning som kontinuerligt förnyas: www.arkitekt.se/skolgruppen

Skolhusgruppen är en ideell förening. Föreningens syfte är att främja och sprida information om bra skolplanering. Skolhus-

gruppen anordnar konferenser, seminarier, studiebesök och ger ut skrifter. Gruppen består av lärare och arkitekter m.fl. Information finns att hämta på gruppens webbplats www.skolhusgruppen.se

Movium, vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Uppsala, är en mötesplats för forskare och praktiker som vill utveckla kunskapen om stadens utemiljö. *Movium* arrangerar regelbundet kurser, konferenser och studieresor om barns utemiljöer och om ”skolans uterum” som läromedel. På webbplatsen Skapande uterum finns stora mängder tips och kunskap för lärare och förskollärare som vill utveckla sitt arbete med utemiljön: www.uterum.slu.se

På läns museer och lokala museer på olika håll i landet genomförs då och då projekt om stadsmiljö och arkitektur. *Riksantikvarieämbetet* har tagit fram en hel serie skrifter för skolan om kulturmiljöer, bl.a. *Betongslöjd i Bergsjön*, *Upptäck din hembygd*, *Skolhuset som samhällspegel* och *Den hemlighetsfulla kulturmiljön*.

6.7.3 Handlingsprogram för arkitektur i skolan

Under Arkitekturåret 2001 fick Skolverket i uppdrag av regeringen att ta fram ett *handlingsprogram* för att utveckla undervisning i arkitektur och form i skolan. Handlingsprogrammet togs fram av en arbetsgrupp med representanter för Skolverket, Arkitekturmuseet, Sveriges Arkitekter och Kulturrådet.

År 2005 gjorde Suzanne de Laval en uppföljning av vad som hade hänt med handlingsprogrammet efter att det överlämnades till regeringen 2001.

Skolverket gav en forskare på Lärarhögskolan, Pia Björklid, i uppdrag att göra en forskningsöversikt kring den fysiska miljön och barns och ungdomars lärande. Översikten blev färdig 2005 och behandlar den fysiska miljöns betydelse för lärande, den formella (t.ex. förskola, skola och fritidshem) och den informella (t.ex. utemiljöer). Den tar även upp vikten av att eleverna får studera närsamhället som en resurs för utveckling av demokratisk kompetens. *Lärande och fysisk miljö. En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*, är utgiven av Myndigheten för skolutveckling.

För övrigt redovisar Myndigheten för skolutveckling inga verksamheter som främjar arkitektur i skolundervisningen. Inga seminarier, ingen lärarfortbildning, inga nya läromedel, inget idé- och

stödmaterial och ingen uppföljning av hur skolans styrdokument vad gäller arkitektur och form används.

Skolverket och Myndigheten för skolutveckling fokuserar på själva skolmiljön i de aktiviteter de refererar. När det gäller undervisningens innehåll hänvisar man endast till att läromedel finns och att nya arbetas fram. Skolverket och Myndigheten för skolutveckling har inte engagerat sig i vare sig läromedelsframtagning eller sammanställning av vad det finns för läromedel, utöver den sammanställning som gjordes av Einar Hansson som en bilaga till handlingsplanen.

Enligt Skolgruppen drivs arkitektur i skolan-frågorna idag (förutom i Göteborg) enbart av ett antal enskilda engagerade personer. Suzanne de Laval menar att frågan måste institutionaliseras – helst skulle den landa på en lärarhögskola som skulle erbjuda kurser i ”närmiljö i skolarbetet”, för fortbildning och inom lärarutbildningen. Sådana diskussioner har också påbörjats med högskolan i Borås och i Göteborg i samarbete med Chalmers Arkitektur via professor Gunilla Linde Bjur, som också är medlem i Skolgruppen.

6.8 Konst

6.8.1 Barns konstvanor

Små barns besök på konsthallar och konstmuseer syns inte i statistiken. Barnbarometern, som mäter kulturvanor för barn under 9 år, tar med museibesök, men särskiljer inte konstinstitutionerna.

Kulturbarometern mäter besök på konstmuseer och konstutställningar för 9–24-åringar. 45 procent av 9–14-åringarna och 41 procent av 15–24-åringarna besökte ett konstmuseum eller en utställning 2002, enligt den senaste mätningen. Det är inte så stora skillnader mellan pojkar och flickor.

Kulturbarometern mäter inte hur många barn och ungdomar som själva ägnar sig åt konstnärlig verksamhet.

6.8.2 Skapa själv

När det gäller barns eget skapande inom bild, form, foto osv. finns det ett stort mörkertal. Kulturvanestatistiken frågar inte efter barns och ungdomars eget skapande på konstområdet, så därför väljer vi

här att beskriva de stora aktörerna när det gäller att erbjuda barn sådan verksamhet.

Siffror på hur många som deltar i studieförbundens verksamhet med ”bild- och formkonst” och hur många kultur- och musikskolor som erbjuder bild antyder att utbudet av skapande verksamheter på konstområdet är mindre än inom t.ex. musik och teater. Vad det beror på går inte att utläsa av det material vi har.

År 2005 har 73 av 282 kommunala kulturskolor verksamhet i bild. I studieförbundens gruppverksamhet i ”bild- och formkonst” deltog 8 626 barn under 13 år förra året (jämfört med över 100 000 deltagare i grupper inom musik, dans och dramatik). Ytterligare 7 264 ungdomar mellan 13 och 24 år deltog i studiecirkel i bild och formkonst, jämfört med över 170 000 deltagare i cirkel inom musik, dans och dramatik.

Flera av de 20 barnkulturcentra som finns i kommuner runtom i landet har olika typer av bild- och formverksamhet. Dels arbetar de mot skolor och förskolor men det förekommer också verksamhet för barn på fritid. Barnkulturcentra har dock begränsade resurser och har inte kapacitet att nå många barn med längre kurser. Barnkulturcentrum i Ronneby anger t.ex. att 31 barn deltog i deras pedagogiska verksamhet i bild, som sträckte sig över ett helt läsår.

Detsamma gäller för de bild- och konstkurser för barn som finns på museer och konsthallar runtom i landet. Verksamheten kan hålla mycket hög kvalitet – men den når bara ett fåtal.

6.8.3 Var finns konsten?

Barn möter konst på många olika ställen. Konst kan finnas i skolbyggnaden och i den offentliga miljön. Särskilt för mindre barn kan konst i stadsmiljön bli riktmärken som man återvänder till – lejonet på torget som man kan rida på, den enorma kungen till häst som väcker frågor eller samtida konst som inspirerar och förundrar.

Men konsten finns också på institution. I Kulturrådets statistik finns 29 konsthallar och över 200 statliga, regionala och kommunala museer. 2003 visades 1 055 utställningar med design, konst eller konsthantverk. Konsthallarna stod för 273 utställningar, statliga museer 86, kommunala museer visade 383 utställningar och regionala museer 195.

Typiskt för just konstområdet är att de flesta institutioner (konstmuseer och konsthallar) är kommunala. Men även i kommuner där ingen konsthall eller konstmuseum finns visas ofta utställningar på biblioteket eller i entrén till kommunhuset.

De flesta museer och konsthallar ligger i städer, men det finns också undantag, som Virserums konsthall i Hultsfreds kommun, Nordiska Akvarellmuseet i Skärhamn på Tjörn eller Wanås, på den skånska landsbygden. Dessa tre konstinstitutioner har väl utvecklad pedagogisk verksamhet.

År 2003 kom 35 737 av deltagarna på konsthallarnas visningar från förskolor och skolor. Det är nära 68 procent av den totala publiken på visningarna. Aktionsgruppen har inte några samlade siffror på hur många museer och konsthallar som har anställda konstpedagoger eller hur många av institutionerna som har en verkstad där barnen själva kan skapa. Den pedagogiska verksamheten för barn och unga är oftast inriktad mot skolan.

6.8.4 Konstkonsulenter

Sedan 1997 finns det regionala konstkonsulenter. 2005 finns det 18 konsulenter i 15 regioner/län: Gotland, Dalarnas, Gävleborgs, Hallands, Jämtlands, Kalmar, Norrbottens, Södermanlands, Västerbottens, Västmanlands, Västernorrlands, Västra Götalands, Östergötlands och Örebro län samt Göteborgs stad.

Regioner, landsting eller kommuner är huvudmän för konstkonsulentverksamheten och staten bidrar med 250 000 kronor per län och år. Från och med 2006 kommer summan att sänkas så att alla län ska kunna söka bidrag. Idag räcker pengarna inte till en utvidgning av systemet.

Det statliga stödet till konsulenter ska enligt den statliga förordningen (1996:1598) gå till att ”sprida, stimulera och öka kunskapen om konst och kultur, framför allt bland barn och ungdom, och att höja kvaliteten inom amatörkulturen.”

2003 lät Kulturrådet göra en utvärdering av konst- och danskonsulenternas verksamhet, *Utvärdering av regionala konsulenter inom dans- och konstområdet*, Philip Johnsson och Cecilia Dahlbäck, Kulturrådet 2003. Den visade att konsulenterna både arbetar för att öka barns och ungdomars möjlighet att få möta konst och konstnärer i grundskolan, men också för att barn och unga ska få prova på och utveckla ett eget skapande. Konst-

konsulenterna arbetar med kunskapsutveckling på olika sätt, bl.a. med fortbildning av lärare och bildlärare och med öppna workshops för unga i samarbete med regionala museer.

Utvärderingen visar att konstkonsulenter (där de arbetar med barn och unga som målgrupp) leder till ökad närvaro av konstnärer i skolan och främjar samarbete mellan bildlärare, konstnärer, lärare och konstpedagoger. Eftersom konstkonsulenter verkar regionalt kan denne också lättare få kommuner i samma region att gå samman i större projekt som annars inte vore möjliga att genomföra.

När det gäller måluppfyllelsen pekar dock utvärderarna på skillnader i verksamheten i olika län. När utvärderingen gjordes var tolv konstkonsulenter kvinnor och fem män. Alla kvinnor utom en prioriterade tydligt konstpedagogiska insatser och främjande arbete. Ingen av männen visar i sina verksamhetsberättelser att de driver någon konstpedagogisk verksamhet eller att de prioriterar verksamhet riktad till barn och ungdomar. De satsar istället på stora, gärna internationella projekt och insatser riktade till yrkesverksamma konstnärer, kontakter med näringslivet och regional utveckling.

Utvärderingen visar också att ingen av männen hade någon erfarenhet av konstpedagogiskt arbete när de anställdes. (Johnsson och Dahlbäck 2003).

Exempel på projekt

Här följer några exempel för att visa hur konstkonsulentverksamheten kan se ut i olika län:

På *Gotland* har konstkonsulenter tagit initiativ till att bilda ett "konstpedagogiskt forum" med kontinuerliga möten mellan barn- och utbildningsförvaltningen, Baltic Art Centre, konstmuseet, konstkonsulenter, konstskolan, kulturskolan och högskolan på Gotland. Syftet är att åstadkomma mer konst och kreativa läroprocesser i skolan och att minska avstånden mellan människor och konst. Gruppen ska bl.a. hjälpas åt med samordning, planering och utvecklingsarbete.

Konstkonsulenter har också arrangerat en ämnesgrupp för bildlärare och tagit fram en skrift som har delats ut i alla skolor på Gotland – både grundskola, förskola och särskola. "Mer konst i skolan" beskriver ett konstprojekt som genomförts på två lands-

bygdsskolor på Gotland, och skriften är tänkt att inspirera lärare till att utveckla arbetet med bild integrerat i alla ämnen.

Västerbottens län driver pilotprojektet Field Extension Project för att ”utveckla den kreativa potentialen i inlandskommuner”. Två lärarlag från Vilhelmina och Storuman (totalt 11 lärare) har tillsammans med 10 kollegor från Arvidsjaur och Arjeplog i Norrbotten fått fortbildning i kreativa processer och samtidskonst under 2004.

I *Göteborg* arbetar konstkonsulenterna med att initiera konstpedagogiska projekt för barn och unga och kompetensutveckling för förskollärare och lärare. Kulturförvaltningen i Göteborg erbjuder skolorna s.k. serier – dvs. kortare projekt där professionella konstnärer eller kulturpedagoger kommer in i skolan eller förskolan och arbetar med barnen. En serie består av minst fem tillfällen med barnen samt introduktion för de vuxna och en skriftlig utvärdering.

I *Jämtland* drev konstkonsulenterna under 2003 projektet Steps, i samarbete med Filmpool Jämtland, läns- och kommunbiblioteken, lands- och föreningsarkivet samt läns museet och mångkulturkonsulenterna. Under en vecka fick ungdomar i samarbete med en konstnärlig ledare (filmare, bildkonstnär eller författare) och en mediepedagog skapa sina egna filmer. För att förbereda sig fick eleverna tillgång till material från arkiven och läns museet. En högstadieskola eller gymnasieskola från var och en av länets åtta kommuner deltog under en veckas tid.

6.8.5 Riksutställningar

Riksutställningar är en statlig myndighet som har till uppgift att producera vandringsutställningar men också att förmedla kunskap om utställningsmediet genom korta och långa kurser, utvärderingar, rapporter m.m. Myndighetens övergripande mål är att bidra till att människor förstår och påverkar sin samtid.

Det första målet i Riksutställningars regleringsbrev är att prioritera dels barn och ungdom, dels den samtida konsten. Riksutställningar ska också utöka samarbetet med skolor m.fl. och nå fler och nya besökare.

År 2004 visade Riksutställningar 27 utställningar, varav en var producerad för webben. De turnerande utställningarna visades på 135 platser spridda över samtliga 21 län. 19 av utställningarna hade barn eller ungdom som särskild målgrupp. Enligt Riksutställningars

uppskattningar bokade 1 345 skolklasser en visning på någon av utställningarna.

Riksutställningars webbplats är en viktig kommunikationskanal. Utställningen Gränser, som vänder sig till ungdomar, har haft en egen webbplats med pedagogiskt material och en webbcommunity för ungdomar. Mellan november 2003 och december 2004 hade webbplatsen över 18 500 unika besökare och 30 000 dokument laddades ner från webbplatsen.

Riksutställningar strävar efter att involvera barn och unga i utställningsarbetet. Det kan t.ex. ske genom att skolklasser är med och utformar själva utställningen eller genom att samla in synpunkter från ungdomar via enkäter som sedan används som underlag i utställningsarbetet. Det kan också ske genom interaktiva inslag i utställningen där besökarna på olika sätt påverkar utställningen och gör lokala tillägg.

Under 2004 satsade Riksutställningar mycket på pedagogisk verksamhet i utställningarna, bl.a. med workshops för de skolklasser som kom på besök.

För att nå nya publikgrupper satsar Riksutställningar på att nå ut till publiken på nya platser. Ett sätt är att placera utställningar på offentliga platser i s.k. mobila utställningsrum. Ett annat är en aktiv satsning på att nå ut i storstädernas förorter – som ofta är mycket barnrika områden.

En stor del av Riksutställningars utställningar är samproduktioner. Svenska institutet, Arbetets museum, Svenska Filminstitutet, Forum för levande historia och Kulturhuset i Stockholm är några av dem som Riksutställningar samarbetade med förra året. Riksutställningar samverkar också kring workshops, seminarier och utbildningar, med bl.a. Kulturrådet, Linköpings universitet och Statens museer för världskultur.

För att utställningarna ska nå ut till en publik krävs att det finns en lokal arrangör som tar emot dem. Merparten av arrangörerna är museer och konsthallar (46 %) och kulturnämnd/bibliotek är den näst vanligaste arrangören (28 %). Skolor förekommer som arrangörer, men där noterar Riksutställningar en minskning. Även om utställningarna visas på en skola blir det allt vanligare att det inte är skolan som står för kostnaden utan t.ex. kommunen eller en förening.

I samtal med Aktionsgruppen har Riksutställningar fört fram synpunkter när det gäller att nå ut i skolan med utställningar:

Museets enhet för pedagogik och program är förhållandevis stor med tio anställda, men de har fått en ökad arbetsbörda i och med fri entréreformen, som ställer stora krav på museets sätt att ta emot nya besökare: att utveckla nya pedagogiska verktyg, ta fram anvisningar för hur besökare kan ta sig runt i museet på egen hand, möjlighet att ta emot fler på visningar och verkstad, utveckla museets webbplats till en nationell resurs m.m. Att öka kvantiteten i verksamheten och samtidigt bibehålla kvaliteten är en utmaning i sig.

Samtidigt tror enhetschefen Helena Åberg att det kan vara bra att samordningsansvaret för konstpedagogiska frågor ligger hos en institution eller myndighet som själv har verksamhet inom området.

6.8.7 Forskning om konstpedagogik

Under 2004 genomförde Nordiska Akvarellmuseet i Skärhamn en utredning om förutsättningarna för ett kvalificerat forsknings- och utredningsarbete inom konstpedagogik. Resultaten presenteras i rapporten *Konstpedagogisk forskning og formidling i Norden 1995–2004*, skriven av Helene Illeris, forskare vid Danmarks pedagogiska universitet.

Rapporten konstaterar att det i Norden saknas forskningsinstitutioner eller -centra som ägnar sig specifikt åt konstpedagogisk forskning och förmedling. Den konstpedagogiska forskningen i Norden är helt beroende av enskilda personers insatser.

Trots detta finns det en hel del forskning inom området, men den är oftast gjord av forskare som inte har konstpedagogik som sitt centrala område, utan som verkar inom angränsande områden, t.ex. bildpedagogik, museologi, psykologi och antropologi.

Illeris betonar att konstpedagogiken är ett ”nödvändigt bindeled mellan medborgaren och konstinstitutionen”, eftersom få medborgare (både barn och vuxna) regelbundet besöker konstinstitutioner och känner sig ”förtroliga med de upplevelser och erfarenheter som bildkonsten kan erbjuda”. En utvecklad konstpedagogisk forskning gör det möjligt att närmare studera konstpedagogiska insatser med utgångspunkt från olika typer av brukare (ålder, kön, etnisk tillhörighet osv.), olika brukargrupper som skolor, familjer, turister, olika typer av institutioner och olika typer av utställningar.

Illeris föreslår att det upprättas ett samnordiskt forskningsprogram, där nordiska forskare har möjlighet att utveckla och stärka den konstpedagogiska forskningen.

6.9 Slöjd

6.9.1 Nämnden för hemslöjdsfrågor

Nämnden för hemslöjdsfrågor är en myndighet under Utbildnings- och kulturdepartementet. Myndighetens uppgift är att främja hemslöjden, bl.a. genom information, fortbildning och samordning gentemot hemslöjdskonsulentverksamheten, uppföljning och utvärdering samt utredningsarbete och initierande av utvecklingsprojekt. Nämnden fördelar statligt stöd till hemslöjdsfrämjande verksamhet.

Vid Nämnden för hemslöjdsfrågor finns en rikskonsulent i hemslöjd för barn och ungdom. Rikskonsulenten är samordnare och inspiratör gentemot hemslöjdskonsulenter och hemslöjdsföreningar i hela Sverige. Syftet är att lägga grunden för ett långsiktigt barn- och ungdomsarbete. Rikskonsulenten är projektledare för *Slöjdcirkus* (se mer om projektet nedan).

6.9.2 Hemslöjdskonsulenter

I alla län finns två hemslöjdskonsulenter – en för ”hård slöjd” (t.ex. trä och metall) och en för textil slöjd. I Blekinge, Norrbottens, Stockholms, Västerbottens och Östergötlands län finns också konsulenter som arbetar speciellt med ungdomar eller med internationell slöjd.

Nämnden för hemslöjdsfrågor ger också projektpengar till läns hemslöjdsförbund, ett exempel på barn- och ungdomsområdet är Hemslöjd i skolan, som drivs av Skånes hemslöjdsförbund. Där har man dels ordnat informationsmöten, skolledarträffar och fortbildningsdagar. Man har också satsat på uppbyggnad av slöjdklubbar i Skåne. Under 2004 deltog totalt 130 pedagoger i fortbildningen under tre kvällar och 60 lärare deltog tillsammans med sina klasser i Slöjdcirkus. Slöjdklubbar har startat i bl.a. Helsingborg.

6.9.3 Slöjdcirkus

Slöjdcirkus är ett nationellt slöjdprojekt som drivs av Nämnden för hemslöjdsfrågor, Svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbund och Studieförbundet Vuxenskolan. Slöjdcirkus är ett tvärkulturellt projekt – ett turnerande cirkustält med slöjdhandledare, skådespelare, musiker och dansare. I varje län står hemslöjdsföreningen, slöjdkonsulenterna och Vuxenskolan för det lokala arrangemanget. Projektet innehar regeringens nationella uppdrag för barnkultur i samverkan med forskning åren 2004 till 2006. Projektet följs av två forskare som framför allt tittar på det pedagogiska arbetet.

Slöjdcirkus vänder sig till barn mellan 7 och 14 år, som får prova på att slöjda i olika verkstäder under kunnig ledning. Turnén avslutades hösten 2005 och projektet fortsätter nu i det nationella projektet Slöjdklubben.

6.9.4 Slöjdklubben

Slöjdklubben är en rikstäckande klubb för barn mellan 7 och 14 år som startar där Slöjdcirkus slutar. Slöjdklubborna drivs av hemslöjdsföreningarna i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan. I en slöjdklubb träffas barnen 5–10 gånger per termin och slöjdar tillsammans med en handledare som är specialutbildad för slöjdklubben.

För närvarande finns det 23 slöjdklubbar i södra Sverige, men tanken är att nya ska uppstå på alla platser där det finns intresserade barn. Slöjdklubbens webbplats är viktig för att sprida information och få kontakt direkt med intresserade barn: www.slojdklubben.se

6.9.5 Unga slöjdare

Riksförbundet Unga slöjdare är en förening för ungdomar mellan 13 och 25. Föreningen vill skapa nätverk för unga som håller på med slöjd, inspirera andra unga och visa upp den unga slöjden. Föreningen ordnar träffar och kurser på många håll i landet.

7 Forskning

Denna översikt är ett försök att skapa en bild av vilken forskning som pågår inom barnkulturområdet just nu. Vi har begränsat oss till att redovisa den forskning som pågår på doktorandnivå och uppåt. Inom de fält där mycket litet forskning finns har vi valt att redovisa även avslutade projekt.

Sammanställningen är en nulägesbeskrivning för våren 2005, när insamlingen av material gjordes. Vi kan ha missat projekt och nya kan ha tillkommit sedan dess. En forskningsöversikt som spänner över en längre tid vore önskvärd för att få en heltäckande bild av barnkulturforskningen och dess villkor i Sverige.

Ur vår synvinkel är det intressant att titta på forskning om kultur både för, av och med barn. Med barn menar vi barn och unga mellan 0 och 18 år, med fokus på de yngre barnen upp till tonåren. Översikten inkluderar även forskning om bilden av barnet och barndom och hur den framställs i olika konstarter, delar av samhället och tidsepoker, eftersom den forskningen sätter in barnen och barnkulturen i ett större sammanhang. Vi har däremot inte tagit med forskning om individuella konstnärskap. Översikten innehåller även forskning som behandlar barns liv och verklighet, t.ex. forskning om barns miljöer och konsumtion.

I översikten lyfter vi också fram de forskningsmiljöer där forskningen om barn och kultur pågår.

Det saknas en tidigare sammanställning av forskning från hela barnkulturområdet, vilket har försvårat insamlingsarbetet. Universitet och högskolor kan sällan ge en samlad överblick över vilken forskning som finns, utan vi har varit tvungna att ta kontakt med varje institution separat. I flera fall har vi gått vidare och kontaktat enskilda forskare för att få reda på vad de forskar om just nu.

Mycket av informationen om aktuell barnkulturforskning har också hämtats från högskolornas och universitetens webbplatser.

Som komplement har vi kontaktat myndigheter, institut, stiftelser och andra aktörer.

Medlemsförteckningen för det nordiska nätverket för barnkulturforskare, BIN-Norden, har använts som informationskälla. Centrum för barnkulturforskning på Stockholms universitet har också bidragit med mycket information om pågående forskning.

7.1 Forskning med anknytning till förskola, skola och pedagogik

Under det senast decenniet har en ämnesbreddning skett inom barnforskningen generellt¹ Det gäller även forskningen om kultur och barn, som idag finns inom en rad olika ämnen.

Mycket av barnkulturforskningen pågår inom pedagogikämnet, som till stor del är kopplat till lärarutbildningarna. Det innebär att barnens liv framförallt studeras när de är i förskola och skola. Även när det gäller forskning utanför det pedagogiska området så undersöks oftast barn i dessa miljöer. Barnen befinner sig i förskolan och skolan en stor del av sin tid och därför väljer forskare gärna den miljön för undersökningar som bygger på deltagande observationer och intervjuer. Men det innebär också att vi vet mycket lite om barns liv utanför skolan. Detta gäller speciellt forskningen om de yngre barnen, som nästan uteslutande studeras i institutionella miljöer.

De flesta barnrelaterade avhandlingar publiceras inom pedagogiken visar *Var kommer barnen in? Barn i politik, vetenskap och dagspress*, en undersökning om barns plats i vetenskapen som Institutet för framtidsstudier gjort². De yngre barnen är ganska osynliga i forskningen. Förhållandevis få forskar om förskolan, och ännu färre intresserar sig för de allra yngsta.

7.1.1 Forskarutbildning för lärare

I lärarutbildningsreformen 2001 ville man skapa en samlad forskarutbildning för lärare för att öka antalet disputerade inom lärarutbildningen. Forskning med anknytning till lärarutbildning finns nu på 26 av landets universitet och högskolor. Under 2003 var

---

¹ Söderlind I. & Engwall K, *Var kommer barnen in? Barn i politik, vetenskap och dagspress*, Institutet för framtidsforskning 2005.

² *ibid.*

483 forskarstuderande antagna till forskarutbildningar med anknytning till lärarutbildningen, 20 % av de forskarstuderande var knutna till någon forskarskola.³

År 2001 inrättades 16 s.k. nationella forskarskolor. Syftet var att skapa centrum för forskningsområden som är utspridda mellan flera lärosäten och att låta högskolor som saknar examinationsrätt för doktorander bidra med egna doktorander. En forskarskola består av en världhögskola/universitet och 3–4 partnerhögskolor/universitet.

Åtta av de nationella forskarskolorna har någon anknytning till lärarutbildning: Forskarskolan i estetiska lärprocesser, Forskarskolan i pedagogiskt arbete, Genusforskarskolan, Nationell forskarskola i historia, Nationell forskarskola i matematik med ämnesdidaktisk inriktning, Nationell forskarskola i naturvetenskapernas och teknikens didaktik, Nationell forskarskola i svenska med didaktisk inriktning samt Forskarskolan i vuxnas lärande.

Forskarskolan i estetiska lärprocesser är ett samarbete mellan Lärarhögskolan i Stockholm, Konstfack, Dramatiska institutet, Interaktiva institutet, Kungl. Musikhögskolan, Danshögskolan, pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet och Idrotts-högskolan.

Åtta doktorander forskar om pedagogik med särskild inriktning mot estetiska lärprocesser. Tre av doktoranderna fokuserar på ungdomar (barn) och kultur i sina avhandlingsarbeten. Åsa Bäckström studerar brädsporerna snowboard och skateboard i sin avhandling *På ett bräde – om föränderliga subkulturella uttryck och intryck*.

Fredrik Lindstrand forskar om film och ungdomar ur ett pedagogiskt perspektiv. I samarbete med Konstfack undersöker Cecilia Andersson i sin avhandling *Bilder av motstånd – gatukonst som estetisk produktion och kreativ praktik i det offentliga rummet*.

Inom ramen för de övriga nationella forskarskolorna pågår flera forskningsprojekt där barn/unga och kultur undersöks på ett eller annat sätt.

Inom den nationella forskarskolan i Pedagogiskt arbete forskar Liselotte Borgnon om den pedagogiska metoden från Reggio Emilia. Avhandlingen har titeln *Det forskande barnet*.

Inom ramen för samma forskarskola undersöker Lottie Lofors-Nyblom samverkan mellan skola och fritidshem utifrån ett elev-

---

³ Högskoleverket 2005, Utvärderingen av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor, Del 3: Särskilda studier.

perspektiv. Hon frågar 6–10-åringar hur deras ”bästa” skoldag ser ut.

Även inom forskarskolan i naturvetenskapernas och teknikens didaktik pågår forskning om estetiska läroprocesser. Lars Björklund forskar om förståelse och kreativitet i grundskolans teknikämne. Han ska studera om de forskningsframsteg som gjorts i kreativitetsutveckling inom konst och slöjd kan appliceras på teknikämnet.

Britt Jakobson, även hon doktorand inom forskarskolan i naturvetenskapernas och teknikens didaktik, undersöker i sitt avhandlingsarbete vilken roll yngre barns estetiska erfarenheter spelar när de lär sig naturvetenskap. Hon menar att estetik inte bara är motivationsfrämjande utan även spelar stor roll för barnens kognitiva utveckling och förståelse av det naturvetenskapliga innehållet.

7.1.2 Lärarhögskolor med forskning om kultur och estetiska läroprocesser

Vissa lärarhögskolor har speciellt aktiva forskningsmiljöer i estetiska ämnen och estetiska läroprocesser.

Enheten *Kultur, medier och estetiska uttrycksformer* vid lärarutbildningen på Malmö högskola, är en stark forskningsmiljö när det gäller forskning om estetiska läroprocesser. Under tre år drev lärarutbildningen i Malmö ett utvecklingsarbete med fokus på kultur, estetik och lärande (KOS), på uppdrag av utbildningsdepartementet. Uppdraget resulterade i sju rapporter, bl.a. *Kultur och estetik i skolan* av Lena Aulin Gråhamn och Jan Thavenius. Dessa rapporter finns att ladda ner som pdf-filer från Malmö högskolas webbplats.

På *Institutionen för estetiska ämnen* i lärarutbildningen vid Umeå universitet finns ett antal forskare som forskar om de estetiska ämnena. Anders Marner och Hans Örtegren har i flera år arbetat med en rapport i ämnet bild, inom ramen för Skolverkets nationella utvärdering av grundskolan. Institutionen har också flera projekt med inriktning mot slöjdämnet.

Forskningsgruppen för barns lärande på lärarhögskolan i Stockholm bedriver ett projekt i samarbete med Svenska Reggio Emilia Institutet och staden Reggio Emilias kommunala förskolor och organisationen Reggio Children. Projektledare är Gunilla

Dahlberg, professor i pedagogik med särskild inriktning mot barnomsorgsområdets didaktik vid Lärarhögskolan i Stockholm.

På lärarhögskolan i Stockholm pågår även ett projekt som undersöker Reggio Emilias förhållningssätt till den naturvetenskapliga undervisningen. Syftet är att ta reda på om man kan använda detta förhållningssätt i den naturvetenskapliga undervisningen i en svensk grundskoleklass och om man som ensam lärare i en grundskoleklass hinner med att dokumentera sin undervisning på ett sådant sätt att man blir medveten om varje barns lärandeprocess.

7.1.3 Forskning inom pedagogikämnet

Inom temat *Barn, ungdom och kultur*, på Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet studeras barns och ungas villkor för kommunikation, socialisation och kunskapsbildning. I forskningen problematiseras barn, barndom och ungdom som begrepp och sätts in i ett idéhistoriskt och kulturellt sammanhang. Ett tiotal forskare och lärare är knutna till institutionen och det finns för tillfället nio doktorander inom ramen för temat. Professor Birgitta Qvarsell är temaansvarig och har under lång tid arbetat med pedagogisk forskning om barnkultur. På institutionen finns även forskningstemat Pedagogik och media.

Enheten för barn- och ungdomsvetenskap vid Institutionen för pedagogik och didaktik vid Göteborgs universitet, har under många år varit framstående inom den pedagogiska forskningen, med särskilt fokus på de små barnen. Ingrid Pramling Samuelsson är professor i pedagogik och vetenskaplig ledare för forskningsarbetet på institutionen. Ett nära samarbete har utvecklats med fakulteten för de konstnärliga utbildningarna och lärarutbildningen på Göteborgs universitet. Speciellt i detta samarbete är inriktningen Skapande verksamhet för tidiga åldrar.

På *Forum för interkulturell pedagogisk forskning* vid Lunds universitet pågår forskningsprojektet *Lärande i tredje rummet: estetisk kunskapsbildning i mångkulturella kontexter*. Projektledare är Bosse Bergstedt, docent på pedagogiska institutionen och Eva Saether, lektor vid Musikhögskolan, Lunds universitet.

På Karlstads universitet pågår projektet *Konstens metoder* som undersöker hur man kan arbeta med estetiskt lärande i skolan. Utgångspunkten är att det finns ett behov av att vetenskapligt undersöka vilka förutsättningar och villkor som finns i skolan för

att arbeta estetiskt och kreativt på ett kontinuerligt, hållbart och integrerat sätt och att det saknas en teori och ett språk som kan beskriva vad kunskap genom konsten innebär. Det behövs också en vetenskapligt förankrad modell för hur ett estetiskt och kreativt arbetssätt som innefattar alla ämnen kan implementeras i skolans praktik. Tomas Saar, universitetslektor och Ambjörn Hugartdh, universitetsadjunkt från Musikhögskolan Ingesund och Gunilla Lindqvist, docent vid pedagogiska institutionen vid Karlstads universitet, arbetar tillsammans i projektet.

På Tema barn vid Linköpings universitet finns också forskning som handlar om skola och kultur: Åse Aretun, doktorand vid Tema barn forskar om *Barns rätt till kultur. Skolan som ett fält där barns kulturella tillhörighet förhandlas*.

7.1.4 Forskningsgruppen för estetiska ämnen och teknik

Forskningsgruppen för estetiska ämnen och teknik (FEST) är ett forum för verksamma forskare och forskarstuderande på magister-nivå och uppåt inom gestaltande ämnen, i första hand bild, dans, drama, musik, slöjd och teknik. Medlemmarna i gruppen forskar om den skapande processen i skolan, integration mellan estetiska och andra ämnen för att underlätta inläring och förståelse samt förståelse och upplevelse av bild, drama, teknik, slöjd m.m.

I anslutning till FEST bedrivs två större forskningsprojekt, med medel från Vetenskapsrådet:

Kommunikation och lärande i slöjdpraktiker är en studie av vad olika yrkesgrupper uppfattar att elever lär sig i slöjd. Projektledare är Lars Lindström, professor i pedagogik vid Lärarhögskolan i Stockholm.

Skolupplevelse, betyg och social bakgrund undersöker sambanden mellan skolupplevelse, betyg och socioekonomisk bakgrund. Lars Lindström är projektledare.

FEST arbetar även med att utveckla utvärdering och kreativitetsforskning och är initiativtagare till Centrum för Utvärdering och Bedömning (CUB) vid Lärarhögskolan i Stockholm.

www.lhs.se/ukl/forskning/fest

7.2 Forskning med anknytning till kulturpedagogik

7.2.1 Film- och mediepedagogik

Inom film- och mediepedagogiken fokuserar många projekt på hur den nya digitala tekniken används som pedagogiskt verktyg och hjälpmedel i undervisningen. Vi har valt att lyfta fram de projekt där forskaren undersöker begrepp som identitet och kultur i relation till multimedia. Forskning om barn och unga och IT, chatt, datorspel m.m. finns inom flera ämnen och är inte koncentrerad till pedagogiken.

Grundskolans läroplan säger att skolan ska ge kunskaper om media och deras roll. Trots det forskas det väldigt lite om traditionella medier inom pedagogiken. Att det saknas en professur i film- och mediepedagogik gör också att forskarna är utspridda på flera universitet och högskolor.

Cecilia Löfberg, doktorand vid pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, arbetar i sin avhandling med barns och ungas kommunikation på Internet och frågan om hur deras meningsskapande kring genus och sexualitet uttrycks i det virtuella rummet. I projektet deltar även Patrik Hernwall, fil.dr i pedagogik vid Södertörns högskola. Patrik Hernwall doktorerade 2001 med avhandlingen *Barns digitala rum – berättelser om e-post, chatt och Internet*, på pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet.

Carin Falkner, doktorand vid pedagogiska institutionen vid Örebro universitet, arbetar med en avhandling om *Datorspelande och identitetsskapande*. Det huvudsakliga intresset rör ungdomars meningsskapande utifrån datorspelandet och dess kultur. Avhandlingsarbetet har leken som centralt begrepp och publiceras hösten 2007.

AnnBritt Enochsson, fil.dr i pedagogik, forskar vid Interaktiva institutet om det virtuella rummets sociala betydelse. Målet med undersökningen är att ta reda på hur skolan kan använda sig av ungdomars kommunikation på nätet som stöd för deras lärande, och hur man kan ta vara på deras kunskaper.

Jonas Linderoth disputerade på utbildningsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 2004. I avhandlingen *Datorspelandets mening: Bortom idén om den interaktiva illusionen* granskas idén om att datorspel skulle påverka barns attityder och beteende mer än traditionella medier gör. Avhandlingen visar att denna bild av datorspelande kan ifrågasättas.

På Tema barn vid Linköpings universitet drivs projektet *Från fostran till reflektion – lärares och elevers användning av skolfilm och skolbio*. Projektet är tvärvetenskapligt och granskar skolbiofilmernas innehåll kritiskt utifrån aspekter som kön, klass, ålder och etnicitet. Forskarna undersöker även hur lärare och elever använder sig av sina upplevelser och erfarenheter av skolbio i undervisningen i andra ämnen och på fritiden. Ett syfte med projektet är att skapa ett pedagogiskt nätverk kring skolbio som pedagogiskt verktyg och ta reda på hur kultur kan inarbetas i fler ämnen i skolans undervisning. Forskare i projektet är Anne-Li Lindgren, Katarina Eriksson och Anna Sparrman.

Helena Danielsson, fil.dr i pedagogik vid Stockholms universitet, har studerat hur barn och unga använder olika medieredskap i skolan – för upplevelser, men framförallt i eget skapande. I sin forskning fokuserar hon på barns eget videoskopande och ambitionen är att lyfta fram barnens perspektiv. Hon doktorerade 2002 vid Stockholms universitet med avhandlingen *Att lära med media: om det språkliga skapandets villkor i skolan med fokus på video*.

7.2.2 Drama- och teaterpedagogik

Det finns få forskare i dramapedagogik och eftersom ämnet inte har någon professur är den forskning som finns spridd inom olika ämnen. Den nya möjligheten att läsa dramapedagogik som ämne på Lärarhögskolan i Stockholm och på Gävle högskola upp till 60 p kan leda till mer forskning inom området på sikt.

Eva-Kristina Olsson är doktorand i litteraturvetenskap/svenska med didaktisk inriktning vid Växjö universitet. Hennes kommande doktorsavhandling handlar om högstadieelever och teater: *8 B och teatern – svenskläraren som dramapedagog*. Genom en fallstudie presenteras ett exempel på hur en högstadieklass, kollektivt och på individnivå, fungerar som åskådare och skapare av teater. Sambandet mellan reception, reflektion och eget skapande är i fokus.

Charlotta Lång, doktorand vid den nationella forskarskolan i estetiska lärprocesser, skriver på avhandlingen *Teater som pedagogiskt medium – en studie av barns meningsskapande under en teaterföreställning*. Den handlar om teater som pedagogiskt fenomen och betonar mötet mellan gestaltande verksamhet och lärande. Undersökningen bygger på observationer och intervjuer med förskolebarn före, under och efter teaterbesök. Frågeställningarna i

arbetet rör dels barnens upplevelser men även samspelet mellan intentionerna hos skådespelare och regissör och barnens tolkningar.

Kent Hägglund har arbetat med projektet *Utforskandet av dramapedagogikens historia i Sverige. Nya fakta om användandet av teater i undervisningen på Whitlockska samskolan under 1910-talet*, som resulterade i doktorsavhandlingen *Ester Boman, Tyringe Hjälpension och teatern* 2001. Avhandlingen lades fram vid Lärarhögskolan i Stockholm.

Övriga avhandlingar som lagts fram inom dramapedagogik är Mia Mari Sternudds avhandling från 2002: *Dramapedagogik som demokratisk fostran. Fyra dramapedagogiska perspektiv – dramapedagogik i fyra läroplaner*, pedagogiska institutionen vid Örebro universitet och Christina Chaibs avhandling *Ungdomsteater och personlig utveckling. En pedagogisk analys av ungdomars teaterskapande*, 1996 vid pedagogiska institutionen på Lunds universitet.

7.2.3 Danspedagogik

Den forskning som finns inom danspedagogiken har i första hand bedrivits på Danshögskolan i Stockholm. Anne Wigert, biträdande professor i barndans, Erna Grönlund, professor i danspedagogik och Elisabet Sjöstedt Edelholm, lektor och huvudlärare i barndansens teori och praktik, har under många år arbetat med barn och dans.

Ett aktuellt projekt som undersöker dans som pedagogisk metod är *Dialogprojektet*. Forskare är Cecilia Ferm, lektor vid musikhögskolan i Piteå. Projektets fokus ligger på att lärare och forskare tillsammans ska arbeta för en förbättrad lärandemiljö för hörselskadade barn. Cecilia Ferm ska genomföra en studie om dans som musikaliskt lärande. Undersökningen genomförs under 2004–2005 med hörselskadade barn i åldern 6–8 år, deras lärare samt en danspedagog. Syftet är att undersöka om dans och musik kan vara ett alternativ eller komplement till den talträning som traditionellt används för att öka barnens kommunikationsförmåga.

7.2.4 Musikpedagogik

Den första forskarutbildningen i musikpedagogik startade 1988 vid Kungl. Musikhögskolan i Stockholm i samarbete med humanistiska fakulteten på Stockholms universitet. Sedan dess har ytterligare fyra forskarutbildningar startat: Musikhögskolan i Malmö (Lunds universitet), Musikhögskolan i Piteå (Luleå tekniska universitet) Göteborgs universitet och Örebro universitet.

Vid Kungl. Musikhögskolan pågår idag en rad forsknings- och utvecklingsprojekt vid *Centrum för musikpedagogisk forskning*. Man samarbetar bl.a. med Botkyrka kommun i ett projekt som rör lärarutbildningen men även forskningen på institutionen. En förstudie har utförts för ett mer omfattande forskningsprojekt, som högskolan nu söker pengar för hos Vetenskapsrådet. Projektet heter *Estetiska kunskapsformer i skolans praktik* och är en fortsättning på projektet *Musikämnetts kunskapsformer och läromiljöer – att utveckla tematiskt arbetssätt i skolan*.

Anna-Lena Rostvall på Kungl. Musikhögskolan har i projektet *Interaktion i musikundervisning. En studie av lärarutbildning och gymnasieskolans estetiska program*, lyft fram det paradoxala i att estetiska ämnen anses vara utvecklande för alla barn och ungdomar, samtidigt som möjligheten till kunskapsutveckling inom estetisk verksamhet ofta bedöms utifrån individens begåvning. Rostvall menar att detta är ett synsätt som genomsyrar kursplaner och läromedel och som innebär att bara de med talang kan lära sig att sjunga och spela. Detta synsätt är en anledning till att det nästan helt saknas forskning om hur undervisningssituationen påverkar elevers musikaliska lärande.

Musikhögskolan i Malmö, Lunds universitet, har för tillfället fem doktorander. Professor i musikpedagogik och vetenskaplig ledare är professor Göran Folkestad. Musikhögskolan har intresserat sig speciellt för lärande och musik utanför skolan.

Ylva Hofvander Trulsson forskar om huruvida det växande intresset för mångkulturella aktiviteter i kommunala musikskolan också leder till en etniskt bred rekrytering av elever.

Els-Mari Törnquist forskar om ett musikalprojekt med elever i åk 5 och åk 7.

Musikpedagogiska institutionen på Göteborgs universitet har utvärderat huruvida en central timplan riskerar att försvaga de praktiskt-estetiska ämnena i konkurrensen med andra skolämnen, framförallt kravet på godkänt i ämnena engelska, svenska och

matematik. I mars 2005 publicerades slutrapporten *Skolans musikaliska uppdrag och estetiska verksamhet i en avreglerad skola*, av Monica Lindgren och Göran Folkestad.

Tommy Strandberg, doktorand i pedagogiskt arbete vid lärarutbildningen på Umeå universitet, forskar om *Musikundervisning, populärkultur och lärande*. Strandberg undersöker musikskapande aktiviteter i skola och på fritid där lärande i mötet mellan fritid och skoltid undersöks. Han jämför även lärares undervisningsstrategier och barns och ungas lärande.

Manfred Schein, doktorand i pedagogiskt arbete vid estetiska institutionen, Umeå universitet, forskar i sitt avhandlingsarbete om musikens betydelse för ungdomar, på fritiden och i skolan. Han undersöker hur ungdomar använder musik i skolan och på fritiden, samt vad som leder fram till dessa val.

Det finns få inom musikpedagogik som forskar om små barn. Ett undantag är Maria Calissendorff, som disputerar i juni 2005 vid Musikhögskolan i Örebro med avhandlingen: *Om man inte vill spela då blir det jättesvårt*. Det är den enda av de aktuella avhandlingarna som handlar om barn i de lägre åldrarna. Calissendorff undersöker hur förskolebarn lär sig spela fiol i en grupp med föräldranärvaro. Hon belyser främst barnens perspektiv och hur de själva ser på sitt lärande och sin musikaliska kunskapsbildning. Undersökningen görs genom deltagande observationer och intervjuer med barn, lärare och föräldrar.

Stressforskaren Töres Theorell, Karolinska institutet och barnpsykiatrikern Frank Lindblad avslutade förra året ett projekt tillsammans med musikpedagogen Peder Hoffman vid Kungl. Musikhögskolan. Samarbetet har hittills resulterat i en magisteravhandling av Åsa Södergren.

I projektet undersöktes effekterna av att barn fick en speciell typ av extraundervisning i musik i skolan. I en grupp (åk 5–6) fick barnen 60 minuter extra musikundervisning per vecka. En annan grupp fick ingen extra undervisning medan en tredje grupp fick extra datorundervisning. Barnen följdes i ett år med bl.a. mätningar av stresshormonet cortisol i saliven morgon, eftermiddag och kväll. På eftermiddagarna såg man i musikgruppen sänkta cortisolvärden mot slutet av läsåret vilket man inte såg i de andra grupperna. En tolkning är att musiken skapar sammanhållning vilket i sin tur ger lugnare och bättre inlärningsmiljö.

7.2.5 Bildpedagogik

Inom bildpedagogiken finns en professur vid Konstfack i Stockholm. Där finns även en forskningsgrupp och en forskningsförberedande utbildning i bildpedagogik. Anette Göthlund har under våren anställts som ny professor i bildpedagogik och börjar sitt arbete i augusti 2005.

Eva Änggård disputerade under våren 2005 på avhandlingen *Bildskapande – en del av förskolebarns kamratkulturer* på Tema barn vid Linköpings universitet. Det huvudsakliga syftet med avhandlingen var att undersöka barns agerande och meningsskapande i bildaktiviteter.

Tarja Häikiö, doktorand på konst- och bildvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, forskar om Reggio Emilia-inspirerat bildpedagogarbete. Häikiö undersöker hur barn och unga lär genom estetiska uttrycksmedel och i skapande processer med utgångspunkt från sitt eget arbete som bildpedagog i stadsdelen Kärra Rödbo i Göteborg. Avhandlingen heter *Barns visuella lärande via skapande processer*.

Elisabet Malmström, lektor i pedagogik vid Högskolan i Kristianstad, forskar om bildskapande, bildestetiska lärprocesser och bilden som arena för lärande inom den sociokulturella och semiotiska diskursen. Hon har fått planeringsbidrag från Vetenskapsrådet för ett övergripande paraplyprojekt, *Estetik och kreativitet i lärprocesser – samtal om skapande och meningsskapande*. Ulla Lind, Gunnar Åsén, Helena Danielsson och Bo Nilsson medverkar i projektet.

Inom detta projekt ansvarar Malmström för delprojektet *Det musik- och bildpedagogiska rummet – praxisinriktat samtal*. Där ska hon och Bo Nilsson, lektor i pedagogik vid högskolan, undersöka hur lärare för barn i åldrarna 0–12 år arbetar med konstnärliga arbetsätt i bild och musik inom skolans verksamhet och lärarnas tankar kring detta. Projektet ska genomföras i Kristianstad.

Boken *Bilder för en annan skola*, från 2002, är resultatet av ett samarbetsprojekt mellan Högskolan i Kristianstad och Sölvesborgs kommun. I projektet har en grupp forskare och bildlärare bl.a. undersökt hur elevers bilder används som kunskapskälla i utvärdering av skolan. Medverkande i antologin är bl.a. Britt-Marie Köhlhorn och Ulla Lind från Konstfack i Stockholm.

7.2.6 Slöjdpedagogik

På Umeå universitet finns *Center of Excellence i slöjd och slöjdpedagogik*. Det är kärnan i ett projekt som syftar till att stärka samarbetet mellan slöjdläroverutbildningarna i Umeå och Vasa i Finland och bygga upp ett internationellt kontaktnät för det nutida slöjddämnet. Center of Excellence i slöjd och slöjdpedagogik bedriver verksamhet på tre olika nivåer: forskarutbildning, slöjdläroverutbildning och fortbildning.

Umeå universitet samarbetar med Lärarhögskolan i Stockholm och Göteborgs universitet i ett projekt om slöjdpedagogik, *Communications and learning in sloyd practices*. Målet är att bidra till ökad förståelse av undervisning och lärande i slöjddämnet. Inom ramen för projektet finns fyra planerade forskningsprojekt. Forskare inom projektet är Kajsa Borg, Lars Lindström, Viveca Lindberg och Marléne Johansson.

7.2.7 Konstpedagogik

Under 2004 genomförde Nordiska Akvarellmuseet en utredning om förutsättningarna för ett kvalificerat forsknings- och utredningsarbete i Norden inom konstpedagogik. Resultaten presenteras i rapporten *Konstpedagogisk forskning og formidling i Norden 1995–2004*, skriven av fil.dr Helene Illeris, forskare vid Danmarks pedagogiska universitet.

Illeris konstaterar att det i Norden saknas forskningsinstitutioner eller -centra som ägnar sig specifikt åt konstpedagogisk forskning och förmedling. Forskningen är helt beroende av enskilda personers insatser. Trots detta finns det en hel del forskning inom området, men den är oftast gjord av forskare som inte har konstpedagogik som sitt centrala område, utan som verkar inom angränsande områden, t.ex. bildpedagogik, museologi, psykologi eller antropologi.

Rapporten visar att det bara har lagts fram två avhandlingar inom konstpedagogik i Sverige: Anna Lena Lindbergs *Konstpedagogikens dilemma: historiska rötter och moderna strategier* (1989) samt Jan Bahlenbergs *Den otroliga verkligheten sätter spår, Om Carlo Derkerts liv och konstpedagogiska gärning* (2001).

7.2.8 Musei-, arkiv- och kulturarvspedagogik

Statens museer för världskultur har gett ut *Museer och lärande – en forskningsöversikt*, av Eva Insulander, forskare på Lärarhögskolan i Stockholm. Översikten tar upp forskning som rör vuxnas, familjers, barns och ungdomars lärande på museer ur ett internationellt perspektiv. Insulander konstaterar att forskningsinsatserna inom området museer och lärande är ytterst begränsade i Sverige.

Sverige saknar en professur med inriktning på lärande inom kulturarvsområdet. I England finns Museum Studies som akademiskt ämne, med en institution på universitetet i Leicester.

Det finns dock ett antal projekt där forskare är delaktiga i utvecklingen av pedagogisk verksamhet på museer runt om i landet. Karlstads universitet har t.ex. ett projekt där forskare vid universitetet samarbetar med Värmlands museum.

7.2.9 Arkitekturpedagogik

Gunilla Linde Bjur, professor på Chalmers Arkitektur och Ingrid Pramling Samuelsson har inlett ett samarbete mellan Chalmers och Lärarhögskolan på Göteborgs universitet. Projektet är en förstudie till ett forskningsprojekt om barns och ungas möte med arkitektur.

7.2.10 Läsning

Forskning om barns och ungdomars läsning pågår inom pedagogiken och till viss del även inom litteraturvetenskapen. Karakteristiskt för forskningen är att den behandlar läsning i skolan, t.ex. skolans val av litteratur i undervisningen och elevers litteratursamtal. Vi har inte funnit något aktuellt projekt där man undersöker barns och ungdomars läsning på fritiden.

Professor Lena Kåreland, litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, leder sedan våren 2005 projektet *Den skönlitterära texten i skola och lärarutbildning – Om läsning och litteraturundervisning*. Syftet är att studera skönlitteraturens roll i ungdomsskolan och den nya lärarutbildningen. Totalt medverkar sju forskare från olika universitet och högskolor i Sverige samt en doktorand. Projektet spänner över skolans alla stadier och lärarutbildningen. Lars Brink, universitetslektor vid högskolan i Gävle,

skriver om barnlitterär kanon och kulturarv inom förskola och grundskola.

Projektet *Genusperspektiv på barn- och ungdomslitteratur i skolan* har pågått i tre år. Lena Kåreland har varit projektledare också för detta projekt. Projektet drivs inom ramen för utbildningsvetenskapen vid Uppsala universitet. Inom ramen för projektet doktorerar Helen Asklund med avhandlingen *Flickors och pojkars läsning i åttonde klass ur ett genusperspektiv*, Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet. I november publiceras också en antologi där flera av forskarna i projektet medverkar. *Modig och stark – eller ligga lågt* ges ut av Natur och Kultur och vänder sig till alla som har med barn och litteratur att göra.

Eva Hultin, Örebro universitet, skriver om samtal om litteratur på gymnasiet. Avhandlingsarbetet ingår i projektet *Utbildning som deliberativ kommunikation – förutsättningar, möjligheter och konsekvenser* och beräknas vara klar 2006.

Magnus Persson, fil.dr i litteraturvetenskap, forskar i projektet *Varför läsa skönlitteratur i det postmoderna samhället? Legitimeringsgrunder för litteraturläsning i skola och högre utbildning*. Projektet är finansierat av Vetenskapsrådet och beräknas pågå t.o.m. 2008.

Hur de små barnen tar emot litteratur behandlas endast i en aktuell avhandling. Maria Simonsson disputerade 2004 med *Bilderboken i förskolan – en utgångspunkt för samspel*, vid institutionen för utbildningsvetenskap vid Linköpings universitet.

7.2.11 Bibliotek

Forskning om barn och ungdomar med koppling till biblioteks- och informationsvetenskap bedrivs inte i någon större utsträckning.

På Högskolan i Borås forskar Kerstin Rydsjö, lektor och doktorand vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap i ämnet. Hon undersöker frågor om medier och bibliotek ur barnperspektiv i sitt avhandlingsprojekt *Det osamtidiga biblioteket? Barn, medier, bibliotek, kontext*. Rydsjö undersöker vad hon anser vara en brist på överensstämmelse mellan det bibliotek erbjuder och det barn efterfrågar och behöver i sin vardag. I en kvalitativ studie har hon intervjuat barn i elvaårsåldern om hur de använder och uppfattar medier och vilken roll biblioteket spelar i dessa sammanhang.

Vid forskningstemat *Bibliotek och kulturpolitik* vid Högskolan i Borås bedrivs för närvarande ingen forskning med barnperspektiv. Forskningsgruppen har diskuterat behovet av att närmare studera kulturpolitiska mål- och styrdokument ur ett barnperspektiv.

7.2.12 Lekforskning

På Lärarhögskolan i Stockholm finns en *forskningsgrupp om lek och socialisation* vid institutionen för individ, omvärld och lärande. Gruppen forskar bl.a. om lek och leksaker, utemiljöer och informellt och formellt lärande. Forskningsgruppen har ett nära samarbete med Stockholm International Toy Research Centre (Sitrec) vid KTH, som bedriver forskning om leksaker. Vetenskaplig ledare för forskningsgruppen för lek och socialisation är Jane Brodin, professor i barn- och ungdomsvetenskap. Inom ramen för projektet har man gett ut en kunskapsöversikt om lekforskning i Myndigheten för skolutvecklings rapportserie: *Kunskap kräver lek*, Forskning i fokus nr 17:2003.

Lars-Erik Berg, professor i socialpsykologi på Högskolan i Skövde, har under en längre tid forskat om barn och leksaker. Han arbetar nu med en bok om leksakernas funktion i barns identitetsprocess. Tidigare har han deltagit i de forskningsprojekt som pågått inom Sitrec.

Ett lekpedagogiskt forskningsprojekt pågår på institutionen för pedagogik och didaktik vid Göteborgs universitet, *Hur kan lek och lärande integreras i en målstyrd praktik?* Projektet leds av professor Ingrid Pramling Samuelsson.

Annica Löfdahl, universitetslektor och studierektor för pedagogiskt arbete vid Karlstads universitet, forskar om barns kamratkulturer i ett projekt som bygger vidare på hennes avhandling *Förskolebarns gemensamma lekar – mening och innehåll* (2002). Den preliminära titeln är *Förändring och stabilitet i sociala kunskapsdomäner bland barn i förskolan*. Där studeras hur barn skapar normer och värderingar tillsammans i sina kamratkulturer som rör kön, generation och rättvisa. En doktorand kommer att anställas inom projektet med ekonomiskt stöd från Vetenskapsrådet.

Fanny Jonsdottir studerar förskolebarns uppfattning av egna kamrat- och vänskapsrelationer till andra barn i förskolan, vid enheten för Lek-fritid-hälsa vid Malmö högskolas lärarutbildning.

Charlotte Tullgren disputerade 2004 på avhandlingen *Den välreglerade friheten – Att konstruera det lekande barnet*, vid lärarutbildningen på Malmö högskola.

7.3 Barnkulturforskning utanför det pedagogiska fältet

Utanför det pedagogiska området pågår barnkulturforskning inom flera humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen. Ämnesspridningen är stor men antalet forskare få.

I större utsträckning än tidigare utgår undersökningarna från intervjuer och observationer. Man har även börjat ifrågasätta och problematisera barnet och barndomen som begrepp, och istället börjat se t.ex. ”den goda barndomen” som en konstruktion präglad av det samhälle som definierar begreppet.

Genus och etnicitet är två nya perspektiv som introducerats i dagens forskning, även inom barnkulturforskningen. Genusvetenskapen är på väg att etablera sig som ett eget ämne, men har inte bidragit till att det forskas mer om barn, konstaterar Institutet för framtidsstudier i sin rapport.

7.3.1 Litteraturvetenskap

Den svenska forskningen om barn- och ungdomslitteratur har växt sig stark sedan den första avhandlingen i ämnet lades fram för fyrtio år sedan. Idag är forskning om barn- och ungdomslitteratur ett väletablerat ämne, med en egen professur vid Stockholms universitet. Professuren inrättades 1983 och innehåller idag av Boel Westin. Maria Nikolajeva är professor i litteraturvetenskap vid samma institution och har också inriktning mot barnlitteratur i sin forskning.

Svenska barnboksinstitutet har under 2005 genomfört en kartläggning av de kurser i ämnet barn- och ungdomslitteratur som ges vid landets högskolor och universitet. Kartläggningen visar att kurser ges vid Stockholms universitet, Göteborgs universitet, Högskolan i Borås, Högskolan i Kristianstad, Högskolan i Halmstad, Lunds universitet, Mittuniversitetet, Umeå universitet, Uppsala universitet och Växjö universitet.

I vår översikt har vi valt att inte ta med forskning om individuella konstnärskap, trots att det utgör en stor del av den forskning som

finns inom litteraturvetenskapen. Vi har inte heller tagit med forskning som berör språkliga aspekter eller undersökningar om översättning av barn- och ungdomslitteratur. Forskningen har helt enkelt varit för omfattningrik och vår tid att sammanställa den för knapp. Mer information om pågående projekt inom litteraturvetenskap med inriktning mot barn- och ungdomslitteratur finns på Svenska barnboksinstitutets webbplats www.sbi.kb.se.

Flera projekt inom barn- och ungdomslitteraturforskningen har ett genusperspektiv. Ett exempel är Lena Kårelands projekt *Genusperspektiv på barn- och ungdomslitteraturen i skolan* (se avsnitt 7.2.10).

Elina Drunker, doktorand vid litteraturvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, undersöker vad som utmärker den moderna bilderboken i Norden i avhandlingen *Den intermediära bilderboken i Norden 1945 till 1965*.

Wiveca Friman, fil.dr vid högskolan i Kristianstad, skriver om den moderna ungdomsromanen i *Tendenser i 1990-talets och det unga 2000-talets svenska ungdomsroman*.

Vid den litteraturvetenskapliga institutionen på Stockholms universitet disputerar i höst Helena Magnusson med den första svenska doktorsavhandlingen om svenska tecknade serier för barn. Syftet är dels att skriva den svenska barnseriens historia och dels att analysera berättartekniken i serierna. Genom att undersöka berättartekniken vill hon visa på barnseriernas egenart i relation till vuxenserier och även barnlitteratur.

Sonja Svensson, docent och tidigare chef för Svenska barnboksinstitutet, forskar om barn- och ungdomstidningar åren 1766–1950.

Catarina Hällström, doktorand vid pedagogiska institutionen på Stockholms universitet, forskar om barns läsarbjudrag till tidningen Kamratposten under åren 1892 till 2007, *Insändare som barnkulturellt uttryck*.

7.3.2 Film-, teater-, konst- och musikvetenskap

Inom konst-, film- och teatervetenskap pågår mycket lite forskning om barn och kultur.

Inom teatervetenskapen är det framförallt professor Karin Helander som forskat inom ämnet. Hon arbetar även som före-

ståndare för Centrum för barnkulturforskning på Stockholms universitet.

Helanders pågående forskning handlar om barnteater i historiskt och tvärvetenskapligt perspektiv, barnteater och genus samt barns upplevelser av teater. Hon har bl.a. skrivit boken *Från sagospel till barntragedi. Pedagogik, förströelse och konst i 1900-talets svenska barnteater*, (Carlssons 1998).

Ann-Sofie Bárány doktorerar inom teatervetenskap på Stockholms universitet om *psykets teatralitet*. Hon kommer att hämta stoff och empiri ur Suzanne Ostens babydrama-projekt på Unga Klara.

Anna Lund, doktorand vid sociologiska institutionen vid Växjö universitet, arbetar med avhandlingen *Ungdomsteaterns kulturella praktik*. Hon har intervjuat personal på Regionteatern Blekinge Kronoberg om deras inställning till mötet med publiken och hur de har arbetat med pjäsen. Sedan har hon följt hur pjäsen har tagits emot av publiken.

Inom filmvetenskapen är det Malena Janson, doktorand vid filmvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, som forskar om barnfilm. Hennes doktorsavhandling i filmvetenskap handlar om *barndomsdiskurser i svensk barnfilm*.

Anne Banér forskar om barnet i konsten, vid konstvetenskapliga institutionen på Stockholms universitet. I *Bilden av barnet från antiken till 1900* (1994), ger hon en bild av barnens historia genom hur de skildrats i konsten. Hennes avhandling kommer att behandla hur man framställt barn i skämtteckningar genom tiderna. Planerad disputation 2006. För övrigt har vi inte hittat någon forskare inom konstvetenskapen som just nu speciellt intresserar sig för barnet i konsten.

Anna Sparrman, forskarassistent vid Tema barn, Linköpings universitet, forskar om *Barns och ungdomars konsumtion av visuell kultur*.

Kajsa Paulsson är doktorand vid den musikvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Hon forskar om barnfonogramets utveckling. Det finns knappt någon tidigare forskning om barnfonogram.

Åsa Bergman, även hon doktorand på musikvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, forskar om hur ungdomar i högstadieålder utvecklar smak, intresse för och relation till musik.

Ett litteratur- och musikvetenskapligt projekt som undersöker ungdomskultur är Lena Kårelands *Ungdomskultur i Sverige under*

1960- och 1970-talet. Där undersöks den musikdramatiska repertoaren för barn och ungdomar under denna tid, i relation till den kulturdebatt som pågick då.

7.3.3 Historia

Att barnforskning inom ämnet historia knappt existerar påpekar Ingrid Söderlind och Kristina Engwall i sin rapport *Var kommer barnen in?* De understryker att det är anmärkningsvärt att det inte finns mer forskning om barn inom ämnet med tanke på barns stora andel av befolkningen. Få historiker deltar i teori- och metoddiskussioner om barnforskning och den barnforskning som pågår i andra ämnen med historiskt perspektiv, t.ex. etnologi eller pedagogik, rör 1880-talet och framåt. Det är mycket ovanligt att barnforskningen berör äldre historia.

Den barnforskning som pågår inom ämnet finns på Tema barn i Linköping, där det sedan 1994 lagts fram 10 historiska avhandlingar. I det pågående projektet *Normalitet, professioner och institutioner för barn: De problematiska barnen, förhandlingar och förvandling av barndomens diskurser och arenor* undersöker flera forskare barn och barndom ur ett historiskt perspektiv.

7.3.4 Etnologi

Dagens forskning inom etnologi behandlar inte frågor om barn och barnkultur i någon större utsträckning. Den forskning om barn som pågår finns framför allt på Göteborgs universitet.

Helene Brembeck forskar om barn och konsumtion. För tillfället deltar hon i ett projekt på Handelshögskolan på Göteborgs universitet som fokuserar på McDonalds.

Barbro Johansson forskar om barn, media och etik och har bl.a. skrivit avhandlingen *"Kom och ät" "Jag ska bara dö först". Datorn i barns vardag* (2000) Hon arbetar inom projektet *Kommersiella kulturer i ett etnologiskt-ekonomiskt perspektiv* på Centrum för konsumtion vid Handelshögskolan på Göteborgs universitet. Hennes delprojekt redovisas i boken *Barn i konsumtionssambället*, som kom ut i augusti på Norstedts Akademiska förlag. För närvarande arbetar hon också inom projektet *Unga konsumenter och Talet om barn och mat i två svenska tidningar*.

På etnologiska institutionen i Göteborg forskar Viveka Berggren Torell. Hon har precis avslutat projektet *Barnkläder som industriellt kulturarv, forskning och pedagogisk verksamhet*. Projektet har gjorts i samarbete mellan museer, universitet och skola. Ett av syftena med projektet har varit att pröva en metod som gör det möjligt för barn att delta som medforskare och medproducenter.

Alf Arvidsson, professor i etnologi vid Umeå universitet, driver ett tvärvetenskapligt projekt om datorspelande. Projektet *Datorspel som mötesplats och fiktionsform: Bortom simulerad verklighet och traditionella berättelser* är ett samarbete mellan institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk, institutionen för kultur och medier och HUMlab vid Umeå universitet. HUMlab är en mötesplats mellan humaniora, kultur, konst och nya medier och ny informationsteknologi.

7.3.5 Medie- och kommunikationsvetenskap

Det relativt nyinstiftade ämnet medie- och kommunikationsvetenskap har inte lyft frågor om barn och media i någon större utsträckning. Av de nitton MKV-institutioner som finns på landets högskolor har fem pågående forskning om barn och unga: Högskolan i Halmstad, JMK Stockholms universitet, Högskolan i Gävle, Kalmar högskola och Växjö universitet.

Ingegerd Rydin och Ulrika Sjöberg forskar inom medie- och kommunikationsvetenskap på Högskolan i Halmstad. De studerar mediesituationen för familjer med invandrarbakgrund i projektet *Mediepraktiker i det nya landet*. Barn 12–16 år studeras särskilt i projektet.

Cecilia von Feilitzen forskar på JMK, Stockholms universitet, om hur barn framställs i svensk TV. Hon undervisar på Södertörns högskola och är vetenskaplig koordinator för The International Clearinghouse on Children, Youth and Media. Hon har bland annat skrivit *Mer tecknat...? Animerade TV-program – marknad, utbud, barn, föräldrar*, utgiven i Medierådets rapportserie nr 31.

Margareta Rönnberg, högskolan i Gävle, forskar just nu om barns lek, lärande och motstånd via TV, video och dataspel, i projektet *Nya medier – men samma gamla barn*.

Spegel, spegel i rutan där, visar du vad verkligheten är? En studie av attityder och åsikter om tv-fiktionsserier är ett projekt som bedrivs på institutionen för medievvetenskap och journalistik,

Kalmar högskola. Det handlar om svenska ungdomars uppfattning av TV-serier. Syftet är att undersöka vad barn och ungdomar anser om sitt eget TV-tittande och hur olika budskap uppfattas och formas av den sociokulturella miljön. Undersökningen bygger på enkätundersökningar och djupintervjuer med ungdomar i Kalmar län. Forskningsprojektet drivs av Helena Meldré och Yael Tågerud.

Få studier finns om barn i dags- och veckopress. I rapporten *Var kommer barnen in?* från Institutet för framtidsstudier ägnas ett kapitel åt hur barn framställs i dagspress åren 1950–2000.

Den enda forskare som vi kommit i kontakt med som forskar om barn och dagspress är Ebba Sundin. Hon doktorerade vid Göteborgs universitet våren 2004 med avhandlingen *Seriegubbar och terrorkrig* inom ämnet journalistik och masskommunikation. Avhandlingen består av flera studier, bl.a. har barn mellan 10 och 12 år fått svara på frågor om sitt intresse av att läsa dagstidningar. Avhandlingen behandlar också hur barn framställs i de lokala morgontidningarna Helsingborgs Dagblad och Jönköpings-Posten.

7.3.6 Filosofi

Ragnar Ohlsson, professor i praktisk filosofi vid Stockholms universitet, arbetar med att sammanställa resultaten från den undersökning som han och Ola Halldén från pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet ledde 2002–2004. De undersökte vad som händer med barn som deltar i filosofiska samtal genom att under två år bedriva filosofiska samtal i ett antal klasser i olika skolor i Stockholmsområdet. Samtalen skedde under ledning av personer med gedigen kunskap i filosofi eller av klasslärare som genomgått en kurs i filosofi med barn. Inom ramen för detta projekt skrivs en avhandling i pedagogik av Liza Haglund. Projektet finansierades av Vetenskapsrådet.

7.3.7 Barns miljö

På Lärarhögskolan i Stockholm finns en *forskningsgrupp för miljöpsykologi och pedagogik* sedan 1996. Miljöpsykologi är ett tvärvetenskapligt forskningsfält som omfattar olika discipliner och forskningsområden, t.ex. samhällsplanering, arkitektur, kulturgeografi,

pedagogik, psykologi, sociologi, antropologi och biologi. Professor Pia Björklid är vetenskaplig ledare för gruppen.

Barn och platser i staden är ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt, som bl.a. studerar hur 12-åringar i Stockholm påverkas av stadsmiljö och den ökande förtätningen av innerstadsområden. Förutom Pia Björklid deltar Maria Nordström och Sofia Cele från Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet och Ulla Berglund och Kerstin Nordin från SLU i Ultuna i projektet.

Pia Björklid har på uppdrag av Myndigheten för skolutveckling sammanställt en kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola: *Lärande och fysisk miljö*, Forskning i fokus nr 25, 2005.

Barns utomhusmiljöer – lekplatser och andra offentliga lekmiljöer är ett projekt som bedrivs på Lärarhögskolan i Stockholm i samarbete med KTH inom ramen för Sitrecs arbete.

Ytterligare projekt på Lärarhögskolan är: *Scamper*, en tvärvetenskaplig studie om barns utomhusmiljöer. Samarbetspartners i projektet är Sitrec, Idrottshögskolan, Barnhälsovården, SLU Alnarp samt Statens strålskyddsinstitut.

På institutionen för landskapsplanering vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) i Alnarp finns en grupp som både forskar och undervisar om barn, fysisk utemiljö och planering. Forskningen rör skol- och förskolegårdar, bostadsområden eller staden som helhet. De frågor som fokuseras är framförallt lek, pedagogik och utemiljöns kulturella och psykologiska betydelse. Metoderna för undersökningarna är olika, men i regel tillfrågas barnen.

Maria Kylins avhandling *Från koja till plan – om barnperspektivet på utemiljön* baseras helt på intervjuer och rundvandringar med barn mellan 7 och 11 år. Avhandlingarna *Landskapet i leken*, av Fredrika Mårtensson, och *Trädgård i skola – skola i trädgården*, av Petter Åkerblom, baserar sig båda på intervjuer med barn och videoinspelningar.

Skapande uterum är en webbplats som vänder sig till personer som arbetar med barn och ungdomar i förskola och grundskola. Där finns det praktiska tips för hur utomhuspedagogiken kan vävas in i skolarbetet. Skapande uterum har en frågelåda där man kan få kontakt med forskare och andra experter i frågor som rör skolans och förskolans uterum. De arrangerar också kurser och seminarier på temat barns och ungdomars utemiljöer. Skapande uterum utvecklas av Movium – centrum för stadens utemiljö, vid SLU, vars

uppgift är att vara en mötesplats mellan forskare och praktiker i frågor rörande stadens miljö.

Vid *Centrum för miljö- och utomhuspedagogik* vid Linköpings universitet, pågår forskning om stress och utomhuspedagogik. Forskare från centret undersökte 341 barn i två skolor i Linköping och mätte halten av stresshormonet cortisol i barnens saliv. Barnen fick också svara på frågor i enkäter och djupintervjuer. Det visade sig att utomhuspedagogiken hade en märkbart gynnsam effekt på barnens psykiska symptom.

Det fysiska rummets betydelse i lärandet är ett tvärvetenskapligt projekt som ska problematisera och synliggöra det fysiska rummets betydelse i lärandet inom skolan. Resultaten kommer att föras tillbaka till lärarutbildningen och skolan. I forskargruppen ingår forskare från Luleå tekniska universitet, Göteborgs universitet, Högskolan för lärande och kommunikation i Jönköping och Arkitekturskolan vid KTH. Eva Alerby, docent i pedagogik vid institutionen för utbildningsvetenskap vid Luleå tekniska universitet är projektledare.

Sofia Cele, doktorand i kulturgeografi, Stockholms universitet, undersöker i sitt avhandlingsarbete hur barn använder och uppfattar sin fysiska miljö. Hon studerar två områden, dels Norrmalm i Stockholm och dels Boscombe i Bournemouth i södra England. Avhandlingen beräknas bli klar 2006.

7.3.8 De konstnärliga högskolorna

Konstnärligt utvecklingsarbete kan ses som en samlingsrubrik för aktiviteter på gränsen mellan konstnärligt skapande och forskning kring de konstnärliga processerna. Viktiga syften är att främja utvecklingen inom olika konstområden och att berika grundutbildningen inom det konstnärliga området. På detta sätt bidrar konstnärligt utvecklingsarbete till kvaliteten vid de konstnärliga utbildningarna som forskningen på högskoleutbildningens kvalitet inom andra områden.

De konstnärliga högskolorna i Stockholm, Lunds universitet, Göteborgs universitet, Umeå universitet och Luleå tekniska universitet tilldelas årligen särskilda medel för konstnärligt utvecklingsarbete. Dessutom finns det möjlighet för lärosäten som bedriver forskning och utvecklingsarbete på det konstnärliga området att ansöka om projektmedel från Vetenskapsrådet.

På de av landets konstnärliga högskolor som har pedagogutbildningar pågår forskning med anknytning till lärarutbildningen, inom ämnena bildpedagogik och musikpedagogik.

När det gäller konstnärligt utvecklingsarbete med koppling till barnkultur är det framförallt Suzanne Osten, som på Dramatiska Institutet i Stockholm bedrivit arbetet kring barnkulturfrågor, bl.a. i *Barndomsprojektet*.

7.3.9 Kulturpolitisk forskning saknas

Kulturpolitik är inte något stort forskningsområde i Sverige, och forskning om kulturpolitik med tonvikt på barn är närmast obefintlig. Endast ett fåtal, tillfälliga projekt pågår. På uppdrag av Kulturrådet gjorde Mats Trondman och Charlotte Lebeda från universitetet i Växjö år 2001 rapporten *Ett kulturpolitiskt forskningsfält med inriktning mot barn- och ungdomskultur, finns det?*

I rapporten konstaterar Trondman och Lebeda att forskningen om barn- och ungdomskultur bedrivs av ett fåtal forskare (pedagoger och sociologer), på ett fåtal universitet och högskolor. Dessa forskare känner inte till varandra och har lite kontakt med varandra. De arbetar med ekonomiskt stöd från aktörer utanför det akademiska fältet. Tillfälliga och enstaka studier finns där forskarna främst intervjuar ansvariga vuxna om verksamheten. Trondman och Lebeda konstaterar att målgruppen inte tillfrågas, speciellt inte om det är barn. I studierna är politikerna, konstnärerna och barnen helt osynliga.

Resultaten av den sporadiska forskningen publiceras rapportform, vilket innebär att den är svår att få tag på och sällan når ut i verksamheterna. Frågan är huruvida forskningen når de tjänstemän som den är avsedd för och om den påverkar deras förståelse för kulturpolitiska processer och planering eller genomförandet av framtida verksamheter.

7.4 Forskningsmiljöer

Forskningen om barn har svårt att etablera sig utanför pedagogiken. Vid institutioner där en person är intresserad och engagerad i barnkultur kan forskning med ett barnsperspektiv komma till stånd. Det leder också till att det i högre utsträckning finns

doktorander med avhandlingsarbeten som behandlar barnkulturfrågor. Att forskning om barn och kultur är viktig och intressant måste studenterna få reda på tidigt i sina studier, redan på C- och D-nivå. En konsekvens av att det är "eldsjälar" som sätter igång och upprätthåller forskning inom området på en institution är att barnkulturforskningen försvinner med dem, om de t.ex. byter arbetsplats, ändrar inriktning på sin forskning eller pensioneras.

Eftersom det finns så få forskare inom vissa ämnen blir det även svårt att tala om forskningsmiljöer, ibland kan en forskningsmiljö bestå av två forskare. Det är inte ovanligt att barnkulturforskarna är ensamma vid sin institution med att forska om barn. Forskare som arbetar ensamma lyfter fram detta som ett stort problem. Att inte ha någon att utbyta idéer och tankar med kan göra att intresset mattas. Tvärvetenskapliga forskningsmiljöer har stor betydelse, eftersom barnkulturforskningen har så svårt att hävda sig inom många ämnen.

En möjlig nackdel med tvärvetenskapliga miljöer, som påpekas i studien *Var kommer barnen in? Barn i politik, vetenskap och dagspress*, är att all forskning med barnperspektiv inom ett ämne då koncentreras till ett ställe. Detta kan möjligtvis betyda att barnkulturperspektivet försvinner från andra universitet, som inte behöver ta ansvar för barnfrågorna och det finns inte heller någon som kan lyfta fram det för studenterna.

Tema barn vid Institutionen för Tema vid Filosofiska fakulteten, Linköpings universitet, bedriver sedan 1988 tvärvetenskaplig forskning om barn och barndom. Där har 29 avhandlingar lagts fram, flera av dem med inriktning mot barnkultur. Gunilla Halldén och Karin Aronsson är professorer vid Tema barn. Vid temat finns idag 15 doktorander.

Tema barn bedriver också grundutbildning genom samarbeten med andra teman och institutioner på Linköpings universitet, bland annat Socionomprogrammet tillsammans med Tema kommunikation och institutionen för beteendevetenskap, där ämnen som pedagogik, psykologi, sociologi och folkbildning ingår. I egen regi bedrivs även ett nätbaserat internationellt magisterprogram som studenter från hela världen har möjlighet att följa.

www.liu.se/tema-b/

Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet inrättades 1980 och arbetar för att främja kunskap inom barnkulturforskning.

Centrum för barnkulturforskning har ingen forskarutbildning men stödjer barnkulturforskningen genom att initiera och stödja tvärvetenskapliga nätverk och projekt. En viktig uppgift för CBK är också att bedriva grundläggande och forskningsförberedande utbildning i barnkultur genom kurser (upp till 80 poäng).

Karin Helander, Anne Banér och Catarina Hällström arbetar på Centrum för barnkulturforskning och undervisar tillsammans med ett fyrtiotal timplärare vid de kurser i barnkultur som ges. Alla tre forskar inom ramen för sina tjänster på Centrum för barnkulturforskning.

www.barnkultur.su.se

Centrum för kulturforskning med inriktning mot barn och unga vid Växjö universitet var fram till 2005 en tvärvetenskaplig forskningsmiljö med inriktning på barn- och ungdomskultur. Cirka femton forskare och doktorander var knutna till forskningsprofilen kulturstudier med ämnesbakgrund i exempelvis historia, sociologi, medie- och kommunikationsvetenskap och politologi. Centrum för kulturforskning upphörde 15 mars 2005.

Sitrec på KTH, institutionen för maskinteknik, är ett tvärvetenskapligt forskningscenter för forskning om lek och leksaker. Krister Svensson leder forskningsarbetet på Sitrec. Institutet samarbetar bl.a. med Lärarhögskolan i Stockholm.

www.sitrec.kth.se

BIN-Norden (Barnkulturforskare i Norden) är ett nordiskt tvärvetenskapligt nätverk, som fokuserar på humanistisk och estetisk forskning om barnkultur. Föreningen har mer än 200 medlemmar, de flesta aktiva forskare, men nätverket innehåller även personer som arbetar utanför den akademiska sfären, främst med kulturadministration. De flesta större forskningsinstitutioner på barnkulturområdet finns representerade genom medlemmar.

BIN-Norden arbetar för att stötta nordisk barnkulturforskning. I en serie konferenser och seminarier diskuteras teman som t.ex. teori- och metodutveckling inom barnkulturforskningen. Under 2005–2007 kommer BIN-Norden att arrangera ett kunskapsinsamlande projekt, *Child Culture in the 21st Century: What do we know?*

Ansvarig för nätverket är Beth Junker, professor vid Danmarks biblioteksskole. Anne Banér vid Centrum för barnkulturforskning på Stockholms universitet är svensk representant i BIN:s styrelse. www.bin-norden.net

Nordicom, ett nordiskt kunskapscenter för medie- och kommunikationsområdet, startade 1997 **The International Clearinghouse on Children, Youth and Media** med syftet att öka kunskapen om barn, ungdomar och medier. De samlar in forskning från hela världen om barn, unga och medier och vill främja barns och ungdomars mediekunnighet och mediekompetens. Clearinghuset vill också stimulera till vidare forskning om barn, ungdomar och medier. Verksamheten är uppbyggd kring ett globalt nätverk med 1 000-talet deltagare som representerar inte bara forskarsamhället utan även t.ex. mediebranschen, politiken och frivilliga organisationer. Cecilia von Feilitzen är vetenskaplig koordinator. En årsbok och ett nyhetsbrev utges. Clearinghusets arbete sker i samarbete med UNESCO.

www.nordicom.gu.se/clearinghouse.php

7.5 Andra aktörer inom barnkulturforskningen

Forskning om barn och barnkultur kan vara beställd av myndigheter och andra organisationer. Uppdragen kan komma från myndigheter, statliga verk, departement, kommunförbund, bildnings- och studieförbund, intresseorganisationer, kulturinstitutioner m.fl. I detta stycke presenteras några exempel på aktuell forskning, med beställare utanför universitet och högskolor.

Myndigheten för skolutveckling ska informera och sprida kunskap om forskning som genomförs vid universitet och högskolor inom myndighetens verksamhetsområde. Myndigheten publicerar forskningsöversikter och rapporter inom ämnet skolutveckling i rapportserien *Forskning i fokus*.

Ungdomsstyrelsen har i år gett ut rapporten *Arenor för alla* tillsammans med **Statens kulturråd**. Det är en studie av ungdomars kultur- och fritidsvanor, gjord av Bengt Larsson, doktorand i pedagogik på Lärarhögskolan i Stockholm.

Medierådet arbetar med frågor om mediepåverkan med särskild inriktning på barns och ungas mediesituation och ger som en del av detta arbete ut en rapportserie. Under hösten görs en stor enkätundersökning om barns och ungas medievanor.

Institutet för framtidsstudier har i år gett ut rapporten *Var kommer barnen in? Barn i politik, vetenskap och dagspress*, skriven av Ingrid Söderlind och Kristina Engwall. Rapporten är publicerad inom ramen för forskningsprojektet *Människan i framtiden*. Rapporten beskriver barns plats i samhället utifrån undersökningar av tre områden som är tongivande i samhällsdebatten: hur barn och barns frågor tas upp i dagspress, statliga utredningar och doktorsavhandlingar under åren 1950 till 2000.

7.6 Hur når forskningen ut?

Inom forskningen pågår idag flera intressanta och spännande projekt som har relevans för verksamheter ute i samhället, men det tycks vara svårt för forskningsresultaten att nå ut till de som berörs.

Mats Ekholm, tidigare chef på Skolverket, har på regeringens uppdrag genomfört en översyn av möjligheterna för skolledare och lärare att ta del av systematiskt framtagen forskning om utbildningsverksamheten. Han föreslår en rad insatser för att förbättra förutsättningarna och konstaterar att det idag finns stora brister i möjligheterna att ta del av forskningen. Ett av förslagen är en webbportal som presenterar forskning, med verksamheter som forskningen berör som målgrupp.

Hur forskningen ska nå ut till resten av samhället och för vem man egentligen producerar forskning är nödvändiga frågor att ställa.

Slutord

Här slutar den här kartläggningen. Vi har beskrivit den ”etablerade” barnkulturvärlden, den som beskrivs i regleringsbrev, uppdrag och statliga stödsystem, den barnkultur som syns i den återkommande statistiken. Men vi är väl medvetna om att det finns mycket mer som förtjänar en beskrivning. Det växande intresset för nycirkus, de årliga musikfestivalerna, ungas egna kulturmöten inom UKM, lokala satsningar på unga arrangörer m.m.

Under hösten kommer Aktionsgruppen att fortsätta att samla in kunskap om hur barnkulturen lever och utvecklas i Sverige. Vi kommer att samla in synpunkter från barn och unga genom enkäter och intervjuer och vi kommer att fortsätta att träffa företrädare för barnkulturen – från kommuner och regioner, från kulturinstitutioner och fria grupper. Följ arbetet på vår webbplats www.barnkultur.se. Höstens arbete ligger till grund för kommitténs slutbetänkande som presenteras i april 2006.

Referenser

Offentligt tryck

Ds 1998:58 *En strategi för kultur i skolan*, Arbetsgruppen för kultur i skolan, Kulturdepartementet.

SOU 2001:55 *Barns och ungdomars välfärd*

SOU 2004:30 *Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskola*

SOU 2004:83 *Hjälpmedel*

SOU 2004:51 *Vem får vara med? En belysning av folkbildningens relation till icke-deltagarna*

Propositioner

Prop. 1996/97:3 *Kulturpolitik*

Prop. 1998/99:143 *Nationella minoriteter i Sverige*

Prop. 1999/2000:79 *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken*

Prop. 1999/2000:135 *En förnyad lärarutbildning*

Prop. 2004/05:11 *Kvalitet i förskolan*

Övrig litteratur

Agelii, Karin m.fl., *Bland eldsjälar och esteter. En rapport om 40 skolors arbete med bild och media*, Skolverket 1999

Aulin-Gråhamn, Lena red., *Kultur, estetik och skola – Några forskningsperspektiv*. Delrapport 9/2002, utredningen Kultur och skola, Malmö Högskola 2002

Bae Brantzæg, Petter m.fl. *En digital barndom? En spørreundersøkelse om barns bruk av medieteknologi*, NOVA rapport 1/04

- Barn, elever, personal och utbildningsresultat 2004*, Skolverket, rapport 241
- Barnbokens ställning – inom biblioteksväsendet och barnomsorgen*, Rapport från Statens kulturråd 1996:1, 1996
- Barnen och kulturen. En rapport från Barnkulturgruppen*, Stockholm: Barnkulturgruppen och Publica, 1978
- Barnkonventionen i praktiken*, RiR 2004:30, Riksrevisionen 2004
- Barns och ungdomars kultur*, *Kulturen i siffror* 1998:1, Statens kulturråd 1998
- Behövs konstpedagogiken? En utvärdering av konstpedagogiskt seminarium*, Kulturrådet 2004
- Björklid, Pia, *Lärande och fysisk miljö. En kunskapsöversikt om samspillet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*, Forskning i fokus nr 25, Myndigheten för skolutveckling 2005
- Dahlbäck, Cecilia och Johnsson, Philip, *Utvärdering av regionala konsulenter inom dans- och konstområdet*, Kulturrådet 2003
- De nationella minoriteterna och kulturlivet*, Rapport från Statens kulturråd 2001:4
- Elofsson, Kalle, *Musik om du är rik – en kartläggning av avgifterna till kommunala musikskolan*, Rädda barnen 2002
- Faktisk fantasi – barns språkutveckling genom skapande*, Myndigheten för skolutveckling 2003
- Film för lust och lärande*, Skolverket och Svenska Filminstitutet 2001
- Folkbiblioteken 2003*, *Kulturen i siffror* 2004:2, Kulturrådet 2004
- Fritzén, Lena och Gustafsson, Birgitta, *Idag ska vi på teater. Det kan förändra ditt liv. Om barnteater som meningsskapande i skolan*, Pedagogisk kommunikation, Växjö universitet 2004
- Funktionsbinder – hinder eller möjlighet i kommunala musikskolan*, Sveriges Musik- och Kulturskoleråd 2004
- Får jag lov? Ett dansförslag*, Kulturrådet 2005
- Förskola i brytningstid. Nationell utvärdering av förskolan*, Skolverket, 2004
- Grip, Lars, *Tittarögon. En rapport om vad som bestämmer TV-utbudet*, Vårdsskildringsrådets skriftserie nr 30 2003
- Gunnarsson, Fredrik och Blom, Hugo, *Föreningspolitik och föreningsstöd*, Svenska kommunförbundet 2004
- Gunnarsson, Fredrik, *Verksamhet utan avsikt? En debattskrift om öppen ungdomsverksamhet och kommunernas prioriteringar*, Svenska kommunförbundet 2002

- Hansson, Hasse och Sommansson, Agneta, *Kulturens asplöv*, Arbetsgruppen för kultur i skolan 1998
- Harju, Anne, *Barn och knapp ekonomi*, Växjö universitet 2005.
- Hissa segel och bygga vindskydd – projektet som blev en process*, projektrapport, Regionbibliotek Stockholm 2005
- Illeris, Helene, *Kunstpædagogisk forskning og formidling i Norden 1995–2004*, Nordiska akvarellmuseet 2004
- Insulander, Eva, *Museer och lärande, en forskningsöversikt*, Statens museer för världskultur och Didaktik Design, Lärarhögskolan i Stockholm, 2005
- Iordanoglou, Dimitrios *Ursprungsglöd och värmedöd. Om de nationella kulturpolitiska målen i den lokala kulturpolitiken*, Sveriges kommuner och landsting 2005
- Kultur i skolan: en skrift om regeringens satsning under 1999–2003*. Stockholm: Utbildnings- och kulturdepartementet, Regeringskansliet, 2005.
- Kulturbarometern 2002*, *Kulturen i siffror 2003:1*, Kulturrådet, 2003
- Kulturens pengar*, *Kulturen i siffror 2003:6*, Kulturrådet 2003
- Larsson, Bengt, *Arenor för alla. En studie om ungas kultur- och fritidsvanor*, Ungdomsstyrelsen 2005
- Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, Lpo 94
- Läroplan för förskolan, Lpfö 98
- Läroplan för gymnasieskolan och de övriga frivilliga skolformerna, Lpf 94
- Med sikte på framtiden. Folketsbus- och parkrörelsens idéprogram*, 2004
- Mediebarometer 2003*, NORDICOM-Sverige, Göteborgs universitet nr 1, 2004
- Museer och konsthallar 2003*, *Kulturen i siffror 2004:3*, Kulturrådet 2004
- Musik 2003*, *Kulturen i siffror 2004:5*, Kulturrådet 2005
- Många syns inte, men finns ändå*, BO:s rapport till regeringen, Barnombudsmannen 2002
- Nordström Åsa, red. *Upp till 18 – fakta om barn och ungdom*, Barnombudsmannen rapporterar BR 2004:06, 2004
- Om kultur- och fritidssektorerna. Deltagande, vanor och nyttjande*, PM från Kultur- och fritidssektionen, Svenska kommunförbundet 2004.
- Salonen, Tapio, *Barnfattigdomen i Sverige*, Rädta barnen 2004

- Schottis på Dalball. Om staten och den lokala kulturen*, rapport från Statens kulturråd 2001:1
- Skolbiblioteken 2002*, *Kulturen i siffror 2003:3*, Kulturrådet 2003
- Strutsens vingar – en ungdomsantologi från Sisus*, Sisus och Mynligheten för skolutveckling 2003
- Studieförbunden 2003*, *Kulturen i siffror 2004:1*, Kulturrådet 2004
- Söderlind, Ingrid, Engwall, Kristina, *Var kommer barnen in? Barn i politik, vetenskap och dagspress*, Institutet för framtidsstudier 2005
- Teater och dans 2003*, *Kulturen i siffror 2004:4*, Kulturrådet 2005
- Trondman, Mats, Lebeda, Charlotte, *Ett kulturpolitiskt forskningsfält med inriktning mot barn- och ungdomskultur – finns det?*, Centrum för kulturforskning, Växjö universitet 2001
- Undervisningen per ämne i grundskolan hösten 2002 – Resultat av en undersökning om utbildning i undervisningsämnet*. Dnr 2003:2735, Skolverket 2005
- Ungas egna kultur- och fritidsverksamheter*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:3
- Ungdomsorganisationerna och fördelningen av överskottet från Svenska Spel*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2004:5
- Uppföljning av ÖLA 00. Djupstudie i 20 kommuner 2002–2004*. Slutrapport. Lärarnas Samverkansråd, september 2004.
- Upptäckarglädje! Om museipedagogik*, Statens kulturråd 1999
- Utvärdering av den nya lärarutbildningen vid svenska universitet och högskolor*. Högskoleverket 2005
- Viklund, Klas och Österholm, Clas, *Skolbio i skolplanen: en kartläggning av kommuner som fastställt målsättningar för skolbio och mediepedagogisk verksamhet*, Svenska Filminstitutet 2000.
- Von Feilitzen, Cecilia, *Mer tecknat...? Animerade TV-program – marknad, utbud, barn, föräldrar*, Vårdsskildringsrådets skriftserie nr 31 2004
- Öppna för gränser*, Barnombudsmannens årsrapport 2005
- Øster, Anette, *Læs! Les Læs. Læsevaner og børnebogskampanjer i Norden*, Center for børnelitteratur, Roskilde Universitetsforlag 2004